

T.C.
MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

**BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ
VE
TÜRKİYE'NİN PROJEDEKİ ROLÜ**

Meltem AMBER HAYTOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HATAY/2007

T.C.
MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

**BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ
VE
TÜRKİYE'NİN PROJEDEKİ ROLÜ**

Meltem AMBER HAYTOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Yakup BULUT

HATAY/2007

MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı öğrencisi Meltem Amber Haytoğlu tarafından hazırlanan “Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye’nin Projedeki Rolü” başlıklı çalışma, 31/10/2007 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı -----
(Başkan) Doç. Dr. Yakup BULUT

Üye -----
Doç. Dr. Mehmet ÖZBİRECİKLİ

Üye -----
Yrd. Doç. Dr. Sabahattin NAL

Onay
Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.
.../.../.....

Prof. Dr. Cemal YÜKSELEN
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Günümüzde en çok tartışılan konulardan biri olan Büyük Ortadoğu Projesi, Türkiye’de de büyük merak uyandıran ve birçok insanın ilgisini çeken bir fenomendir. Somut olarak gösterilebilecek bir proje olmamakla birlikte, 21. yüzyılın başından itibaren yaşananlar, resmi olmasa da böyle bir projenin varlığını kanıtlar niteliktedir.

Temeli, İkinci Dünya Savaşı’na kadar dayanan Büyük Ortadoğu Projesi’nin, Soğuk Savaş’ın bitimiyle hatları iyice belirginleşmiştir. Soğuk Savaş yıllarında ABD’deki bütün komplo teorileri “Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve komünizm tehdidi”ne odaklanırken, 1990’larla birlikte tehdit algılaması değişmiş yerini “terör ve siyasal İslam” a bırakmıştır.

1950’lerden itibaren ABD’yle yakınlaşan ve o döneme kadar yürüttüğü izolasyon politikasından uzaklaşmaya çalışan Türkiye, 2000’lere kadar uzanan süreçte, çoğunlukla, komşusu olduğu Ortadoğu ülkelerinden uzaklaşarak ABD eksenli bir dış politika gütmüştür. Bu durum genellikle Arap ülkelerinin düşmanlığını kazanmasına neden olmuşsa da Türk Dış Politikası çok fazla bir değişim geçirmeksizin bugünlere kadar sürdürülmüştür. Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında Türkiye’nin konumu irdelendiğinde, iki önemli sonuç ortaya çıkmaktadır. Türkiye jeostratejik açıdan Ortadoğu ve batı arasında köprü konumunda olan ve iki taraf açısından da önemli bir ülkedir. İkinci olarak, anayasa devleti olma özelliğiyle ve insan hakları konusunda gösterdiği gelişmeyle Ortadoğu bölgesinde ABD ve Avrupa’nın işbirliği yapabileceği tek Müslüman devlettir.

Çalışmamda bana yol gösteren hocalarıma, çalışmanın düzenlenmesinde emeği geçen oda arkadaşlarıma ve eşime teşekkür ederim.

Meltem Amber Haytoğlu

BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ VE TÜRKİYE’NİN PROJEDEKİ ROLÜ

Yüksek Lisans Tezi, Meltem AMBER HAYTOĞLU

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans

Danışman: Doç. Dr. Yakup BULUT

ÖZET

Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti topraklarını kendi aralarında paylaşan İngiltere ve Fransa’ya, İkinci Dünya Savaşı’yla birlikte Amerika Birleşik Devletleri’nin Ortadoğu’daki çıkarları da eklenince bölgenin coğrafi yapısı bu doğrultuda şekillenmiştir. Ortadoğu bölgesinin zengin yeraltı kaynaklarına sahip olmak ve bölgenin içinden çıkabilecek güçlü bir devletin oluşmasını önleyebilmek küresel güç mücadelesinde en önemli hedeftir. 1940’lardan itibaren, süper güç olmaya soyunan ABD Ortadoğu bölgesinde kontrolünü arttırabilmek amacıyla farklı dönemlerde farklı metotlar geliştirmiş ve düşmanını da politik konjonktüre göre belirlemiştir.

Soğuk Savaş döneminde, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve komünist ideolojiye karşı savaşırken, Soğuk Savaş’ın ardından siyasal bir anlam yüklediği İslam dinine ve onunla özdeşleştiği terörizme karşı savaş açmıştır. Temeli Ortadoğu haritasını ABD’nin istekleri doğrultusunda yeniden şekillendirmeye dayanan ancak resmen açıklanmayan Büyük Ortadoğu Projesi’nin, bölgede gerek kültürel gerekse de coğrafi anlamda doğu ve batı devletleri arasında köprü konumunda olan Türkiye’yi etkilemesi kaçınılmazdır. Buradan yola çıkarak, Büyük Ortadoğu Projesi’nin tarihten bugüne kadar olan süreçte geldiği nokta ve bu projenin içinde bir şekilde yer alan Türkiye’nin durumu bu çalışmanın özetini oluşturmaktadır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

**Ortadoğu Bölgesi, Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Ortadoğu Projesi,
Türkiye**

GREATER MIDDLE EAST INITIATIVE AND THE ROLE OF TURKEY IN THIS INITIATIVE

Master of Science Thesis, Meltem AMBER HAYTOĞLU

Public Administration Department, Master of Science

Supervisor: Doç. Dr. Yakup BULUT

ABSTRACT

Geographical structure of the Middle-East, which was under the sovereignty of Ottoman Empire at the end of World War I , has been first shaped complying with the interests of the British Empire and France and then with the United States at the end of World War II. Possesing rich natural resources of Middle-East region and preventing any state to emerge as a powerful country has been the key guideline to keep power at the global scale. Since 1940s, in order to become a super-power and to spread its control over the Middle-East, the United States of America has developed different methods in different periods and has determined its opponent based upon political conjuncture.

During the Cold War era, while combatting against Russia and its communist ideology was the top priority; after the collapse of communism the United States of America opened a new battle trench against Islam to which it has ascribed a political meaning and to terrorism with which it identified Islam. It is inevitable for Turkey, which has been acting as a geographical and cultural bridge between east and west countries, not to be affected by The Greater Middle-East Initiative (it aims to reshape the Middle-East map based upon the demands of the United States of America and has not been clarified yet).

Based upon these facts, Turkey's position within the Greater Middle East Project and the project's process up untill now form the main body of this study.

KEY WORDS

Middle East Region, Greater Middle East Initiative, United States of America, Turkey

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	i
Özet ve Anahtar Sözcükler.....	ii
Abstract and Key Words.....	iii
İçindekiler.....	iv
Tablo Dizini.....	vi
Kısaltmalar.....	vii

BİRİNCİ KESİM

GİRİŞ

Sayfa No

1. ÇALIŞMANIN KONUSU, AMACI VE YÖNTEMİ.....	1
1. 1. Çalışmanın Konusu ve Amacı.....	1
1. 2. Çalışmanın Yöntemi.....	2
1. 3. Çalışmanın Planı.....	2

İKİNCİ KESİM

ORTADOĞU BÖLGESİ VE BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ

2. ORTADOĞU BÖLGESİ.....	4
2. 1. Ortadoğu'da Uygarlıklar Tarihi.....	4
2. 2. Ortadoğu'nun Anlamı ve Sınırları.....	6
2. 2. 1. Ortadoğu Kavramı.....	6
2. 2. 2. Ortadoğu'nun Sınırları ve Önemi.....	7
2. 2. 3. Ortadoğu Halkları.....	10
2. 2. 4. Ortadoğu'daki Müslümanların Sınıflandırılması.....	13
3. TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA ORTADOĞU.....	16
3. 1. Türkiye'nin Körfez Ülkeleriyle İlişkileri.....	16
3. 2. Türkiye'nin İsrail ve Filistin'le İlişkileri.....	17
3. 3. Türkiye'nin Irak ve Suriye'yle İlişkileri.....	18
3. 4. Türkiye'nin İran'la İlişkileri.....	19
3. 5. Kuzey Irak Sorunu.....	21
3. 6. Ortadoğu'da Su Meselesi ve Türkiye.....	24
4. BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ.....	28
4. 1. Büyük Ortadoğu Projesi'nin Oluşumu.....	28
4. 1. 1. Projenin Ayakları.....	35
4. 1. 2. Projenin Dinsel Boyutu.....	36
4. 2. Büyük Ortadoğu Projesi'nin Faaliyete Geçişi.....	38
4. 2. 1. 11 Eylül Saldırısı.....	38
4. 2. 2. Afganistan'ın ve Irak'ın İşgali.....	39
4. 2. 2. 1. Afganistan'ın İşgali.....	39
4. 2. 2. 2. Irak'ın İşgali.....	42

4. 3. Projenin Perde Arkası	45
4. 3. 1. Bölgedeki Enerji Kaynaklarının Rakip Ülkelerin Kontrolüne Geçmesinin Engellenmesi	45
4. 3. 1. 1. Rusya, Çin ve Hindistan'ın Kontrol Altına Alınması.....	47
4. 3. 1. 2. AB ve Müttefiklerin Kontrolü.....	49
4. 3. 1. 3. İran ve Şii Tehlikesinin Önlenmesi.....	50
4. 3. 2. ABD Çıkarlarını Gözetken Bölgesel Dengenin Oluşturulması ve İsrail'in Güvenliğinin Sağlanması.....	53
4. 3. 3. Yahudilerin Ortadoğu'ya Yerleşmesi ve İsrail-Filistin Sorunu.....	53
4. 3. 3. 1. 1948 Arap-İsrail Savaşı.....	55
4. 3. 3. 2. 1956 İkinci Arap-İsrail Savaşı.....	55
4. 3. 3. 3. 1967 Üçüncü Arap-İsrail Savaşı.....	55
4. 3. 3. 4. 1973 Dördüncü Arap-İsrail Savaşı.....	56
5. BÖLGENİN GELECEĞİNE YÖNELİK PROJEKSİYONLAR.....	59
ÜÇÜNCÜ KESİM	
TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİNDE TÜRKİYE'NİN ROLÜ	
6. TÜRKİYE VE BOP.....	62
6. 1. Türkiye'nin Önemi.....	62
6. 2. Türk Dış Politikası.....	63
6. 3. ABD ve Türkiye.....	64
DÖRDÜNCÜ KESİM	
GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	
7. ÖNERİLER VE SONUÇ.....	69
KAYNAKÇA.....	71

TABLolar**Sayfa No**

Tablo 1. Fırat ve Dicle'ye Kıyısı Olan Ülkelerin Akım Bazında Katkıları.....	27
Tablo 2. Kişi Başına Düşen Yıllık Su Miktarı.....	27

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BM	Birleşmiş Milletler
BOP	Büyük Ortadoğu Projesi
BP	British Petrol
CENTCOM	United States Central Command
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
GOP	Genişletilmiş Ortadoğu Projesi
KDP	Kürdistan Demokrat Partisi
KYB	Kürdistan Yurtseverler Birliği
NATO	North Atlantic Treaty Organisation
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
UNDP	United Nations Development Programme
UNOCAL	Union Oil Company of California

BİRİNCİ KESİM

GİRİŞ

1. ÇALIŞMANIN KONUSU, AMACI VE YÖNTEMİ

Tarihsel süreçte pek çok uygarlığın uğrak alanı olan Ortadoğu Bölgesi, aynı zamanda yeraltı kaynakları, özellikle petrol, açısından oldukça zengin bir coğrafyadır. Bu özellikleri başta Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok devletin gözünün üzerinde olmasına ve iştahının kabarmasına neden olmuştur. Nitekim söz konusu ülkeler zayıf ve güçsüz bir konumda olan bölge halklarının kaynaklarını sömürmek için çeşitli zamanlarda birçok proje hazırlama yoluna gitmişlerdir ki, işte Büyük Ortadoğu Projesi de bunlardan biri ve belki de en dikkat çekicisidir. Bu açıdan çalışma öncelikle, “Büyük Ortadoğu Projesi”nin nasıl ve ne amaçla hazırlandığını ve neyi hedeflediğini irdelemekte, daha sonra Türkiye’nin bu projedeki rolü üzerinde durulmaktadır.

1. 1. Çalışmanın Konusu ve Amacı

Bu çalışmada amaç, Amerika Birleşik Devletleri’nin Birinci Dünya Savaşı’ndan itibaren dış politikasının temelini oluşturan küresel güç olma mücadelesinin Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında açıklanması ve söz konusu projenin başta Türkiye olmak üzere Ortadoğu bölgesindeki kilit ülkelere olan etkisinin incelenmesidir. Soğuk Savaş’ın ardından, Sovyetler Birliği’nin yarattığı boşluğu başka bir düşmanla doldurma gayretinde olan ve bu düşmanı İslami kimlik olarak belirleyen ABD, 1914’ten itibaren kurguladığı “Yeni Dünya Düzeni”ni 2000’lere gelindiğinde, Büyük Ortadoğu Projesi altında faaliyete geçirmiştir. Ortadoğu Bölgesi’nde Amerika Birleşik Devletleri’ne karşı potansiyel rakiplerin bulunması ve enerji yollarının bu güçlerin kontrolüne geçebileceği tezi, 11 Eylül 2001’de ABD’de Dünya Ticaret Merkezi kulelerine yapılan saldırının ardından dünyayı iyi ve kötü olarak iki kutba bölmüş ve bölgede yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Bush Doktrini, Afganistan, Irak, İran, Suriye ve Kuzey Kore’yi şer eksenindeki ülkeler olarak ilan etmiş ve dünyayı terörden

arındırmak hedefiyle Ortadoğu'ya yönelmiştir. Hedef olarak, şeriatla yönetilen ve küresel terörü destekleyen dikta rejimlerinin ortadan kaldırılıp, yerine demokrasi, insan hakları ve piyasa ekonomisinin getirilmesi gösterilmiştir. Neo-liberal söylemlerin altında, mutlak kontrole dayanan neo-emperyal güvenlik anlayışı yatmaktadır. Diğer bir deyişle, ittifaklar ya da kurallarla sınırlı olmaksızın tüm gücünü çekinmeden kullanacak bir ABD dış politikası ve güvenlik anlayışı ortaya çıkmıştır (Çelik, Gürtuna, 2005: 15).

Büyük Ortadoğu Projesi, özellikle 11 Eylül ve Amerika'nın Afganistan ve Irak'ı işgalinin ardından üzerinde çok tartışılan, birçok kitapta, makalede ve medyada sürekli olarak yer alan bir konudur. ABD'nin 11 Eylül'le meşruiyet kazandırdığı proje, enerji kaynaklarının büyük bir bölümüne sahip bir bölge üzerine kurulu olduğu için, dünyada giderek artan enerji ihtiyacı da göz önüne alındığında, bölgeye uzak ya da yakın hiç bir devlet tarafından göz ardı edilememektedir. Aslında Avrasya coğrafyası üzerine konumlanmış olan Büyük Ortadoğu Projesi, Ortadoğu ülkelerini olduğu kadar, Kafkasya, Afrika, Uzak Doğu ve hatta Avrupa Birliği'ni de kapsamaktadır. Bazı stratejistler tarafından Büyük Enerji Projesi veya Büyük İsrail Projesi olarak anılan projenin uygulamaya konulmasıyla bölgede var olan toplumsal bölünme ve etnik ve mezhepsel çatışmalar daha da içinden çıkılmaz bir hal alarak artmıştır.

1. 2. Çalışmanın Yöntemi

Ortadoğu, Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye ekseninde ele alınan çalışmada, istatistiki veriler kullanılmış ve literatür taraması yapılarak ilk elden kaynaklar seçilmeye çalışılmıştır. Enerji konusundaki istatistiki veriler, daha net ve güncel olduğu için British Petrolün Yıllık İstatistik İncelemesi'nden yararlanılmıştır.

1. 3. Çalışmanın Planı

Çalışmanın birinci kesiminde çalışmanın konusu, amacı, yöntemi ve planı açıklandıktan sonra, ikinci kesimde Ortadoğu bölgesi incelenmiş, bu başlık

altında Ortadoğu coğrafyasının kısaca tarihi gelişimi, bugünkü sınırların oluşturulması, Ortadoğu kavramının günümüzde taşıdığı anlam, bölgenin önemi ve bölgede yaşayan halklar üzerinde durulmuştur. İkinci kesimin alt başlığı olan, üçüncü bölümde, Türkiye'nin Ortadoğu'da Arap olan ve olmayan ülkelerle ilişkileri gözden geçirilmiştir. Kuzey Irak'taki Kürt meselesi, bölgedeki su meselesinin boyutları ve Türkiye'ye etkileri ele alınmıştır. Dördüncü alt başlıkta ise, Büyük Ortadoğu Projesi'nin oluşum süreci incelenmiş, nedenleri ve dinsel boyutu üzerinde durularak, Afganistan ve Irak'a yapılan işgalin farklı boyutları açıklanmıştır. Beşinci bölümde, proje ve bölgenin geleceğiyle ilgili saptamalar yapılmıştır.

Üçüncü kesimde, Türkiye'nin Büyük Ortadoğu Projesi'yle bağlantısının daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarından günümüze kadar olan dönemde Türk dış politikası ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Amerika Birleşik Devletleri'yle ilişkileri irdelenmiştir.

Dördüncü kesimde ise, tüm çalışmanın genel bir özetini ve ana fikrini içeren genel değerlendirme ve sonuç bölümü yer almaktadır.

İKİNCİ KESİM

ORTADOĞU BÖLGESİ VE BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ

2. ORTADOĞU BÖLGESİ

Ortadoğu, değişik kültürlere sahip, farklı dinlere mensup insanların oluşturduğu, jeopolitik ve jeo-stratejik açıdan önemli bir konumda bulunan, zengin petrol yataklarını bulunduran ve tüm bu unsurlarıyla bir cazibe merkezine dönüşmüş coğrafyanın adıdır.

2. 1. Ortadoğu'da Uygarlıklar Tarihi

Ortadoğu'nun yer aldığı coğrafya, Antik Mısır'ı, Hititleri, İsrail Krallığı'nı, Asurluları, Babilleri, Persleri, Makedonya İmparatorluğu'nu, Roma İmparatorluğu'nu, Bizans İmparatorluğu'nu, Sasani İmparatorluğu'nu, Halifelik Dönemini, Selçukluları, Haçlı Krallıklarını, Yahudileri, Eyyübi İmparatorluğu'nu, Moğol İmparatorluğu'nu ve Osmanlı İmparatorluğu'nu topraklarında barındırarak dünya tarihine ev sahipliği yapmış bir bölgedir.

Dünyanın ilk yerleşik uygarlıkları olan Mezopotamya ve Mısır Ortadoğu bölgesinde oluşmuştur. MÖ 5000'lerde Sümer kent-devletleri ortaya çıkmış ve ilk otoriter monarşi bu bölgede kurulmuştur. Bunun en önemli nedeni, Fırat ve Dicle nehirlerinin düzensiz akışları nedeniyle, insanların su kanalları ve setler yapma zorunluluğudur. Sümerleri, MÖ 2500'lerde Akadlar, 1700'lerde Asurlular, Babiller, Anadolu'da kurulan Hitit devleti ve aynı dönemlerde, Nil çevresinde kurulan Mısır uygarlığı izlemiştir. MÖ 334'te Makedonyalı İskender, Anadolu'ya yönelen Perslere karşı Çanakkale Boğazı'nı geçerek Asya'ya girmiştir. Anadolu'yu geçip Suriye ve Mısır'ı işgal ettikten sonra, Grek dünyasını, İran, Buhara, Taşkent ve Keşmir'e kadar ilerletmiştir. Büyük İskender'in başlattığı ve geniş bir bölgeyi kapsayan Helenizm dönemi, MÖ 3. yüzyıldan itibaren gerilemiş ve yerini Roma İmparatorluğu'na bırakmıştır. Roma İmparatorluğu, MÖ 260'tan sonra Kuzey Afrika'yı, Makedonya'yı, Grek Yarımadası'nı, Batı Anadolu'yu, Suriye'yi ve Akdeniz'e kıyısı olan tüm toprakları ele geçirmiştir. İmparatorluk, MS 331'de Doğu ve Batı Roma

olarak ikiye bölündükten sonra, 5. yüzyılda Vizigotlar ve Vandallar tarafından yağmalanmıştır. Helen ve Roma uygarlıklarının en önemli özelliği, kent-devlet sınırları dışına taşarak küreselleşmeyi başlatan uygarlıklar olmalarıdır. MS 613'te Hz. Muhammed Mekke'de çoktanrılı inancı reddetmiş ve yerine yeni bir tektanrılı dinin savunuculuğunu başlatmıştır. Hızla yayılan İslam dinini, Hz. Muhammed'in ölümünden sonra da, Halifeler Dönemi adı verilen dönemde, sırasıyla Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali daha da güçlendirmişlerdir. Halifeliğin hüküm sürdüğü 632-661 yılları arasında Müslümanlık, Arap yarımadasının yanı sıra İran, Irak, Suriye, Filistin ve Mısır'a kadar yayılmıştır. Son halife olan Ali'nin öldürülmesinden sonra halifelik Emevi ailesine geçmiş ve bir asra yakın Emevilerin egemenliğinde kalmıştır. 750 yılında Emevileri deviren Abu al-Abbas, Abbasi Hanedanlığını kurmuştur. Abbasiler döneminde İslamiyet güçlü bir uygarlık haline gelmiştir (Sander, 2006: 31-57).

Abbasiler döneminde, hanedanlığın doğu bölgesini bir Türk hanedanı olan Selçuklular yönetmiştir. İran, Irak ve Suriye'de hakimiyet kurmuş ve 1071'den itibaren Bizans İmparatorluğu'nun elindeki Anadolu topraklarını fethetmişlerdir. Egemenliğini sürdüremeyen Büyük Selçuklu İmparatorluğu 1157'de dağılmıştır. Anadolu'da varlığını koruyan Anadolu Selçuklu Devleti ise 1243'te Moğol saldırıları sonucu yerini Osmanlılara bırakmıştır. 950'lerde zayıflamaya başlayan Abbasilerin varlığına da 1258'de Moğollar son vermiştir (Arı, 2004: 60).

Anadolu Selçuklu Devleti'nin beyliklerinden biri olan Osmanlı Beyliği, 1299'dan itibaren diğer Türk beyliklerini hakimiyeti altına alarak Osmanlı İmparatorluğu haline gelmiştir. Orta Asya'dan Anadolu'ya gelip yerleşen Osmanlılar, 1430-1650 yılları arası bir tarafta Ortadoğu ve diğer tarafta Balkanlar'a doğru genişlemişlerdir (Evcioğlu, 2005: 124-125). 16.yüzyılın son çeyreğinden itibaren duraklamaya, 17. yüzyıl ortalarından itibaren düşüşe geçen Osmanlı İmparatorluğu'nda, güçlü devletlerin müdahale ve tehditlerinin de başlamasıyla 18. yüzyıldan itibaren yeni bir İslamcı ideoloji ortaya çıkmıştır. O döneme kadar, heterojen bir idare ve yaşam standardı olan İmparatorlukta, İslam geleneklerine uygun konservatif bir yaşam ve düşünce şekli belirmeye başlamıştır (Ortaylı, 2006:21). Osmanlı İmparatorluğu, 19.yüzyılın başından itibaren yıkılma ve dağılma dönemine girmiştir.

2. 2. Ortadoğu'nun Anlamı ve Sınırları

M.Ö. 5000lere kadar uzanan, zengin tarihi ve kültürel yapısıyla Ortadoğu bölgesi, her dönemde güçlü devletlerin ilgi odağı olmuştur. Bölgenin günümüzdeki sınırları ve Ortadoğu kavramı Batılı güçlerce belirlenmiştir.

2. 2. 1. Ortadoğu Kavramı

"Ortadoğu" (Middle East) kavramını ilk defa 1902 yılında Amerikan deniz tarihçisi ve stratejisti Alfred Thayer Mahan, National Review'de yayınlanan Basra Körfezi'nin önemini ele aldığı "The Persian Gulf and International Relations" başlıklı yazısında Arabistan ile Hindistan arasındaki bölgeyi ifade etmek için kullanmıştır (Lewis,1964:75). Mahan, aynı zamanda, dünya hakimiyetinin deniz hakimiyetine bağlı olduğu teorisinin sahibidir. Yüzyılın başlarında Basra Körfezi'nin stratejik önemi ve bu bölgede Alman İmparatorluğu, İngiltere ve Rusya'nın nüfuz mücadelelerini anlatmaya çalışan Mahan, jeostratejik bir konsept dahilinde kullandığı "Ortadoğu" kavramı ile, Süveyş'ten Singapur'a kadar uzanan deniz yolunun bir bölümünü koruyan ve kesin şekilde sınırlarını belirtmediği bir bölgeyi anlatmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bilimsel çalışmalarda ve uluslararası siyasette giderek kullanımı yaygınlaşan Ortadoğu kavramını, Mahan'ın ardından İngiliz gazetesi The Times'ın dış politika editörü Valentine Chirol, Tahran muhabiri imzasıyla Basra Körfezi'nin stratejik önemini, Almanya'nın inşa etmeye çalıştığı Bağdat demiryolunun Basra'ya kadar uzatılmasının İngiltere'nin bölgede ve Asya'daki çıkarlarına vereceği zararları anlattığı birkaç yazısına "Ortadoğu'nun Problemleri" başlığını koyarak kavramı Basra Körfezi bölgesini anlatmak için kullanmış ve kavramın benimsenmesine katkıda bulunmuştur (Dursun, 2003: 21).

1990'larda Ortadoğu kavramı üç şeyi ifade etmektedir (Çelik, Gürtuna, 2005: 17);

- İsrail-Filistin topraklarını,
- Arap yarımadasıyla birlikte Türkiye ve İran'ı içine alan bölgeyi,

- Büyük Ortadoğu coğrafyasını (Fas'tan Endonezya'ya kadar bütün coğrafya)

2. 2. 2. Ortadoğu'nun Sınırları ve Önemi

Ortadoğu, Akdeniz'in doğu ve güneyi ile Basra Körfezi'ne sahildar olan ve nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan ülkeleri kapsayan genel coğrafi bir terimdir. Bu bölge, Türkiye, İran, Irak, Suriye, Lübnan, İsrail, Ürdün, Mısır, Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar, Bahreyn, Basra Körfezi Emirlikleri ve Yemen'le Kuzey Afrika'da, Mısır, Libya, Tunus, Cezayir ve Fas'ı kapsamaktadır (Amos, 1982: 378). Bu coğrafi tanımlamaya, kültürel anlam yüklenmiştir. Günümüzde Genişletilmiş Ortadoğu Bölgesi diye anılan coğrafyada ise, kültürel anlamın yanı sıra, dinsel ve siyasal anlamlar da bulunmaktadır. Bu bölge, Fas'tan, Asya'da Çin sınırlarına kadar uzanan, Kafkaslarla Orta Asya'yı da kapsayan bir coğrafyadır (Gürkan, 2006: 14). Bu çalışmada Ortadoğu bölgesi, daha çok dinsel ve siyasal anlamda kullanılacaktır.

Bugünkü Ortadoğu haritası, İngiltere ve Fransa tarafından ortaya çıkarılmıştır. İki ülke bölgeyi Birinci Dünya Savaşı'nda işgal etmiş, daha sonra da bu işgallere uygun düşecek şekilde, bölgenin stratejik noktalarını (Süveyş Kanalı, Basra Körfezi gibi), doğal kaynaklarını, dini, sosyo-ekonomik potansiyelini dikkate alarak kendi aralarında paylaşmışlardır. Bu paylaşımında, ulusal- etnik sınırları dikkate almamışlar, yerli halkların görüşüne başvurmamışlar ve uluslararası hukuk ve insan hakları kurallarına riayet etmemişlerdir (Gözen, 2004: 646). 16 Mayıs 1916 tarihinde İngiltere hükümeti adına Sir Mark Sykes ve Fransa hükümeti adına Georges Picot tarafından imzalanan gizli bir anlaşma olan Sykes-Picot Antlaşması'yla, Osmanlı Devleti toprakları bu iki güç arasında paylaşılmıştır. Buna göre; Fransa; Suriye, Lübnan, Kilikya ve Musul bölgelerini, İngiltere ise, Ürdün, Irak ve Kuzey Filistin'i ele geçirmiştir. Filistin'in geriye kalan toprakları üzerinde uluslararası bir rejim ve sınırları belli olmayan bir de Arap devleti kurulmuştur (Sander, 1999: 339). Hatta savaş sırasında, İngiltere daha önce Fransa'ya vaat etmiş olduğu toprakların bir bölümünde –bugünkü Irak'ın kuzeyindeki Musul vilayeti- petrol olduğunun farkına varınca, 1920 yılında Fransızlarla tekrar masaya oturup, Sevr Anlaşması'nın şartlarını hazırladıkları San Remo Konferansı'nda bu toprakları geri almış ve

Fransızlara başka yerlerden toprak vermiştir. 1921’de Büyük Britanya, Irak devletini kurmuş ve 1922’de İngiliz Yüksek komiseri Sir Percy Cox günümüz Irak, Suudi Arabistan ve Kuveyt’in sınırlarını belirlemiştir (Kloby, 2005: 371). Böylece, Ortadoğu’nun bugünkü suni sınırları kağıt üzerinde cetvelle oluşturulmuş ve Lozan Antlaşması’nda dahi kesin karara bağlanamamış ve İngiltere ile Türkiye arasında gerilime yol açacak olan Musul sorunu başlamıştır. Ayrıca, 1917’de Lloyd George’un başbakanlığında, Filistin’de bir Musevi devletin kurulmasıyla sonuçlanan Balfour Deklarasyonu yapılmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında, Chaim Weizmann liderliğinde başlayan Siyonist hareket, ABD ve İngiltere’nin devamlı desteğini almış ve 2 Kasım 1917’de İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Balfour, zengin bir Yahudi olan Rothschild’e gönderdiği mektupta, hükümetinin Yahudi Siyonist isteklerinin kabulü fikrini onayladığını, Filistin’deki Yahudi olmayan toplumların medeni ve dinsel haklarına ve başka herhangi bir ülkedeki Yahudilerin yararlandıkları haklara ve siyasal statüye zarar verecek bir şey yapılmaması koşuluyla, Yahudi halkı için Filistin’de ulusal bir yurt kurulması için her türlü kolaylığın sağlanacağını bildirmiştir (Fırat, Kürkçüoğlu, 2002: 200-203). Balfour Deklarasyonu’yla, o döneme kadar Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde kalan Filistin İngiltere’nin manda yönetimi altına alınmış, Musul petrol gelirinden Fransa’ya da pay verileceği kabul edilmiştir (<http://www.wikipedia.com.tr/>).

İngiltere, bölgede bir Yahudi yurdunun kurulmasını sağlamış ve harita tamamen emperyalist güçlerin bölgedeki yeraltı kaynaklarını nasıl sömürebileceği ve Balfour Deklarasyonu’nda Yahudilere verilen sözün nasıl yerine getirilebileceğine dayalı olarak çizilmiştir. Böylece, bugünkü Ortadoğu bunalımının çıkış noktasını oluşturan Filistin-İsrail sorununun tetiği çekilmiştir (Sander, 1998: 75).

Ortadoğu, Avrupa, Orta Asya ve Afrika arasında bir bağlantı noktasıdır. Enerji, Ortadoğu’nun önemini belirleyen kilit bir unsurdur, ancak bölgenin cazibesini oluşturan başka önemli faktörler de bulunmaktadır. Tarihin en önemli uygarlıklarına tanıklık etmiş ve kültürel birikimlerin yatağı olan bu coğrafya; bugün birçok dini, ekonomik hinterlandları birbirine girmiş ülkeleri ve en önemlisi tarihsel bir ortak geçmişi barındırmaktadır.

Dünyanın en önemli suyolları olan Türk Boğazları, Süveyş Kanalı, Kızıl Deniz, Bab-el Mendep Boğazı, Hürmüz Boğazı ve Basra Körfezi Ortadoğu’dadır. 15.

yüzyılda deniz yollarının bulunmasıyla bölgenin kıtalararası ulaşımındaki önemi azalmış olsa da, 19. yüzyılın ikinci yarısında Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla yeniden eski durumuna gelmiştir (Dedeoğlu, 2002:2-3).

Bölgede kilit noktalardan biri olan Basra Körfezi, 16. yüzyılda Portekizliler, 17. yüzyılda Hollandalılar, daha sonra Fransızlar ve İngilizler tarafından kontrol altına alınmıştır. İlk başlarda deniz ticaret yolunun ve bölge ticaretinin güvenliği açısından önem verilen bölge, daha sonra bir sömürge haline getirilmiştir (Arı, 2004: 101). 18. yüzyıl başlarından itibaren İngiltere, Basra Körfezi'nde ve Arap Yarımadası'nda yeraltı kaynaklarını araştırma çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Aynı zamanda bölgede taraftar kazanmaya çalışan İngiltere, Şattül Arap üzerindeki deniz nakliyatı ve Basra Liman İşletmelerini kontrol altına almıştır. 1870'lerden sonra, kömür ve buhar gücünün yerini petrolün ve çeliğin almasıyla daha da çok önem kazanan Ortadoğu'da, İngiltere 1908'de Karun Nehri civarında geniş petrol yataklarını işletme ayrıcalığını elde edip, Karun'u bir petrol üssü haline getirmiştir (Babanzade, 2002: 156-162).

1994 yılında Kissinger Washington Post'ta yazdığı bir yazısında, Hindistan'dan başlayıp Akdeniz'e uzanan yerde Amerika'nın hayati çıkarlarının bulunduğunu belirtmiştir. (Kaynak, Gürses, 2007: 11) Ortadoğu bölgesinin siyasal bir anlam kazanmasının nedeni ve asıl önemi dünya petrol rezervlerinin % 69'unun ve doğalgaz kaynaklarının %49'unun burada yer almasıdır. Kuzey Amerika'nın gün geçtikçe azalan petrol rezervleri ve buna karşılık artan nüfusu düşünöldüğünde, BOP'un gerçekleştirilmesinin ne kadar hayati olduğu daha da iyi anlaşılmaktadır. Son 20 yılda, ABD, Kanada ve Meksika'nın toplam petrol rezervi 101.5 milyon varilden 59.5'a düşmüştür. İran, Irak, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri, Yemen gibi ölkelerin toplam petrol rezervi, son 20 yılda 431.3 milyon varilden 742.7 milyon varile çıkmıştır. Petrol tüketiminde ise, sadece Kuzey Amerika günde % 29.5'le, tüm Avrupa, Avrasya ve Afrika kıtasının toplamından (%28.5), tabii ki Ortadoğu'dan (%7.1), daha fazla petrol tüketmektedir (BP, 2006).

Brzezinski, Büyük Satranç Tahtası adlı kitabında çalışmanın konusunu oluşturan, Büyük Ortadoğu coğrafyasının ne kadar önemli olduğunu şu şekilde anlatmıştır: “Avrasyalı olmayan bir güç için ana jeopolitik ödöl Avrasya'dır. Küresel öncelik direkt

Avrasya kıtasındaki hakimiyetini ne kadar süreyle ve nasıl bir etkiyle sürdüreceğine bağlıdır.” Brzezinski'nin Avrasya üzerinde bu denli durmasının nedenleri; Avrasya'nın dünyanın en büyük kıtası, dünya nüfusunun %71'inin Avrasya'da yaşaması, yer altı zenginliklerinin büyük bir bölümünün bu coğrafyada yer alması, ABD haricindeki tüm resmi ve gayri-resmi nükleer güçlerin bu bölgede bulunması oluşturmaktadır (Brzezinski, 1998: 31-32).

2. 2. 3. Ortadoğu Halkları

Ortadoğu bölgesi bir “kavimler havuzudur”, başka bir deyişle, farklı birçok kavimden gelen insanlar bir şekilde Ortadoğu'ya göç etmiş ve buraya yerleşmişlerdir. 1800'lü yıllardan itibaren de Batılı sömürgeciler, Ortadoğu'yu istila etmişler ve istila ettikleri her bölgede, orada yaşayan farklı kavim ve mezheplerden insanları birbirlerine düşürerek “böl ve yönet” politikası gütmüşlerdir (Adaklı, 2006: 6). Kültürel olarak çok çeşitli ve nüfus yoğunluğu açısından kalabalık olan Ortadoğu bölgesinde Batı'ya yönelik tepkiler o dönemden günümüze kadar sürmektedir.

Bölgede, İsrail ve Lübnan dışında, İslam dini, Türkiye, İran ve İsrail dışında ise Arap kültürü hakimdir. Musevilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlığın doğduğu yer olan bu coğrafyada, din faktörü halkları bütünleştirmek yerine birbirlerinden ayırmak için kullanılmıştır (Fırat, Kürkçüoğlu, 2002: 195).

Etnik açıdan, bölge nüfusunun büyük çoğunluğunu Araplar oluşturmaktadır. Nüfus yoğunluğu açısından, Araplardan sonra sırasıyla Türkler, İranlılar, Pakistanlılar, Kürtler, Yahudiler, Afganlar, Ermeniler, Asuriler, Beluciler ve Kıptiler gelmektedir. Dinsel açıdan ise, Müslümanların 2/3'ü Sünni, 1/3'ü ise Şii'dir. Sünni ve Şii mezheplerinin dışında, Hariciler, Nusayriler ve Dürziler de bölgede yaşamaktadırlar. Hıristiyanlarda ise, İstanbul, Antakya, Kudüs ve İskenderiye Patrikhanelerine bağlı Ortodokslar çoğunluğu oluşturmaktadır. Ortodoksların dışında, Gregoryen Ermeni, Kıpti, Nasturi, Süryani ve Maruni kiliselerine bağlı olanlar ve Melkit Katolik, Ermeni Katolik, Kıpti Katolik ve Keldani kiliselerine bağlı olanlar bölgede varlığını sürdürmektedirler. Ayrıca Protestan mezhebi ve Roma Katolik kilisesine doğrudan bağlı olan bir grup Hıristiyan da bulunmaktadır (Fırat,

Kürkçüoğlu, 2002: 196). Bazı Ortadoğu ülkelerindeki etnik ve dini yapı Şu Şekildedir: (www.pbs.org/wgbh/globalconnections/mideast/maps/demotext.html)

- Irak % 70-72 Arap, % 17-19 Kürt, %10-12 Türkmen, %3 diğer
 % 97 Müslüman (% 64 Şii, %36 Sünni), %3 Hıristiyan ve diğer
- İran % 37-38 Fars, % 37 Azeri, %8 Kürt, %3 Arap,%2 Türkmen, %3 diğer
 % 99 Müslüman (%89 Şii, %10 Sünni), %1 Bahai, Hıristiyan ve diğer
- Suriye % 90 Arap %10 Kürt, Ermeni ve Diğer
 %74 Sünni Müslüman, %16 Dürzi, Alevi ve diğer, %10 Hıristiyan
- Mısır %91 Arap %8 Bedevi, Berberi, Mısırlı, %1 Avrupalı
 %94 Müslüman, %6 Hıristiyan
- Bahreyn % 63 Bahreynli Arap, %19 Asyalı, %10 diğer Araplar, %8 İrani
 % 70 Şii Müslüman, % 30 Sünni Müslüman
- İsrail % 32 Avrupa-Amerikan, % 21 İsrail, % 14,5 Afrikalı, % 12,5
 Asyalı, % 20 Arap
 % 80 Musevi, % 14 Sünni Müslüman, % 2 Hıristiyan, %3 diğer
- Ürdün % 98 Arap, % 1 Çerkez, % 1 Ermeni
 % 92 Müslüman, % 6 Hıristiyan, % 2 Şii ve Dürzi
- Kuveyt % 45 Kuveytli, % 35 Arap, %9 Güney Asyalı, %4 İrani, %7 diğer
 % 85 Müslüman (%45 Sünni, %40 Şii), %58 Hıristiyan, Hindu ve
 diğer
- Lübnan % 95 Arap, % 4 Ermeni, % 1 diğer
 % 70 Müslüman, % 30 Hıristiyan
- Suudi Arabistan % 90 Arap, % 10 Asyalı
 % 100 Müslüman

Ortadoğu'da İslamiyet'in ortaya çıkmasıyla birlikte kitleler halinde insanlar bu dine bağlanmıştır. Ancak, İslamiyet'in iki mezhebi olan Şiilik ve Sünnilik tarihsel süreç içinde, günümüze kadar büyük çatışmalara neden olmuş ve dinine bağlı topluluklar arasında her zaman istismar nedeni sayılmıştır. Bu istismar, halk kitlelerinin cehaletinden ve kolayca tahrik edilmeye elverişli olmasından ileri gelmektedir (Kocaoğlu, 1995:220). 19. yüzyıla kadar bölgedeki toplumsal yapıyı biçimlendiren İslam kültürü, bölgede batı hakimiyetinin kurulmasıyla batı kültürüyle karşı karşıya gelmiş ve 1980lere kadar süren bu rekabet batının galibiyetiyle

sonuçlanmıştır. Bu dönemde, gerek sosyal gerekse ekonomik alanda olsun daha üstün konumda olan batı kültürüne uyum sağlama süreci başlamıştır. Ancak, 1980'lerden itibaren durum değişmiş ve bölgede batıya ve batı kültürüne karşı aşırı bir tepki oluşmaya başlamış ve batının benimsediği tüm değerleri reddetmiştir. İslami mirasa ve değerlere sadık kalma adına gösterilen bu tepki, radikal eğilimleri desteklemiş ve batı'ya karşı giderek büyüyen terör hareketlerine güç kazandırmıştır (Pehlivanoglu, 2004: 42-43). Ortadoğu'da oluşmaya başlayan terör hareketlerinin bir çok nedeni ileri sürülebilir (Kona, 2004: 116-118):

- **Batı Kültürüne Yönelik Tepki**

İslami hareketlerin muhalefeti, batı'nın laiklik ve modernlik adı altında bölgeye sokmaya çalıştığı değerlerdir (Lawrence, 1989: 15). Batının, bölge genelindeki çöküşün, geçmişten ve geleneksel değerlerden kopuşun başlıca nedeni olarak kabul edilmesi, düzenin eski haline dönmesi için İslam'ın tek alternatif olarak görülmesine ve İslami nitelikteki hareketlerin en uç noktalara varmasına sebep olmaktadır (Esposito, 1992: 119).

- **Sosyo-Ekonomik Sorunlar**

Özellikle petrol yoksunu ve tek ürün ülkeleri olan 3. dünya ülkeleri, uluslararası ekonomide 1980'lerde ortaya çıkan durumdan olumsuz yönde etkilenmişlerdir. Petrol üreten 3. dünya ülkeleri ise, batı'nın alternatif enerji kaynaklarına ve tasarruf önlemlerine yönelmesi ile büyük gelir kayıplarına uğramışlardır. Bu ülkelerin, gelirlerinin yüksek olduğu 1970'lerde giriştikleri gösterişli alt yapı projeleri de aksamıştır. Dış kaynak ihtiyacı, birçok ülkede Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'na başvurulmasını gerektirmiştir. Bunun sonucunda söz konusu ülkelerde uygulaması şart koşulan "kemer sıkma" önlemleri ise az gelişmişliğin temel bir sorunu olan gelir dağılımı dengesizliğini daha da bozmuştur. Ortaya çıkan kitlesel tepkiler, özellikle kökten dinci akımların güçlenmesi sonucunu vermiştir. Söz konusu akımlar, genellikle laik milliyetçi çizgideki ülke yönetimlerini başarısızlıkla suçlamışlardır (Kürkcüoğlu, 2003: 16). 1970 ve 1980'lerden itibaren başarısız olmuş ekonomiler, zengin ve yoksul arasındaki farkın her geçen gün artması, beraberinde gelir dağılımındaki eşitsizlikler, şehirlere artan göçler, hızlı nüfus artışı, işsizlik ve istihdam sorunları, petrol kaynaklarının kullanımının verdiği rahatlıkla yaşayan zengin tabakanın farklı

alanlara yatırım yapmaması, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapının uzun yıllardır baskı altında tutulması gibi nedenlerle büyüyen tepki, sonuçta insanları teröre yöneltmiştir (Waltz, 1986:665).

- **Kolonyal Dönemin İzleri**

Bölgedeki birçok ülkenin mevcut politik yapısı hala kolonyal dönemin izlerini taşımakta ve demokratik ortamın unsurlarına uzak kalmaktadır. Otoriter, totaliter ve diğer demokrasi dışı yönetimlerin varlığı, politik anlamda boşluklar yaratmış ve bu boşluklar İslami unsur taşıyan gruplar tarafından doldurulmuştur. Oluşan radikal akımlar, baskıcı rejimlere karşı geçmiş ve bu duruma Sünnilik-Şiilik çatışması da eklenince, Ortadoğu'daki kaos büyük boyutlara ulaşmıştır. Kaosun içinden çıkılmaz duruma geldiği bölgede, dış güçlerin kışkırtıcı tutumları da büyük bir etkindir (Kocaoğlu, 1995: 220-221).

- **İsrail Devleti'nin Varlığı**

1948 yılında kurulmuş olan İsrail Devleti'nin bölgede adeta batının simgesi gibi görülmesi, radikal İslami hareketlere bir motivasyon unsuru oluşturmaktadır (Kona, 2004:26).

- **İdeolojik Boşluk**

Körfez Savaşı'ndan sonra tekrar yükselme eğilimi yakalayan siyasal İslam'a yönelişin en önemli nedenlerinden biri, Arap dünyasındaki ideolojik boşluğun yarattığı ortamdır. Pan-Arabizm'in Körfez Savaşı'yla aldığı darbe Arap milliyetçiliğini ciddi oranda etkilemiştir (Faksh, 1993: 434).

- **Yeşil Kuşak Projesi**

Yeşil Kuşak Projesi, 1970'lerin sonundan itibaren ABD tarafından SSCB tehdidine karşı oluşturulan ve SSCB'yi çevrelemeyi amaçlayan bir projedir. Böylece, İslam dini ideolojik bir boyut kazanmış ve siyasal İslam ortaya çıkmıştır (Adaklı, 2006: 12).

2. 2. 4. Ortadoğu'daki Müslümanların Sınıflandırılması

Radikal İslam'ın terör tehdidi oluşturmaya başlaması üzerine, Ortadoğu ülkeleri İslami unsurlar açısından sınıflandırılmıştır. CIA'ye ve ABD yönetimlerine

stratejik Ar-ge hizmeti veren Rand Cooperation isimli düşünce kuruluşu, “Sivil Demokratik İslam: Ortaklar, Kaynaklar ve Stratejiler” başlıklı 88 sayfalık bir raporu Bush yönetimine sunmuştur (<http://www.rand.org>) . Raporda, medeniyetler çatışması üstünde durulmuş ve Müslümanların batının değerlerine ve küresel düzene uyumlu hale getirilmediği takdirde çatışmanın kaçınılmaz olacağı savunulmuştur. Rapor dünyadaki Müslüman ülkeleri şu şekilde sınıflandırmıştır (Günel, 2005 :158):

Köktendinciler: İslam’ı şiddetten kaçınmayan, yayılcı ve saldırgan olarak yorumlayanlardır. Bunlar, demokratik değerleri ve batı kültürünü reddetmektedirler. Katı İslam yasa ve ahlak değerlerini uygulayacak otoriter bir devlet yönetiminden yanadır. Geçici taktik düşünceler hariç, bu grubu desteklemek bir seçenek oluşturmaz.

Gelenekçiler: İslam dininin kurallarına sadakatle bağlıdırlar, ancak saldırgan ve şiddet yanlısı değildirler. Köktendincilere nazaran daha ılımlıdırlar ama batının değerlerine de çok sıcak bakmazlar. Bu grup da demokratik İslam’ın örneği ve geçiş vasıtası olmak için uygun değildir. Bu grupta ilişkilerde barışçı bir görüntü vermek gerekir.

Modernistler (İlmlî İslam): Hz. Muhammed dönemindeki uygulamaları değişmez esas olarak kabul etmekle birlikte, o günlere ait sosyal ve tarihi koşulların bugün artık geçerliliğini kaybettiğinin ayrımındadırlar. Temel değerleri, bireysel vicdanın özgürlüğünün yanı sıra, eşitlik ve özgürlüğe dayalı toplum anlayışıdır. İslam dünyasının küreselleşmenin bir parçası olmasını arzu ederler. Demokratik İslam’ın örneği ve esas vasıtası olmak için en uygun olan İslam modeli budur.

Laikler: Batı demokrasileri tarzında din ve devlet işlerinin ayrılmasından yana olup, din olgusunu kamusal alandan özel alana indirgemişlerdir. Politika ve değerler açısından batıya en yakın duran grup budur. Genellikle, yarı demokratik görünümlü otoriter bir yapıyı esas alıp, çoğunlukla solcu ve saldırgan milliyetçi ideolojileri benimsemişlerdir. Bu nedenle de ABD’yi dost olarak görmezler. Hatta bir kısmı aşırı ölçüde Amerikan düşmanıdır. Bu nedenlerle laikler sürekli müttefik olarak görülmemelidir.

İslam’ın kontrol altına alınması ve ABD açısından bir tehdit olmaktan çıkması için raporda yapılması gerekenler de sıralanmıştır. İlmlî İslam’ı savunan toplumlarda, önce bir lider modelinin yaratılması daha sonra bu tipe uygun bir liderin

halka empoze edilmesi gerektiği söylenmektedir. Bu modele, özellikle mali desteğin sağlanması en önemli noktadır. Gelenekçi toplumların kökten-dincilere karşı desteklenmesi ve kusurlarının eleştirilmesi; köktendincilerin ise yasadışı faaliyetlerinin açığa çıkarılarak yaptıkları şiddet eylemlerinin olumsuz sonuçlarının gündeme taşınması tavsiye edilmiştir. Laikleri de köktendinciliğin ortak düşman olduğu konusunda ikna edip, solcuların veya milliyetçilerin ABD karşıtı güçlerle birleşme heveslerinin kırılması belirtilmiştir (Günel, 2005 :158).

Büyük Ortadoğu Projesi, resmen uygulamaya konulmuş bir proje olmasa da, Ortadoğu ülkelerinin İslami açıdan sınıflandırılması ve hangi İslami sınıfın ABD'nin çıkarlarına hizmet edip, hangisinin tehdit oluşturabileceğinin altının çizilmesi projeyi oluşturan unsurlardan biri olması açısından önem taşımaktadır. Bugün, Türkiye'de de konusu çokça geçen "ılımlı İslam" ülkesi tartışmaları, kaynağını büyük bir olasılıkla ABD düşünce kuruluşlarının hazırladıkları raporlardan almaktadır.

3. TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA ORTADOĞU

Coğrafi etkenlerin yanında ortak tarih Türkiye'yle Ortadoğu ülkeleri arasında değiştirilemeyecek bir bağ kurmuştur. 16. yüzyıldan itibaren Ortadoğu'ya egemen olan Osmanlı İmparatorluğu, İran, Afganistan ve Pakistan dışındaki bölge ülkeleri üzerinde yüzyıllar boyunca hakimiyet kurmuş ve Osmanlı'nın dağılma sürecine kadar devam eden bu uzun birliktelik sonucu, karşılıklı olarak gerek olumlu gerekse de olumsuz yönde etkileşimler oluşmuştur (Fırat, Kürkçüoğlu, 2002: 196).

Türkiye 1950'lerden itibaren batı yanlısı politikalar izlemiş ve bu nedenle bölge ülkeleri tarafından Türkiye'ye hep kuşkuyla bakılmıştır. 1960'larda ise 50'li yıllarda iyice uzaklaştığı bölgeye yüzünü dönmüş ve Ortadoğu ülkelerine karşı ılımlı bir politika izlemiştir. Bunun nedeni, Johnson mektubu ve Kıbrıs sorununda uluslararası arenada yalnız kalması sonucu batıya duyduğu tepki olmuştur. 1960-1973 arasında, Türkiye Ortadoğu ülkeleriyle kopan ilişkileri iyileştirmeye çalışmış, 1967 ve 1973 Arap İsrail savaşlarında Arapların yanında yer alması da sözlü destekte bulunmuş ve batıdan uzaklaşmıştır. 1967 savaşında NATO üslerini Araplara karşı girişilecek saldırıda kullanılmayacağını açıklamış ve Suriye ve Mısır'a yiyecek, giyecek ve ilaç yardımında bulunmuştur. Savaş sırasında, Türkiye ABD'nin yanında görünmekten kaçınmış ve bu yolla Araplara yakın bir tutum almıştır. Hatta, savaş nedeniyle Arap ülkelerinin birçoğuyla diplomatik ilişkileri kesilmiş bulunan ABD'nin, bu ülkelerle olan ilişkilerini Türkiye aracılığıyla yürütme teklifine, Türkiye yanaşmamıştır (Kürkçüoğlu, 1972:159).

1960'lı yıllarda hızla güçlenen 3. dünya ülkelerinin bağımsızlık ve özgürlüklerini kazanmaları, Türkiye'yi de etkilemiş ve batı bağlantılı dış politikanın yeniden sorgulanması ihtiyacını doğurmuştur.

3. 1. Türkiye'nin Körfez Ülkeleriyle İlişkileri¹

1970'lerden itibaren petrol fiyatlarındaki sürekli artış ve dış kaynak bulmada yaşanan zorluklar, Türkiye'yi petrol ülkeleriyle ikili ticareti geliştirmeye,

¹ Körfez Ülkeleriyle Körfez İşbirliği Konseyi ülkeleri kastedilmiştir. Bunlar, Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn, Katar, Umman ve Birleşik Arap Emirlikleri'dir.

dolayısıyla Arap ülkeleriyle yakın ilişkiler kurmaya itmiştir. 1980’lerde Avrupa’yla ilişkilerini askıya almış ve Körfez ülkeleriyle olan ekonomik ilişkilerini güçlendirmiştir. Buna paralel olarak, Türkiye’nin İslam Konferansı Örgütü içinde de faaliyetleri artmıştır (Oran, 2002: 31).

1990’larda dünyadaki iki kutuplu sistemin çökmesi ve ABD’nin ilgisini tamamen Ortadoğu’ya yöneltmesiyle, Türkiye de kendisini Ortadoğu’daki sorun yumağının içinde bulmuştur. Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle ABD’nin gözünde eski önemini kaybettiğini düşünen Türkiye, Irak’ın Kuveyt’i işgal etmesi ve ABD’nin de Irak’a saldırması üzerine yeniden bölgede stratejik açıdan önemli bir müttefik haline gelmiştir (Fırat, Kürkçüoğlu, 2002: 551-552).

3. 2. Türkiye’nin İsrail ve Filistin’le İlişkileri

1980’lerde Arap ülkeleriyle olan yakınlaşma, Türkiye’nin İsrail’le arasını açmasına neden olmuştur. Temmuz 1980’de İsrail’in Doğu Kudüs’ü kendisine bağlaması ve Kudüs’ün yeni başkent ilan edilmesi üzerine, 28 Ağustos 1980’de, Türkiye, maslahatgüzar düzeyindeki diplomatik ilişkisini ikinci katip seviyesine indirmiş ve Kudüs başkonsoloslughunu kapatmıştır (Fırat, 2002: 128).

1988’de Arafat başkanlığındaki Filistin Ulusal Konseyi Filistin Devleti’nin resmen kurulduğunu ilan edince, Türkiye Arap yanlısı politikasının bir sonucu olarak, Filistin’i aynı gün tanıyan devlet olmuştur (Erhan, Kürkçüoğlu, 2002: 149-152).

1990’larla birlikte Türkiye İsrail’le ilişkilerini “dengeli diplomasi” anlayışı çerçevesinde düzeltmeye başlamıştır. 1990’da Türkiye’nin Tel-Aviv’deki diplomatik temsilciliği yeniden büyükelçilik düzeyine, 1991’de Ankara’daki İsrail ve Filistin temsilcilikleri aynı anda büyükelçilik düzeyine yükseltilmiştir. Türkiye’nin İsrail’e yeniden sıcak bakmaya başlamasının nedenleri içinde, Filistin-İsrail arasında Madrid Konferansıyla başlayan barış sürecinin etkisi büyüktür. Bölgede oluşmaya başlayan barış havası, ilerde Ortadoğu’da istikrarlı bir ortam yaratabilecektir. Türkiye de iki ülkeyle ilişkilerini geliştirerek bölgede sağlam dostluklar kurmak istemiştir. Ayrıca, Suriye, İran ve Irak’la sürekli olarak PKK ve su konularında anlaşmazlık yaşayan Türkiye’nin bölgede güvenebileceği müttefik ülkelere ihtiyacı vardır. İkinci neden olarak, ABD Kongresinde etkili olan üç lobiden birinin desteğini yanına alarak, diğer

ikisinin tezlerini çürütmek istemiştir. Bu üç kesim, Ermeniler, Rumlar ve Yahudilerdir. Avrupa'nın Türkiye için önemli olduğu bu dönemde, Yahudi lobisinin desteği, Türkiye için gereklidir. Ayrıca, ABD faktörünün de iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişiminde oynadığı rolü göz ardı etmemek gerekmektedir. Bölge ülkelerinden sadece Türkiye ve İsrail, ABD'nin "Yeni Dünya Düzeni" için bölgede güvenebileceği iki Batı yanlısı demokratik ülke olmuştur (Kürkçüoğlu, 2002: 568-571).

3. 3. Türkiye'nin Irak ve Suriye'yle İlişkileri

Türkiye, Körfez ülkeleriyle siyasal ve ekonomik açıdan ilişkilerini geliştirirken, Irak ve Suriye'yle sorunlar yaşamaya başlamıştır. Aslında bu sorunlar 1960'lardan itibaren süregelmektedir ancak, ülke içi dinamikler anlaşmazlıkları daha üst düzeylere tırmandırmıştır. Hem 12 Eylülün baskıcı ortamı hem de Güneydoğu Anadolu Projesi'nin hayata geçirilmesiyle ilişkiler gerilmiş ve sorunlar büyümüştür. Kuzey Irak'taki Kürt sorunu ve sınırlar arası sular birbiriyle yakından ilişkili iki problemdir. 22 Eylül 1980'de Irak'ın İran topraklarını işgal etmesiyle başlayan ve 8 yıl sürecek olan savaşta, Irak'ın güçlerini güney sınırına kaydırması ve böylece kuzeyde bir güç boşluğunun oluşmasıyla, başta KDP ve KYB olmak üzere Kürt örgütleri birçok bölgede fiili denetimi ele geçirmişlerdir. İran ve Suriye de bu durumu fırsat bilerek, Kürt örgütlerine maddi ve lojistik destek sağlamışlardır. Türkiye'yi etkileyen gelişme ise, PKK'nın KDP ve KYB aracılığıyla direkt yardım alması ve Türkiye'de yapacağı terör eylemlerinin hazırlıklarını tamamlamasıdır. Bu durum karşısında, Türkiye Irak'la petrol, sulama ve ulaşım sektörlerinde işbirliği anlaşmaları yapmıştır. Diğer taraftan, 12 Eylülle birlikte Türkiye'den kaçan Türk ve Kürtlerin Ermenilerle birlikte Suriye'de faaliyet göstermesi, Suriye'yle olan gerilimi daha da tırmandırmıştır (Fırat, 2002: 129-131).

1990'lara gelindiğinde, Suriye ve Türkiye ilişkileri yumuşamaya hatta yakınlaşmaya başlamıştır. Körfez krizinin başlamasıyla Suriye ve Türkiye ortak menfaatler doğrultusunda hareket etmeye başlamış ve her iki ülke de açıkladıkları ortak bildiriye, Irak'ın toprak bütünlüğünden yana oldukları konusunda hem fikir olduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca, Irak'ın gelecekteki yönetim biçiminin Irak halkı

tarafından belirlenmesi gerektiğini vurgulamışlar; kriz sonrasında iki ülke arasındaki temasların artırılması, güçlü bir koordinasyon ve işbirliğinin geliştirilmesinin öneminin altını çizmişlerdir. 17 Nisan 1992’de Suriye ve Türkiye arasında güvenlik protokolü imzalanmıştır. Protokole göre, terörizme karşı işbirliği yapılarak, teröristlerin sınırlar arası geçişine izin verilmeyecek, kaçakçılığın önlenmesi için gerekli önlemler alınacak, sınırlardaki silahlı olayların önlenmesine yönelik işbirliği yapılacaktır. Burada Türk dış politikası açısından önemli olan gelişme ise, dönemin Dışişleri Bakanının Suriye’yi ziyaret edip, protokole uyulduğu takdirde, Türkiye’nin Fırat nehri konusunda üzerine düşen tüm sorumluluğu yerine getireceğini ifade etmesidir. Başka bir deyişle, Suriye PKK’ya desteğini kestiği takdirde, Türkiye de Suriye’nin su sorununu çözüme kavuşturacaktır. Bu durum, su sorunu ve PKK terörünün birbiriyle bağlantılı olduğunun açık bir göstergesidir. 23 Ağustos 1994’te ABD’nin Kürt devleti kurma niyetini açıkça gösterdiği Paris toplantısına cevaben, İran, Suriye ve Türkiye, dışişleri bakanları düzeyinde yaptıkları bir toplantıyla; üç ülkenin de Kürt devletinin kurulmasına muhalefet ettiğini açıklamışlardır. Ancak Suriye’nin sınırlarında yeterli güvenlik önlemi almaması sebebiyle, ilişkiler yeniden gerilmeye başlamıştır. 1998 yılında, Suriye’nin PKK’ya aktif destek vermesi üzerine, iyice bozulan Suriye-Türkiye ilişkilerinde tüm diplomatik ipler de kopmuştur. Türkiye’nin Suriye sınırına yakın yerlere askeri birliklerin kaydırılmasıyla, Türkiye Arap dünyasının hatta İsrail’in tepkisini dahi almıştır. Bunun üzerine, iki ülke arasında diplomatik ilişkiler yeniden başlamış ve Abdullah Öcalan bulunduğu Suriye’yi terk etmiştir. 2000’lere yaklaşırken, Türkiye – Suriye ilişkileri normal bir düzeye gelmiştir, ancak su sorununun çözümünde hala bir gelişme kaydedilememiştir (Fırat, Kürkçüoğlu, 2002: 554-567).

3. 4. Türkiye’nin İran’la İlişkileri

İran ve Türkiye ilişkilerinde mesafe, 1920’lerden beri süregelmektedir. İki ülke arasındaki soğukluğun nedenlerini Akdevelioğlu ve Kürkçüoğlu beş madde halinde sıralamışlardır (2002: 204):

1) Yüzyılların Birikimi: 1501’de Şah İsmail’in kurduğu Safevi Devletiyle Osmanlılar arasında, İstanbul’un Sünni İslam’ı, Safevi devletinin başkenti olan

Tebriz'in ise Şii İslam'ı temsil etmesi 1639'a kadar süren mücadelenin asıl nedeni olmuştur.

2) Pan-Turancı Politikalar: İttihat ve Terakki'nin bu politikası, Birinci Dünya Savaşı'nda tarafsız kalan İran'ı rahatsız etmiştir. Osmanlıların İran Azerbaycan'ını işgal etmesi ve burada milliyetçi propagandalarda bulunması İran'ı etnik bölünme ve bunu teşvik edecek Osmanlı Devleti konusunda endişelendirmiştir.

3) İngiltere Faktörü: İngilizlerin ve Bolşeviklerin İran üzerindeki etkisi ve İran'ın bu ilişkide denge politikası gütmesi, Ankara hükümetiyle ilişkilerin yoğunlaşması konusunda İran'ı engellemiştir. İran, İngiltere'nin tepkisini çekmek istememiştir.

4) Kürt Aşiretleri Sorunu: Her iki tarafın sınırında bulunan Kürt aşiretleri, iki tarafta da güvenliği tehdit eden davranışlarda bulunmuş, daha sonra da sınırın diğer tarafına geçerek güvenlik güçlerinin takibinden kurtulmuşlardır. Bu durum, güvenlik güçleri arasında gerginlik yaşanmasına neden olmuş ve sınırda çatışmalar meydana gelmiştir.

5) Toprak Talebi: Paris Barış Konferansı sırasında, İran Türkiye'nin doğusunun bir kısmını istemiştir. Daha sonra bu konu kapansa da, Türkiye'de İran'a karşı olumsuz bir hava doğmuştur.

1979'da İran'da İslam Devrimi'nin gerçekleşmesi ve 12 Eylül 1980'de Türkiye'de ordunun darbe yapması, iki ülke arasındaki ideolojik ayrılığı daha büyük boyutlara taşımış ve bazı dönemlerde krizlerin çıkmasına sebep olmuştur. İki ülkenin de temel endişesi, rejim ihracı tehdididir. İran'ın, İslam Devrimi'nden bu yana Türkiye'deki İslami hareketlere destek verdiği ve Türkiye'de, kendisinininki gibi bir İslami rejim kurulmasına çalıştığı iddia edilmektedir. İran'da yaşayan Azeri Türk nüfus nedeniyle de İran Türkiye'ye soğuk bakmakta ve Azeriler üzerinde baskı uygulamaktadır (Balbay, 2006: 74). 1989'da Humeyni'nin ölmesiyle, ideolojik sürtüşmeler azalsa da; 1990'lar boyunca ideolojik farklılıklar iki ülke arasında temel güvensizlik nedeni olarak kalmıştır. Ayrıca, 1990'lar boyunca, İran'ın PKK'ya sağladığı lojistik destek, ikili ilişkilerin yeniden açılmasına neden olmuştur (Akdevelioğlu, Kürkçüoğlu, 2002: 152-153).

Soğuk Savaş'ın ardından, Orta Asya ve Kafkaslarda ortaya çıkan Müslüman devletler, Türkiye ve İran arasında rekabete yol açmıştır. Bu da, Türk dış politika

önceliklerinde bir kaymaya neden olmuş ve Türkiye'nin bölgede seküler bir model oluşturabilmek için gerekli politik ve diplomatik araçları kullanmasına yol açmıştır (Aras, 2003:103). Aynı şekilde İran da bölgede bir model ülke olma ve nüfuz alanı kurma mücadelesini başlatmıştır. Ancak ne Türkiye ne de İran bölgede Rusya'nın yerini doldurabilmişlerdir (Lipovsky,1996: 223). Başarısızlığın temel sebebi, Rusya'nın 1993'ten itibaren bölgeye yeniden ağırlığını koyması ve ABD'nin Türkiye'yi bu konuda desteklemekten vazgeçmesidir. Zaten ne Türkiye'nin ne de tek başına İran'ın bölgede ABD veya Rusya desteği almadan etkinlik kurabilecek ekonomik güçleri de yoktur. Ayrıca, İran'ın bölgede pasif bir politika izlemesinde Rusya'dan çekinmesinin payı da büyüktür (Fırat, Kürkçüoğlu, 2002: 583).

Türkiye-İran ilişkilerinde aşılamayacak gibi duran ve sürekli iki ülke arasında kriz çıkmasına neden olan ideolojik zıtlığın, İran'da ılımlı kanadın güçlenmesi ve iki ülke arasında ticari ilişkilerin artması durumunda geri plana itilme ihtimali vardır (Akdevelioğlu, Kürkçüoğlu, 2002: 583). Ayrıca İran'ın nüfusunun %39'unun Türk ve Azeri kökenlilerden oluşması, Türkiye'nin açılımlarına olumlu sinyaller vermeye başlaması ve coğrafi açıdan komşu durumda olan büyük bir devlet olması nedenleriyle İran, Türkiye açısından önemli bir devlettir. Son zamanlara kadar, İran'da Türkiye hakkında medya kuruluşlarınca yapılan anti-propagandalar yerini, artan Türk televizyon kanallarının yayınları sayesinde İran halkının Türkiye hakkında doğru bilgi edinmesine bırakmıştır (Balbay, 2006: 61-75).

Türkiye-İran ilişkilerinde doğal gaz ve boru hattı projelerinde işbirliği söz konusudur. Projelerden biri, Türkmenistan doğal gazının İran'dan, Türkiye'nin İskenderun Limanına taşınmasını öngörmektedir. İkincisi ise, Güney İran'da çıkarılan petrolün Ceyhan'a taşınmasını öngören projedir (Aras, 2003:108-109).

3. 5. Kuzey Irak Sorunu

Ortadoğu'daki Kürt nüfusu 22.6 milyon civarındadır ve bu nüfus dört farklı ülkeye dağılmıştır. Ülkelere göre, Kürtler'in dağılımı; Türkiye 7-10 milyon, Irak 5-6 milyon, İran 3-4 milyon ve Suriye 2-3 milyondur (McDowall, 1991: 9).

1983'ten sonra PKK, "profesyonel gerilla savaşı" başlatma kararı almış ve uygulamaya koymuştur. 1984'te de Kürdistan Kurtuluş Birlikleri denilen askeri

kanadı olan HRK'nın örgütlenmesini tamamlamıştır. Böylece, "Ağustos Atılımı" adı verilen eylemler, Siirt'in Eruh ilçesinde bir karakola saldırı düzenlenmesiyle başlamıştır. PKK, 1985'ten itibaren hızlı bir şekilde genişlemiştir. Bunun en önemli nedeni, Türk hükümetlerinin doğudaki Kürt halkları kendinden uzaklaştırması ve Türkiye tarafından baskı altında tutulan KDP'nin PKK'yı Kuzey Irak'tan Türkiye içine doğru itmesidir. 1987'de PKK 3. kongresini toplamış ve korucu sistemini hedef alan eylemler yapma kararı almıştır (Fırat, 2002: 134-136).

1990-1991 Körfez krizinden sonra, sınırlı otonomiye sahip bir Kürt bölgesinin ortaya çıkması, Kürt parlamentosunun toplanması ve Kürt gruplar arasında çatışmaların başlaması, İran ve Suriye'yi Türkiye'yle ortak hareket etmeye sevk etmiştir. Bu dönemde, üç ülke de Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması için bir araya gelmişlerdir (Aras, 2003:100). Mart 1991'de Irak ordusu, güneydeki Şii ayaklanmasını bastırdıktan sonra, dikkatini kuzeye çevirmiş ve Barzani'ye bağlı Kürt ayaklanmalarını bastırmıştır. Irak'tan kaçan 1.500.000 Kürt'ten 500.000'i Türkiye sınırına yığılmıştır. Başta sınırı açmak istemeyen Türkiye, uluslararası kamuoyunun baskısı üzerine sınırını açmak zorunda kalmıştır. Bu durumu fırsat bilen PKK, kuzeyindeki boşluğun Türkiye tarafından doldurulacağı endişesi içinde olan Irak'ın da teşvikiyle bölgeye yerleşmiştir. Böylece hem PKK terk edilen silah ve cephanelere el koymuştur hem de Irak, sınırını emniyete almıştır. 1991-1993 arasında PKK gücünü olabilecek en üst düzeye taşımış ve Türkiye'deki eylemlerini arttırmıştır (Fırat, Kürkçüoğlu, 2002: 554-555). 1994'te ABD'nin düzenlediği Paris toplantısında, Kürdistan'ın kurulması ve KDP ve KYB arasındaki anlaşmazlıkların giderilmesi çabaları, Türkiye'nin güvenlik kaygılarının ve Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasının ABD tarafından hiçe sayıldığına önemli bir göstergesi olmuştur (Fırat, Kürkçüoğlu, 2002: 558). Ancak her iki ülke de, bu bölgedeki politikalarının karşılıklı bağımlılığından ötürü, gerilimin kontrol dışına çıkmasını engelleyecek politikalar oluşturmuşlardır. ABD, Çekiç Güç ve Kuzey Keşif Gücü adlarını taşıyan Kuzey Irak'ın havadan denetlenmesi operasyonunun gerçekleştirilmesi için İncirlik Hava Üssü'nü kullanmak zorunda olduğu için, Türkiye ise, Kuzey Irak'taki PKK hedeflerine yönelik kara ve hava operasyonlarında ABD'nin siyasi desteğine ihtiyaç duyduğu için karşılıklı bir tahammül mekanizması oluşturmuşlardır.

1991'den 2003'e kadar özerk bir yapıda olan Irak Kürt Bölgesi (Kuzey Irak), 2003'teki işgalin ardından 2005 yılında kabul edilen anayasayla resmi bir yapıya kavuşmuş ve bu yapı Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi adını almıştır. Anayasaya göre federal yapıya sahip Bölgesel Yönetim, merkezi olarak Bağdat'a bağlıdır (Çubukçu, 2007). Bu tarihten itibaren, Kürtler gerek siyasi gerekse de askeri bakımdan oldukça güçlü bir konuma gelmişlerdir. Bu gücün dayandığı temel ise, Kürdistan Demokrat Partisi ve Kürdistan Yurtsever Partisine batılı ülkelerin uzun yıllardır sağladığı destektir (Kazancı, 2007:18).

Türkiye, 1926 yılında, Ankara Anlaşmasıyla Misak-ı Milli sınırları içerisinde olan ve jeostratejik açıdan büyük önem taşıyan Kerkük ve Musul vilayetlerini İngiliz mandası altındaki Irak hükümetine bırakmak zorunda kalmıştır. Bu tarihten sonra, Irak'la Türkiye arasındaki ilişkilerde, Kerkük konusu nadiren gündeme getirilmiş ve herhangi bir gerilime yol açmamıştır. Ancak bugün, KDP ve KYB'nin desteğiyle, Kerkük'te anayasanın 140. maddesi gereği 2007 yılı sonunda bir referandum yapılması planlanmaktadır. Hedefte, Kerkük'ün bir Kürt şehri olması ve olası bir konfederasyon oluşturulması veya bağımsız bir Kürdistan durumunda, Kuzey Irak'ın petrol zengini Kerkük vilayetinin Kürt Devleti'ne katılması planlanmaktadır. Şehirde nüfusun büyük bölümünü temsil eden Türkmenler tarihi olarak Kerkük'ün bir Türkmen şehri, Kürtler ise Kerkük'ün Kürdistan'ın tarihi sınırları içinde bulunduğunu savunmaktadırlar (Çubukçu, 2007). Referandum öncesi, Kerkük bölgesi soykırımlara, teröre, salgın hastalıklara ve güvenlik problemlerine yenik düşmüş gibi görünmektedir. 140. madde derinlemesine incelendiğinde, bölgenin normalleşmesi, sayım ve referandumdan oluşan üç aşama göze çarpmaktadır, ancak bu durumda böyle bir referandum yapılmasına anayasadaki ilk şart izin vermemektedir (Kazancı, 2007: 18).

Irak'ın işgaliyle birlikte ortaya çıkan başka bir şey ise, özellikle 2006 yılından itibaren PKK terör örgütünün Türkiye'deki faaliyetlerini arttırmış olmasıdır. Diğer taraftan, 2007 sonlarında ABD Senatosu'ndan geçen Irak'ın Şii, Kürt ve Sünni olmak üzere 3 bölgeye bölünmesi planı, Şii ve Sünni grupların tepkisini çekmiş ancak Bölgesel Kürt yönetimi Irak'ta güçlü bölgesel yönetimlerin olması gerektiğini açıklayarak ABD'nin yanında yer almıştır. Büyük Ortadoğu Projesi'nin ilk adımlarından biri olan, Irak'ın 3'e bölünmesi kararının alınması –hem de Iraklılar

tarafından değil ABD tarafından alınması- bundan sonra uzun vadede ABD kararlılığının kesin bir şekilde sürdürüleceğinin yansıması olarak değerlendirilmektedir.

3. 6. Ortadoğu'da Su Meselesi ve Türkiye

Dünyada sınır aşan suları olan nehirlerin sayısı 215'tir. Bunların büyük bir kısmı, iki veya daha fazla ülke arasında üzerinde ittifakla anlaşmış kanunlar olmadan kullanılmaktadır.

Dünyadaki kullanılabilir su kaynaklarının düşünülenin aksine çok daha az ve sınırlı olması, özellikle son zamanlarda uluslararası kriz nedenleri arasında su meselesinin en üst sıralarda yer almasına sebep olmuştur. Su anlaşmazlıklarının özünü teşkil eden, birincisi siyasi ikincisi ise ekonomik olmak üzere iki faktör bulunmaktadır. *“Bilim adamları önümüzdeki 10 yıl içerisinde pek çok ülkenin 1970 ve 1980li yıllarda sahip oldukları suyun ancak yarısına sahip olacaklarını, su ihtiyacının iki katı artabileceğini hesaplamaktadırlar. Su kaynakları kısıtlı olan Ortadoğu ülkelerinde durumun daha kötü olacağı değerlendirilmektedir”* (Durmazuçar, 2002: 28).

BM Genel Kurulu'nun “Devletlerin Ekonomik Hak ve Yükümlülükleri” hakkındaki 12 Aralık 1974 tarihli kararının 3. maddesine göre sınır aşan sular konusunda kaynakları paylaşan ülkeler diğer kıyıdaş ülkelere esaslı zararlar vermemek ve kıyıdaş ülkelerin hukuksal menfaatlerini ihlal etmemek yani nehir sularından hakkaniyet ölçüleri içerisinde faydalanma ve paylaşılmasına dikkat etmek zorundadırlar. Uluslar arası hukuk komisyonunun ülkelerin uymasını istediği ilkeler şunlardır (Bağış, 2004: 45):

- Coğrafi, hidrografik, iklimsel, ekolojik ve doğal nitelikteki diğer etkenler
- Kıyıdaş devletlerin sosyal ve ekonomik ihtiyaçları
- Kullanımın diğer kıyıdaş ülkelere olan etkileri
- Sınır aşan sular mevcut potansiyel kullanımları
- Sınır aşan suyun doğal özelliklerinin korunması, geliştirilmesi ve su

kaynaklarının ekonomik kullanımı

Ortadoğu'da sorunlu olabilecek beş tane uluslararası nehir bulunmaktadır. Bunlar, Ürdün, Litani, Asi, Dicle ve Fırat nehirleridir. Ortadoğu bölgesinde su

konusunda devletlerarası sorun oluşturabilecek sebepler şu şekilde sıralanmıştır (Şen, 2004: 12):

- Ortadoğu'da gelişmekte olan ülkelerde suya olan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır
- Bölgede kişi başına düşen suyun miktarı, dünya su ortalamasından daha düşüktür
- Kaynakların dikkatsizce ve kanunsuz kullanımı suyun kirlenmesine ve kaybına yol açmaktadır
- Aynı su kaynağı havzasını paylaşan ülkelerin uzlaşmaya yanaşmaması ve özellikle yukarı havzaya sahip ülkenin suyu tutarak, aşağı havza ülkesinin hakkı olan suyu da kullanmasıdır
- Aynı havzayı paylaşan ülkeler arasında ilişkiyi düzenleyecek uluslar arası etkin su kanunlarının bulunmamasıdır
- Özellikle içme ve tarım alanlarında kullanılabilir su miktarı konusunda ülkeler arası anlaşmazlıklar bulunmaktadır. Hiçbir ülke, kendi menfaatlerinden ödün vermek istememektedir
- Enerji üretimi, suyun sanayide kullanımı, nüfus artışı ve kirlenme su kaynaklarının kullanılabilirlik miktarında düşüşe yol açarken, suya olan talep gün geçtikçe artmıştır.

Ortadoğu'da su sıkıntısı yönünden ülkeler sınıflandırıldığında (Bağış, 2004: 44);

- ✓ Türkiye, Irak ve Suriye'de su konusunda hayati bir sorun bulunmamaktadır.
- ✓ Filistin, İsrail ve Ürdün'de yeraltı suları bakımından bir sıkıntı mevcuttur.
- ✓ Suudi Arabistan ise en kötü durumda olan ülkedir.
- ✓ Kuzey Afrika'da en önemli problem Nil Havzasında yaşanmaktadır. Mısır için Nil Nehri hayat demektir. Ancak, Nil Nehri Mısır ve diğer yukarı kıyıdaş ülkeler arasında boyutu giderek büyüyen bir problemdir.
- ✓ Suriye ve Irak ise, anlaşma yolu buldukları takdirde, birden fazla su kaynağına sahip oldukları için çatışma ihtimali tamamen ortadan kalkabilecektir.

Suyun sınırlılıklarına rağmen, bölgede sadece Türkiye, İsrail ve Ürdün'ün bir kısmında sulamada ileri teknikler kullanılmaktadır.

“Dokuz ülkenin topraklarından geçen Nil'in sularının paylaşımı konusunda Mısır, Sudan, Etiyopya arasında ciddi anlaşmazlıklar mevcuttur. Ürdün, İsrail, Filistin, Suriye ve Lübnan için hayati kaynak olan Şeria Nehri, fiilen İsrail'in kontrolünde bulunmaktadır. Bölgede diğer bir önemli su havzası olan Dicle ve Fırat nehirlerinden faydalanma konusunda da Türkiye, Suriye ve Irak'ın paylaşım hususundaki çekişmeleri sürmektedir” (Kocaoğlu, 1995:183).

Ortadoğu bölgesinde, ülkeler arasında çoğu zaman yüksek olan gerilim, su sorunuyla çatışmaya dönüşebilecek niteliktedir. Dış faktörler de işin içine girdiğinde su konusunda çatışma potansiyeli artmaktadır. Son yıllarda su sıkıntısı ve mevcut uzlaşmazlıklar göz önüne alındığında, özellikle İsrail ve batı tarafından hemen savaş ve çatışma senaryoları üretilmektedir (Bağış, 2004: 44). İsrail'in büyük korkularından biri olan su kıtlığının, Araplarla yaşadığı sorunlara ve Arap-İsrail Savaşlarına büyük oranda yansıdığı öne sürülmektedir. İsrail kuruluşundan itibaren bölge politikasında su kaynaklarına sahip olma stratejisine kilitlenmiştir. Hatta, 1967'de Altı Gün Savaşları'nın çıkmasında ve Ortadoğu Barış Sürecinde İsrail'in Suriye'yle barış görüşmelerini çıkmaza sokması ve Golan tepelerindeki işgali sürdürme ısrarında su kaynakları önemli rol oynamıştır (Davutoğlu, 2001:138).

Türkiye- Suriye-Irak, Suriye-İsrail-Ürdün, Mısır-Sudan gibi ülkeler arasında var olan su sorunu, 21.yüzyılda Ortadoğu'nun en önemli gündem konularından birini teşkil edecektir. Su, uluslararası politikaların belirlenmesinde önemli bir araçtır. Fırat ve Dicle konusunda Türkiye, Suriye ve Irak arasındaki anlaşmazlıklar ve özellikle Suriye'nin GAP karşısında PKK terör örgütünü koz olarak kullanması, suyun önemini ortaya koyması açısından oldukça önemli bir noktadır. Ayrıca, Irak'ın Kuveyt'i işgali sırasında, Türkiye barajlarda su tutarak Irak'ı sıkıştırmış ve suyu bir silah olarak kullanmıştır (Kona, 2004: 122-124). Türkiye, Suriye ve Irak dışında diğer kıyıdaş ülkelerle (Meriç üzerinde Bulgaristan ve Çoruh üzerinde Gürcistan ile) su konusunda ciddi problemler yaşamadığı gibi, Fırat-Dicle Havzası'nda da olumlu ve yapıcı politikalar sergilemiştir (Bağış, 2004: 45).

Tablo 1: Fırat ve Dicle'ye Kıyaslı olan Ülkelerin Akım Bazında Katkıları (km³/y)

ÜLKE	Fırat		Dicle		Toplam	
	km ³	%	Km ³	%	Km ³	%
Türkiye	33,1	98,5	27,2	53,4	60,3	71,4
Suriye	0,5	1,5	-	-	0,5	0,6
Irak	-	-	20,7	40,7	20,07	24,5
İran	-	-	3,0	5,9	3,0	3,5
Toplam	33,6	100,0	50,09	100	84,5	100

Kaynak: (Altınbilek, 2004: 37)

Tablo 2: Kişi Başına Düşen Yıllık Su Miktarı (m³)

	1990	2000	2010	2020
Türkiye	3223	2703	2326	2002
Suriye	1636	1177	880	760
Irak	2352	1848	1435	1062

Kaynak: (Altınbilek, 2004: 37)

Bölgenin düzensiz ve suni şekilde oluşturulmuş sınırları birçok konuda olduğu gibi su kaynakları konusunda da temel belirleyici durumdadır ve birçok devlet de su kaynaklarının eşitsiz paylaşımından şikayet etmektedir.

Su meselesinin geleceği belirsiz olsa da, gerçek olan Ortadoğu bölgesinin su kaynaklarının ömrünün sınırlı olduğu ve bu sınırın bölge içi çatışma potansiyeliyle kesişme ihtimalinin olduğudur. Türkiye su kaynakları açısından bölgedeki diğer devletlere göre daha avantajlı olmasına rağmen, özellikle İsrail'in Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında, ABD'nin de desteğini alarak bölgede Türkiye'nin de dahil olacağı bir çatışma ortamı yaratıp, Türk topraklarındaki sulardan yararlanma ihtimali üzerinde tartışılan bir konudur.

4. BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ

Resmi adıyla Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Girişimi, ABD'nin 1997'de oluşturduğu “Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi”nin (Project for New American Century) bir alt unsurudur. GOP, NATO Stratejik Tehdit Algılamaları ve Harekat Planının geliştirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Projenin hedefi, 21. yüzyılın Amerikan yüzyılı olmasıdır. Projenin ilk olarak askeri ayağı oluşturulmuş; daha sonra siyasi ve ekonomik altyapısı ayrıntılarla biçimlendirilmiştir (Akar, 2004: 164).

4. 1. Büyük Ortadoğu Projesi'nin Oluşumu

ABD'nin 1900'lerin başından itibaren üzerinde durduğu hakimiyet tezleri ve projeler, her zaman için Avrasya coğrafyasını işaret etmektedir. Bunlar; (Yeniçeri, www.ulkuocaklari.com)

a) Kara Hakimiyeti Teorisi: 1904 yılında İngiliz Mackinder tarafından “Demokratik İdealler ve Hakikatler” adlı eserinde ortaya atılmıştır. Asya, Afrika ve Avrupa dünya adası olarak nitelendirilmiştir. Bu teoriye göre, Doğu Avrupa'ya hakim olan merkez bölgesine, merkez bölgesine hakim olan ise dünya adasına hakim olacaktır.

b) Deniz Hakimiyet Teorisi: ABD'li Amiral Alfred Manan, denizler hakimiyeti dünya hakimiyetinin anahtarıdır görüşünden yola çıkmış ve bu teoriyi geliştirmiştir.

c) Kenar Kuşak Teorisi: ABD'li jeopolitikçi Nicholas Spykman, Mackinder'ın Kara Hakimiyeti teorisine paralel olarak Dünya Adasına hakimiyeti, merkezi çevreleyen, kaynak ve imkanları daha geniş olan kenar kuşağa hakimiyetle mümkün olabileceğini savunmuştur.

d)Hava Hakimiyet Teorisi: Bir grup havacı tarafından geliştirilen bu teori, kara, deniz ve kenar kuşak hakimiyetlerinin ancak hava hakimiyeti teorisiyle mümkün olabileceği görüşüdür.

Brzezinski'nin “jeopolitik ödül” olarak söz ettiği Avrasya, ABD için özellikle iki açıdan çok önemlidir. Birincisi; ABD'nin global stratejisinin odak noktası, Avrupa, Asya, Ortadoğu, Afrika, Uzakdoğu coğrafyalarının kritik

noktalarında tali güç merkezleri yaratmaktır. Böylece, kendisine karşıt siyasi, ekonomik ve askeri oluşumları engelleyebilmektedir. İkinci olarak, Avrasya'nın büyük petrol ve doğalgaz rezervlerini elinde bulundurması, Avrasya'ya egemen olan gücün tüm dünyaya egemen olduğu savını kanıtlarcasına önemlidir (Brzezinski, 1998: 38-40).

Wilson 1914'te, Roosevelt 1945'te, Bush 1991'de, "yeni dünya düzeni" deyimini kullanmışlardır. 80 yıl içinde politik konjonktür değişse bile resmi olarak ilan edilen amaç, liberalizm, demokrasi ve insan haklarıdır (Aydın, 2006: 7).

1920'lerde Ortadoğu bölgesindeki petrolün varlığı anlaşılınca, bölge eksenli Amerikan politikası da şekillenmiştir. ABD, Birinci Dünya Savaşı'nın ortalarından itibaren bölgede söz sahibi olan İngiltere'nin yerine göz koymuştur. Müttefikleri İngiltere ve Fransa'nın yanında savaşa girmesinin karşılığında, siyasi ve ekonomik hedeflerin paylaşımı şartını ileri sürerek, Ortadoğu'daki hammadde kaynaklarının en güçlü ortağı olacağı ilk sinyallerini vermiştir. ABD, Birinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle tekrar izolasyon politikasına dönmüştür. 1941'de Hawaii Pearl Harbour limanındaki filosuna Japon uçaklarının saldırısıyla, Japonya'ya savaş ilan etmiş ve izolasyon politikasını terk edip, dış politikada katılımcı bir yöntem izlemeye başlamıştır. Dünya enerji ve doğal kaynaklarını kontrol altına almak için oluşturulan politikalar, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ağırlık kazanmıştır. Soğuk Savaş'la birlikte, SSCB'nin Ortadoğu'da hakimiyet kurmasından endişelenen ABD'nin, ekonomik ve stratejik önemi olan petrole de sahip olması gerekmektedir. Bunun için de, SSCB'yi bölgede çevreleme stratejisi başlatılmıştır. 1947'de İsrail Devleti'nin kurulması ABD-Ortadoğu ilişkilerinde, ABD'nin çevreleme ve petrol politikasının kamuflejinde büyük rol oynamıştır. 1947'ye kadar, SSCB'nin toprak ödünleri ve boğazlarda deniz üssü bulundurma talepleri karşısında Türkiye'yi destekleyen İngiltere'nin yerini, ABD almıştır. 1947'den itibaren Truman Doktrini ile Türkiye'ye ekonomik ve askeri yardım olarak 400 milyon dolar sağlandığı ileri sürülmektedir. Süveyş ve Lübnan Krizleri ile 1958 Irak ihtilali İngiltere'nin bölgedeki sonunu getirmiş ve ABD bölgede tek batılı süper güç haline gelmiştir (Pehlivanoğlu, 2004: 264-270).

Sovyet-Amerikan kutuplaşmasını içeren Soğuk Savaş dönemi, Amerika'nın dünya politikası, askeri güç, endüstrileşme, bilim ve diğer alanlardaki üstünlüğünü

SSCB'ye rağmen pekiştirme ve koruma dönemidir. Bu dönemin en önemli özelliği, Amerikan sermayesinin öncülük ettiği kapitalist dünya ekonomisinin askeri güç tehdidiyle yeryüzünün her bölgesine yayılmasıdır. Bazı siyaset bilimciler açısından, Soğuk Savaş, 3. dünya ülkeleri üzerinde politikaya şekil verilmesi amacıyla kullanılmış bir araçtır. Chomsky'e göre, "*Soğuk Savaş söylemi, 3. Dünya'nın bağımsızlığını hoşgörüyle karşılamının standart reddini gizlemek için öne sürülen bir bahaneden öte değildir*" (Kloby, 2005: 310).

1951'de Eisenhower Batı Asya'nın dünyanın en önemli stratejik bölgesi olduğunu ifade etmiştir. Eisenhower, Ortadoğu'daki petrolün Rusya'nın eline geçmesinin önlenmesi, bölgenin komünist etki alanına girmesinin engellenmesi ve ileride büyüyebilecek Arap-İsrail sorununun komünist müdahalesi olmadan serbestçe çözebilmesi için 5 Ocak 1957'de kongreye sunduğu raporunda, "*...bağımsızlığını korumak için ekonomik kalkınma çabası içinde olan Ortadoğu ülkelerine ekonomik yardım yapılması; bunlardan askeri yardım isteyen ülkelere askeri yardım yapılması; uluslararası komünizmin kontrolü altında bulunan herhangi bir devletten gelecek silahlı bir saldırıya karşı, bölge devletleri istediği takdirde Amerikan silahlı kuvvetlerinin kullanılması*" nı istemiştir (Arı, 2004: 224). Ancak doktrini, Sovyetler Birliği, Mısır ve Suriye bölge ülkelerinin içişlerine doğrudan bir müdahale olarak değerlendirmişler ve Siyonizm taraftarı emperyalist bir girişim olarak nitelendirmişlerdir (Sander, 1998: 275-276).

1970'lerde Amerikan dış politikasında, Vietnam Savaşının getirdiği ağır ekonomik kayıplar ve kamuoyu baskısının sonucu olarak Ortadoğu konusunda değişiklikler yapılmaya başlanmıştır. ABD'nin bu dönemde, Ortadoğu ülkeleriyle yaptığı ikili anlaşmalar ve bölgedeki sınırlı askeri varlığı, petrolün Batı ülkelerine güvenli bir şekilde akışının sağlanması için öncelikli dış politikasıdır. 18 Şubat 1970'te Başkan Richard M. Nixon, kongreye sunduğu raporda; "*II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan iki kutuplu yapının sona erdiğini, yeni dönemin gereklerini karşılayacak bir dış politikanın oluşturulmasının gerekli olduğunu ve bunun kalıcı bir barışın egemen olduğu yeni bir yapının oluşturulmasına fırsat vereceğini, özellikle dost ve müttefik ülkelerin, gerekli yükü ve sorumluluğu üstlenmeleri gerektiği...*"ni ifade etmiştir (Pehlivanoğlu, 2004: 275).

Büyük Ortadoğu Projesi'nin ortaya çıkışı 1970'lerin sonuna rastlamaktadır. 1977-1981 yılları arası ABD başkanlığı yapan Jimmy Carter, 1979'da İran İslam Devrimi ve Afganistan'ın SSCB tarafından işgali nedeniyle ABD'nin güvenlik politikasını yeniden yapılandırmıştır. Bu dönemde, yeşil kuşak stratejisiyle SSCB'yi

“ılımlı İslam” devletleriyle çevreleyerek, komünizmle mücadele etmek hedeflenmiştir. Ayrıca, ABD etkisindeki az gelişmiş ülkelerde görülen işkenceler dikkate alınmadan, SSCB’ye karşı uluslararası çapta bir insan hakları kampanyası başlatılmıştır. Başka bir deyişle, ABD’nin tehdit olarak algıladığı İran’daki İslam hareketleri ve SSCB’nin komünist rejimine karşı, ABD’nin müttefikleri olan Suudi Arabistan ve diğer tutucu petrol zengini ülkelerin rejimlerinin meşruiyeti sağlanarak, bölgede tampon devletler oluşturulmuştur. Pakistan, Bahreyn, Umman, Katar, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Türkiye ve Mısır Yeşil Kuşak Projesi içinde yer alan diğer devletlerdir. Böylece, bin küsur yıllık İslam kültür ve birikimi bir tarafa bırakılmış ve “siyasal İslam” bölgeye hakim olmaya başlamıştır (Adaklı, 2006:12-13).

Ocak 1980’de Başkan Carter bir açıklama yaparak, herhangi bir yabancı devletin Basra Körfezi’nin kontrolünü ele geçirmeye çalışmasının ABD’nin hayati menfaatlerine saldırı sayılacağından, askeri kuvvet kullanılması da dahil her türlü tedbiri alacaklarını ilan etmiştir. Bu açıklamanın altını çizdiği dönemin politik tutumu Carter Doktrini olarak anılmaktadır (http://ansiklopedi.turkcebilgi.com/Carter_Doktrini).

15 Ağustos 1990 tarihinde, eski Başkan Bush Pentagon’da yaptığı konuşmasında, dünyanın büyük petrol rezervlerinin kontrolünün Saddam Hüseyin’in eline düşmesi durumunda Amerikan yaşam tarzı, özgürlüğü ve müttefik ülkelerin özgürlüklerinin tehlikeye düşeceği vurgusunu yapmıştır (Çelik, Gürtuna, 2005: 27).

1980’lerin sonunda ve 1990’ların başında, ABD’nin Körfezdeki en büyük endişesi, güç dengesinin İran ya da Irak lehine değişme ihtimali olmuştur. Irak’ın Kuveyt’i işgal etmesine göz yumulduğu takdirde, Irak petrol kapasitesini ikiye katlayacak ve Ortadoğu’da İsrail’den sonra en büyük ekonomik ve askeri güç haline gelebilecektir. Kuveyt’i ele geçirdikten sonra, diğer Arap devletlerini işgal etmese bile, Irak bu ülkelere politikalarını empoze edebilecektir. Bu durum ABD açısından, gerek petrolün güvenliğini gerekse de ABD’nin ve Batılı devletlerin bölgedeki ekonomik çıkarlarını tehlikeye sokabileceği için kabul edilemezdir (Duvar, 2005: 31-32). Bunun üzerine, ABD 1970’ler boyunca dış politika stratejisinin çerçevesini oluşturan Nixon Doktrini’ni terk ederek, daha aktif bir tutum benimsemiş ve bu doğrultuda bölgedeki askeri varlığını arttırmaya başlamıştır. 1989’da ABD Merkezi

Kuvvetleri (CENTCOM) Savaş Planı 1002’de bölgedeki başlıca düşman olarak Sovyetler Birliği’nin yerine Irak koyulmuştur (Kloby, 2005: 374). Ağustos 1990’da Irak, Kuveyt’i işgal etmiş ve bir süre sonra da 19. ili olduğunu ilan ederek, Kuveyt’i ilhak etmiştir. Birçok diplomatik girişimin sonuçsuz kalmasının ardından, BM Güvenlik Konseyi’nin 678 sayılı kararının ışığında Amerikan Kongresi 12.01.1991’de benimsediği bir kararla Başkan’a Irak’ı Kuveyt’ten çıkarmak için gerekli gördüğü her türlü tedbiri alması için yetki vermiştir. Böylece, 16 Ocak’ta bir Amerikalı generalin komutasındaki koalisyon güçleri 24 Şubat’a kadar sürecek olan ve daha çok hava hareketi şeklinde devam eden “çöl fırtınası operasyonu”na başlamışlar ve Irak’ı operasyon sonunda Irak ordusunu yıpratıp Saddam’ın Kuveyt’i işgaline son vermişlerdir (Arı, 2004: 435-436).

Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte dünya politikası açısından bir dönem sona ermiş ve ABD’nin “tek kutuplu” hegemon yapısı dünya politikasında yer almıştır. 1990’larda ABD’nin amacı, dünya hakimiyetini ekonomik, askeri, siyasi ve kültürel alanda korumaktır. 1991’de SSCB’nin dağıldığı dönemde, bir tarafta Çin ve Avrupa Birliği ekonomisi yükselen bir trend izlerken, diğer tarafta Usame Bin Ladin cihat ilan etmiştir (Evcioğlu,2005:83). Bu durum ABD’nin bölge çıkarlarına ortam hazırlayacak yeni bir plan mı yoksa güzel bir tesadüf müdür bilinmemektedir. Ama artık ABD’nin komünizm yerine yeni bir hedefi vardır. O da “küresel terörizm”dir.

Mart 1991 tarihinde eski Başkan Bush yaptığı konuşmasında, ABD’nin yeni Ortadoğu stratejisini, ABD’nin bölgesel güvenlik çabalarına katkıda bulunmasını, bazı ortak tatbikatları, bölgede ABD deniz güçlerinin varlığının korunması ve kitle imha silahlarının yayılmasının önüne geçilmesi şeklinde açıklamıştır (Çelik, Gürtuna, 2005: 29).

Bu amaç doğrultusunda ortaya çıkan projeler “yeni dünya düzeni” tanımlamasıyla ifade edilmektedir. 1992 yılında, dönemin Savunma Bakanı Dick Cheney kontrolünde Savunma Politikası Rehberi’nin taslağı oluşturulmuştur. Basına sızdığına büyük tepki toplayan ve Amerikan barışı peşinde koşulmasını savunan taslak dönemin Dışişleri Bakanı James Baker tarafından rafa kaldırılmıştır. Ancak, ABD’de faaliyet gösteren Ulusal Stratejik İncelemeler Enstitüsü ve National Defense University tarafından Amerikan ordusu için çıkartılan Joint Force Quarterly isimli

dergi, sonbahar 1995 sayısının ana dosyasını Büyük Ortadoğu Projesine ayırmıştır (Peay, 1995).

1997’de Robert Kagan ve William Kristol’ün girişimiyle Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi (Project for the New American Century) adıyla bir düşünce kuruluşu oluşturulmuştur. Kuruluşun kamuoyuna duyurduğu Prensipler Belgesini imzalayanlar arasında yer alan pek çok yeni muhafazakar ünlü isim bulunmaktadır. Paul Wolfowitz, Lewis Libby, Donald Rumsfeld, Richard Cheney, Zalmay Khalilzad ve Francis Fukuyama bunlardan bazılarıdır. Belgede Avrasya kıtasında Amerika’ya rakip herhangi bir gücün çıkmasının engellenmesi, tek taraflılık ilkesi ve “önleyici müdahale” (preemptive strike) kilit ifadelerdir (Evcioğlu, 2005: 80-82).

Bush yönetiminin 17 Eylül 2002 tarihli Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesi kaynağını 1992’de Paul Wolfowitz ve Lewis Libby tarafından hazırlanan Savunma Politikası Rehberi’nden (Defense Policy Guidance) almıştır. Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi, askeri, diplomatik ve kültürel alanlarda Amerikan hegemonyasından Amerikan mutlak kontrolüne geçişi vurgulamaktadır (Çelik, Görtuna, 2005: 38). 1997’de olduğu gibi, ABD stratejik hakimiyet oyununu, tamamen güce dayanan ve hiçbir diplomatik veya hukuki zemin arayışı içinde olmayan bir yaklaşımla oynayacağını açıklamıştır. Başka bir deyişle, geleneksel tehdit merkezli askeri savunma doktrininden olasılık merkezli bir yaklaşıma geçişi vurgulamaktadır. Savunmacı savaştan (preventive war) öncelikli savaşa (preemptive war) geçilmiştir (Elekdağ, 2006: 9). Öncelikli saldırı, savaş ya da müdahale, uluslararası destek sağlanamaması halinde bile, teröre ilişkin önlemlerin, tehdit tam anlamıyla oluşmadan ve gerçekleşmeden her türlü askeri teçhizatla alınması ve terörün kaynağında yok edilmesi anlamına gelmektedir. Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi’nde, özgürlük ve demokrasi üzerinde durulmuş, terörizmi destekleyenler veya terörist olanlarla ABD’nin müttefikleri çok açık biçimde yer almıştır. Belgede yer alan maddeler daha ayrıntılı bir biçimde sıralanacak olursa: (Whitehouse, 2002)

a) “Uluslararası sistemin istikrarı ile insanlığın geleceği için, 20. yüzyılda galip gelmiş olan temel insan hakları ile ekonomik ve siyasal özgürlüklere bağlı ulusların özgürlük, demokrasi ve serbest girişimi savunmaları gerekmektedir” ifadesi kullanılarak özgürlükleri kısıtlayan uygulamaların bertaraf edilmesi gerekliliği vurgulanmıştır.

b) ABD'nin öncelikli stratejisi, "özgür ve demokratik" yönetimlerin kurulması konusundaki çabaların uluslar arası örgütlerin desteğiyle sağlanmasıdır.

c) Belgeye göre, terörizmi destekleyenler veya terörist olanlar:

- i. Kız çocuklarını okutmayanlar
- ii. Totaliter rejimler
- iii. Tehlikeli teknoloji kullananlar
- iv. Radikal topluluklar
- v. Bu gruplara yardım edip kolaylık sağlayanlar

Yeni koşullara göre yeniden şekillendirilmiş ABD ittifakı ise;

- a. NATO'yla işbirliği çerçevesinde değerlendirilip ayrı bir oluşum olarak görülmeyen Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası,
- b. Uzak Asya'da Japonya, Güney Kore ve Avustralya,
- c. Asya'da Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu ve Hindistan'la işbirliği olarak tanımlanmıştır.

Belgenin en önemli özelliği, ABD'nin dünyanın birçok yerine tek başına müdahale edebileceğini göstermesidir.

Aynı yıl, Birleşmiş Milletler Arap İnsani Geliştirme Raporunda yayımlanan veriler (UNDP, 2003),

- Arapların %40'ının okuma-yazma bilmediğini,
- Arap ülkelerinin 2010'da 50 milyon, 2020'de 100 milyon yeni istihdam alanı yaratmaları gerektiğini,
- Ortadoğu halklarının üçte ikisinin günlük kazancının 2 Doların altında olduğunu,
- Bölgede yapılan yıllık yayın sayısının dünyadaki sayının yüzde 1.1'ini oluşturduğunu
- 22 Arap Ligi üyesi devletin toplam gayrisafi yurtiçi hasılasının sadece İspanya'dan daha az olduğunu bildirmektedir.

Ortadoğu bölgesinin düzelmesi yani anti-demokratik rejimlerin gitmesi ve olumsuz ekonomik ve sosyal koşulların ortadan kalkması için, bölgede demokrasinin teşviki, serbest seçimlerin yapılması için gerekli toplumsal alt yapının hazırlanması, bağımsız sivil toplum kuruluşlarının oluşturulması, bilgi toplumuna dönüşülmesi, ekonomik fırsatların artırılması, medyanın desteklenmesi, yolsuzluk ve cehaletle

mücadele ABD'nin hedefleri arasında gösterilmiştir (Kırmızı Hat, 2007). Bu hedefler belirlenirken, esas amaç ABD'nin bölgede kurmakta olduğu uzun vadeli hegemonyasının istikrarının garanti altına alınması olarak değerlendirilmektedir.

4. 1. 1. Projenin Ayakları

ABD'nin Ortadoğu'da hayati öneme sahip bir takım çıkarları vardır. Bu çıkarlar doğrultusunda biçimlenen projenin ayakları şu şekilde özetlenebilir:

“Petrolün makul fiyatlardan ve düzenli bir şekilde sevkinin sürekliliğini sağlamak, bölgenin ve bölgedeki petrol kaynaklarının içeriden veya dışarıdan başka bir gücün kontrolüne girmesini önlemek veya üretici ülkeler üzerinde denetim kurarak petrolün sevkini engellemek veya, petrolü ve petrol üreticisi ülkeler üzerinde sağladıkları denetimi batı dünyasına karşı kullanmaya çalışmalarını engellemek; körfezdeki Amerikan müttefiki olan geleneksel rejimleri iç ve dış tehditlere karşı koruyarak mevcut istikrarı sürdürmek; İsrail'in güvenliğine, egemenliğine ve toprak bütünlüğüne yönelik gerçek ve olası tehditleri önlemek ve tüm bu amaçları gerçekleştirmek için gerekirse askeri güç kullanmaktır” (Russell, 2003).

Çelik ve Gürtuna'ya göre (2005: 30) bunlardan en önemlileri;

- Petrolün makul fiyatlarla serbest akışının güvenceye alınması,
- İsrail'in korunması,
- ABD'nin bölgedeki çıkarlarını engelleyebilecek başka devletlerin ortaya

çıkmasının engellenmesidir.

Bölgenin Amerikan ekonomisi için vazgeçilmez oluşu, ABD'nin bölge güvenlik denkleminde çekilmek niyetinde olmadığını en önemli kanıtıdır (Kılınç, 2000: 26).

Petrolün bölge içindeki varlığı, Ortadoğu hakkında yapılacak her türlü araştırmada göz önünde tutulması gereken en önemli faktörlerden biridir. ABD'nin petrol kaynakları giderek tükenmekte, dışarıya bağımlılığı artmaktadır. Bunun yanı sıra Ortadoğu'da ABD'ye enerji kaynakları konusunda rakip başka ülkeler de bulunmaktadır. Çin, AB ve Japonya'nın gelecek 20 yılda enerji tüketim hızının en az 10 kat daha artacağı hesaplanmaktadır. Başka bir deyişle, 2025'e gelindiğinde, ABD'de tüketilen petrolün %71'i, Batı Avrupa'dakinin %68'i, Çin'in %73'ü kendi ülkeleri dışından sağlanacaktır. Bu durum, yukarıda adı geçen ülkelerin Ortadoğu'da çeşitli ittifaklar kurup, ihtiyaçları olan enerji kaynaklarını güvence altına almaya

çalışmalarına neden olmaktadır. Bölgenin bir diğer gücü Rusya ise Kafkasya ve Hazar Denizi havzasında etkilidir (Pamir, 2005: 66).

Her gün tüm dünyada tüketilen petrolün %55'i, yani 43 milyon varil, ithalat, ihracat yoluyla el değiştirmektedir. Küresel petrol akımlarının güvenliği, ABD'nin stratejik bir önceliğidir. 1970'lerde ABD ve Avrupa merkezli yedi şirketin denetiminde olan dünya petroleri, bugün birleşmelerle Exxon Mobil, Chevron, Shell ve BP olmak üzere dört büyük şirketin denetimine girmiştir. Projenin diğer iki ayağını oluşturan İsrail'in korunması ve bölgede ABD'ye rakip olabilecek potansiyelde devletlerin engellenmesi Projenin Perde Arkası isimli alt başlıkta yer verilmiştir.

4. 1. 2. Projenin Dinsel Boyutu

SSCB dağılmadan 2 yıl önce 1987'de, Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov'un başdanışmanlarından G. Arbatov "*Sizin için gerçekten korkunç bir şey yapıyoruz. Sizi bir düşmandan yoksun bırakıyoruz.*" (Huntington, 2004:258) demiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle başlayan düşmandan yoksun olma durumu, ABD'de düşmanın kim olabileceği tartışmalarına neden olmuştur. ABD için ideal düşman portresi şu şekildedir: ideolojik açıdan karşıt, ırksal ve kültürel açıdan farklı ve askeri açıdan Amerika'nın güvenliğine yönelik önemli bir tehdit oluşturabilecek kadar güçlü. Usame bin Ladin 11 Eylülde ikiz kulelere saldırarak iki şeye neden olmuştur. SSCB'nin Soğuk Savaş sonrası yarattığı boşluğu doldurmuş ve ABD'nin kimliğini Hıristiyan bir ulus olarak tanımlamıştır (Huntington, 2004: 262- 357).

ABD ve İslam ikilisi, değişen koşullara göre birbirlerinin müttefiki ya da düşmanı olmuşlardır. ABD için iki çeşit İslam vardır: "ılımlı ve radikal İslam" Radikal İslam'ı 1990'lardan itibaren tehdit olarak algılamıştır. İlimli İslam ise, İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren uluslararası alanda ABD'nin etkinliğini sürdürmesi, kendisine yakın rejimleri destekleyerek rakip ülkeleri çevreleyecek bir dış politika aracıdır. İlimli İslam olgusunu, 1960'larda Mısır'da başlayan pan-Arabizm akımını, 1970'lerde ise SSCB tehdidini ortadan kaldırmak için kullanmıştır (Uzgel, 2002: 36). Bugün, siyasal İslam denilen hareket, Ortadoğu bölgesinde daha da güçlenerek büyümekte ve ABD düşmanlığını körüklemektedir. Bu durumun en önemli

nedenlerinden biri, Arap milliyetçiliğinin özellikle 1991 Körfez Savaşı ile darbe almasıyla, Arap dünyasının içinde bulunduğu ideolojik boşluktur. Arap toplumlarının, batının başlattığı küreselleşme ve demokratikleşme baskısını üzerlerinde hissetmeleri, muhafazakarlığa daha çok sığınmalarına neden olmuş ve bu durum siyasal İslam olarak ortaya çıkmıştır (Faksh, 1993: 434-435).

11 Eylül 2001’de Dünya Ticaret Merkezi kulelerine düzenlenen saldırının ardından, Amerikan dış politikası savaşa endeksli olarak sürdürülmüş ve bu savaşı dünya demokrasisi ve insan hakları başlığı altında meşrulaştırmaya çalışmıştır. ABD; İngiltere, Rusya, Kanada gibi ülkelerin de desteğini almıştır. ABD’nin savaşında düşman belirsizdir. Savaş terörizme karşı olduğuna, İslam da ötekileştirildiğine göre düşman belli bir kişi veya belli bir ülke yerine İslam inancının yaygın olduğu bütün bir coğrafyadır. Bir bakıma, potansiyel suçlu konumuna sokulan İslam kimliğine karşı kitlesel tepki yaratma amacı güdülmüştür (Keyman, 2002: 29- 30).

İslam dininin düşman olarak ilan edilmesinde, ABD Başkanı Bush ve ekibinin açıkça ortaya koyduğu radikal Hıristiyan kimliğine dayalı söylemleri ve ABD hükümetinin buna bağlı politikası da büyük bir etkidir. Büyük Ortadoğu Projesi’nin dinsel zemini, ABD’nin Ortadoğu’daki gerçek hedefleri için önemli bir ipucu vermektedir. Özellikle 1990’lardan sonra, derinleştirilen uygarlıklar çatışmasının tarihi zamanlaması konusunda ilginç bulgulara ulaşılabilmektedir. ABD’nin iç ve dış politikalarında din etmenine giderek daha fazla yer verilmektedir. ABD yönetimi üzerinde özellikle Evanjelizm’in² etkileri son dönemde giderek artmaktadır. Evanjelizm’de, kilise bir monarşi İsa ise bir kral olarak kabul edilmektedir. Evanjelikler genelde Metodist, Baptist ve Presbiteryen Kilisesi çevresinde toplanmaktadırlar (Evcioğlu, 2005: 211).

Bu inanca göre, Tanrının bir dünyevi bir de uhrevi iki planı vardır. Dünyevi olanı Yahudiler, uhrevi olan ise Evanjelikler içindir. Yahudiler Tanrı’nın seçilmiş halkıdır ve onlar için dünya egemenliğini öngören ilahi bir plan hazırlanmıştır. Evanjelikler ise bu plana destek olacaklar ve kendileri için gerçek kurtuluş ahirette gerçekleşecektir. Mesih geldiğinde Yahudiler ve onlara destek olan Evanjelikler bir yanda, Yahudilerin düşmanları olan Müslümanlar ve Katolikler diğer tarafta

² Evanjelizm, kutsal kitaba yönelmek anlamına gelmektedir.

bulunacak ve aralarında büyük bir savaş yaşanacaktır. Hz. İsa önderliğindeki Yahudiler savaşı kazanarak bin yıl sürecek bir dünya egemenliği elde edecektir (Çelik, Gürtuna, 2005: 81). Böylece uzun yıllar sürecek bir barış ortamı oluşacaktır.

ABD'nin, muhafazakar şahinler grubu önderliğinde, dış politikada militarist bir kimliğe bürünmesi, Afganistan ve Irak'a düzenlenen askeri operasyonları dünyanın büyük bir bölümünde tepkilere neden olurken, Evanjelik toplum içindeyse ABD'nin uygulamaları büyük destek bulmaktadır. Onlara göre, Başkan Bush ilahi bir misyon sahibidir ve bu yolla ABD, dünyaya özgürlük ve demokrasi götürecektir. Bütün bunlara 11 Eylül sonrası oluşan milliyetçilik de eklenirse, Başkan Bush'un arkasındaki toplum desteğinin nedeni ortaya çıkmaktadır. Ayrıca G.W.Bush yönetimi ve İsrail'le olan yakın ilişkileri Evanjelizm ekseninde ele alındığında Başkan Bush'un bizzat dahil olduğu bu mezhebin ve fikirlerinin politik önemi daha net anlaşılmaktadır (Evcioğlu, 2005: 212-213).

4. 2. Büyük Ortadoğu Projesi'nin Faaliyete Geçişi

ABD'nin ulusal güvenlik stratejileriyle öngördüğü politikaları yürürlüğe koyabilmesi için kriz veya dönüm noktası niteliğinde bir olayın olması gerekmektedir. 11 Eylül 2001 saldırıları, ABD'nin güvenlik stratejisini uygulamaya sokmuş ve 2003 yılında 400 milyar dolar olan savunma harcamaları bütçesi, 5 yıl içinde 500 milyar dolara çıkmıştır (Kangas, 2003: 79).

4. 2. 1. 11 Eylül Saldırısı

Resmi adıyla, "Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi" 11 Eylül saldırılarının ardından adım adım faaliyete geçmiştir. 11 Eylül 2001 tarihinde, yaklaşık 2700 insanın ölümüyle sonuçlanan New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'ne ve Washington'da Pentagon'a yapılan saldırıdan El Kaide örgütü sorumlu tutulmuştur. 11 Eylül saldırıları, George W. Bush yönetimine Amerikan tek kutupluluğunu Amerikan ekonomisine değil de, Amerikan silahlı kuvvetlerine dayandırarak sürdürmesi için büyük bir stratejik atağa geçme fırsatı vermiştir. Bush yönetimi, hem El Kaide örgütü hem de El Kaide'ye büyük destek veren ve toprakları

üzerinde faaliyetlerine göz yuman Afganistan'daki Taliban yönetimini cezalandırmak amacıyla Afganistan'a yönelmiştir (Kazancı, 2006: 20).

11 Eylül'e kadar, ABD kendisine rakip olabilecek güçlerin oluşmasını bu güçlerin de çıkarlarını gözeten ve güvenliklerini sağlayan bir yaklaşımla engellemeye çalışmıştır. 11 Eylül saldırıları, temelleri 1970'lerde atılan ve planlarını uygulamak için fırsat bekleyen bir grup strateji uzmanı ve yeni muhafazakarlar olarak adlandırılan ülkenin yeni yöneticilerinin aradıkları imkanı sunmuştur. 11 Eylül'den itibaren, ABD'nin Ortadoğu politikası değişmiş ve 1 Haziran 2002'de ABD Başkanı G.W. Bush'un yaptığı bir konuşmayla mutlak kontrole dayalı neo-emperyal bir güvenlik anlayışına vurgu yapılmıştır. Artık ABD, müttefik güçler arayışına girmeden, askeri gücüyle tehdit olarak algıladığı devletlere saldırabilecektir (Çelik, Gürtuna, 2005: 14).

4. 2. 2. Afganistan'ın ve Irak'ın İşgali

ABD Başkanı George W. Bush'un, 07.10.2001'de beklenen operasyon emrini vermesiyle, NATO'nun 50 yıllık tarihinde ilk defa Washington Antlaşmasının "NATO üyesi bir ülkeye dışardan gelecek bir saldırının NATO'nun tamamına yapılmış sayılacağına" ilişkin 5. maddesi uygulanmıştır. Ancak, ABD ile İngiliz birlikleri NATO'nun desteğini beklemeden 7 Ekim 2001'de Afganistan'a operasyona başlamışlardır. Afganistan'ın işgalinin adından, Irak'taki kitle imha silahlarının yok edilmesi ve Saddam Hüseyin'in teröre destek verdiği iddialarıyla, 20 Mart 2003'te Irak'a demokrasi ve özgürlük getirmek adına operasyonlar düzenlemiştir.

4. 2. 2. 1. Afganistan'ın İşgali

Soğuk Savaş sırasında, Afganistan 1979'da Hafızullah Amin yönetimi altında gelişme göstermeye başlamışken, Amin'in öldürülmesi ve SSCB destekli yeni hükümetin kurulması Afganistan'ı çatışma alanı haline getirmiştir. Bu dönemde, Amerika'nın siyasi İslam'ı desteklemeye başlamasıyla Pakistan'da dini okullarda yetişen İslamcı militanlar, Afganistan'da SSCB askerleri ve Afganlılarla savaşmışlar ve SSCB bölgeden çekilmiştir. Bu dönemden sonra, Afganistan'da iç savaş 6 yıl

daha sürmüş ve İslamcı gruplardan biri olan Taliban güç kazanmıştır (Kloby, 2005: 352-354).

2000'lerde ise, Afganistan'daki Taliban ve El Kaide ABD için tehlike arz etmektedir. Afganistan'daki Taliban ve onun himaye ettiği Usame bin Ladin'in ABD açısından tehdit oluşturmasının yanı sıra ABD için ülkenin önemli stratejik özellikleri de vardır. 19. yüzyılda, Afganistan Rus ve İngiliz sömürü planları açısından stratejik bir konum teşkil etmiştir. Ruslar için, İran Körfezi'nin limanlarına, İngilizler içinse Kyber Boğazı yoluyla Hindistan'daki sömürge imparatorluğuna ulaşma merkezidir. 21. yüzyılda, Afganistan'da kurulacak bir askeri üs ve burada edinilecek bir Amerikan hakimiyetiyle, Rusya ve Çin arasında gelişmekte olan işbirliğinin önüne geçilebilecektir. Aynı zamanda Afganistan, Orta Asya'ya açılan bir kapı görevi görecektir. Stratejik açıdan önemli olduğu gibi, ülkede etnik ve dini açıdan süregelen bir iç savaş vardır. Bu savaşta Bin Ladin karşıtı güçlerin desteklenmesiyle, hedefteki Taliban yönetimi hızlı bir şekilde imha edilip büyük bir engelle karşılaşmadan Afganistan'da askeri açıdan başarılı olunabileceği tasarlanmıştır. Başka bir deyişle, Afganistan ABD açısından kontrol altına alınması kolay bir ülke olarak görünmektedir (Çelik, Gürtuna, 2005: 42). ABD Başkan yardımcısı Richard Boucher, *"Orta Asya, kültürel ve ticari gelişmesini daha çok Güney Asya bağlantıları üzerinden yeniden kurabilir. Bizim bu bölgeye olan desteğimiz hem Afganistan'ın istikrarı hem de güvenliğimiz için anahtar rolündedir."* (Boucher, 2007) diyerek Afganistan'ın jeostratejik öneminin ABD için ne kadar hayati olduğunu vurgulamıştır.

11 Eylül'den sonra teröre karşı ilk savaş Birleşmiş Milletler şartının öngördüğü meşru müdafaa temeli üstünde, Afganistan'a yapılmıştır. ABD komutasındaki bir uluslararası koalisyonun gerçekleştirdiği sürekli özgürlük (enduring freedom) operasyonu çabucak bir zaferle sonuçlanmıştır (Lefebvre, 2005: 66). ABD, binlerce NATO askerinin yanı sıra Taliban muhalifi Afganistanlı grupların oluşturduğu ABD destekli Kuzey İttifakı'nın yardımıyla, ülkenin başkenti Kabil'e yerleşmiştir. Amerikan askeri güçleri, Afganistan'ı kuşatan alana, Pakistan, Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan eksenli olarak yerleşmişlerdir. Daha geniş tarihi ve coğrafi bir perspektiften bakıldığında, tarih boyunca, bölgeye bu derinlikte girebilen Büyük İskender'den başka hiçbir Asyalı güç yoktur.

Ancak Amerikalılar Afganistan'ı işgal etseler de, aradan 6 yıl geçmesine rağmen, ne Taliban lideri molla Ömer'i, ne de Bin Laden'i ele geçirebilmişlerdir. Hatta, ülkede bulunan NATO birliklerine karşı Taliban Hareketi'nin saldırıları düzenli bir şekilde artmış ve El Kaide Afganistan'ın sınırlarından taşarak, bugün Irak'ta önemli bir silahlı güç oluşturmuştur (Kazancı, 2006: 20).

27 Kasım 2001'de Bonn Konferansı ile, ABD ve BM öncülüğünde, uluslararası toplumun da desteği sağlanarak, Afganistan'da çeşitli partilerden oluşan 6 aylık geçici bir hükümet kurulmuş ve 6 ay sonra genel seçimlere gidilmesi kararı alınmıştır. Geçici hükümetin başına, Amerikan UNOCAL petrol şirketinin danışmanı Peştun kökenli Hamid Kharzai getirilmiştir. Ayrıca, bu konferansta Afganistan'ın durumu ve geleceği tartışılmış, ülkede bulunan etnik, aşiret ve silahlı bütün grupları kapsayacak bir yönetim kurulması ve ülkenin imarıyla ilgili girişimlerde bulunulması görüşülmüştür. Birleşmiş Milletler'in temsilciliğinde bir Uluslararası Yardım ve Güvenlik Gücü faaliyete geçmiş ve hükümetin otoritesi sınırlandırılmıştır. 2002'de ülkenin güneyinde yeniden eylemlerine ve Peştun bölgelerinde örgütlenmeye başlayan Taliban'ın faaliyetleri karşısında, 2003'te Uluslararası Yardım ve Güvenlik Gücü'nün yönetimini NATO üstlenmiştir. Ancak, ülkenin denetimini sağlama konusunda yetersiz kalmıştır (Lefebvre, 2004:66). ABD, BM aracılığıyla Afganistan'ı Büyük Ortadoğu Projesi çerçevesinde düzenlemek ve yeni yönetimi bu doğrultuda oluşturmak istemişse de başarısız olmuştur.

Güneyde Taliban'ın yeniden güçlenmeye başlaması üzerine, 13 Eylül 2006 tarihli Amerika Dışişleri Bakanı Rice'ın açıklaması, NATO ülkeleri demokrasi yolunda Afganistan'ı desteklemezlerse, Afganistan kaybedilecektir şeklindedir. Aynı paralelde, Pakistan Devlet Başkanı Pervez Müşerref de *"Taliban, bin Ladin'in El Kaidesine göre bölgenin güvenliği için çok daha büyük bir tehdit oluşturmaktadır."* açıklamasını yapmıştır (BBC, 2006). Demokrasi ve refah yerine, bugün Afganistan'da, kaçırma, tecavüz, haraç kesme, öldürme günlük sıradan olaylar arasında yer almaktadır. Ayrıca, toplam dünya uyuşturucu ticaretinin %95'i burada gerçekleşmekte ve 2005'te BM tarafından yayımlanan raporda, insani krizin yaşandığı en kötü ülkeler sıralamasında ikinci, uyuşturucu ticaretinde ise birinci olarak yer almaktadır (Kazancı, 2006: 20).

4. 2. 2. 2. Irak'ın İşgali

ABD'nin Irak'la savaşı, Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrasında, Birinci Körfez Harekati'yle başlamıştır. *“Bu savaşın altında yatan temel neden, ABD'nin Kuveyt'in petrolünü Irak'a kaptırmak istememesinden başka birşey değildir. Ne demişti Başkan Nixon ve Bush, ABD Ortadoğu'da hiç kimsenin hakim konuma gelmesine ve Ortadoğu petrolünün dost olmayan ellerde bulunmasına izin veremez. Aynen öyle oldu, Irak'ın Kuveyt'e hakim olmasına izin verilmedi”* (Kocaoğlu,1995: 182). Onun yerine, ABD, ekonomik ve politik çıkarlarına hizmet edecek otokrat bir Kuveyt yönetiminin iktidarını korumayı tercih etmiştir.

Bunu izleyen dönemde, önce Irak'ta kitle imha silahlarının varlığı gerekçe gösterilerek ekonomik yaptırımlar yürürlüğe konmuş, sonra da Saddam'ı devirmek üzere ABD'nin desteğinde Şii ve Kürt ayaklanmaları başlatılmıştır. Kürt ve Şii ayaklanmalarını Saddam'ın zaman zaman kimyasal silahlar kullanarak bastırması, ABD'yi harekete geçirmiştir. ABD, Kürt ve Şii grupları himaye etmek için bu unsurların bulunduğu Güney ve Kuzey Irak'ta, Irak savaş uçaklarının uçuşuna yasak bölgeler ilan etmiştir (Pehlivanoğlu, 2004: 372).

Eylül 2002'de kabul edilen Ulusal Güvenlik Stratejisi'ne göre, ABD kitle imha silahlarının çoğalmasına, terörizme ve haydut devletlere karşı koymak durumundadır ve bu strateji doğrultusunda ABD 2002 yılı boyunca Irak'a baskılarını arttırmıştır. BM'yle birlikte hareket ederek, Kasım 2002'de BM Güvenlik Konseyi tarafından Irak'a uluslararası denetçileri ülkeye kabul etmesi yönünde ultimatom verilmiştir. Irak'ın işbirliğine gitmesine ve Fransa, Almanya, Rusya ve Çin'in muhalefetine rağmen Mart 2003'te Irak'a askeri operasyon düzenlenmiştir. Bir taraftan ambargolar diğer taraftan 1990'lar boyunca uçuşa yasak bölgeler uygulaması sonucu iyice yıpranmış olan Irak askeri gücü, kendi ahlaki argümanlarını uluslararası hukukun üstünde görerek kendi koyduğu kuralları yıkmaya başlayan, yasa tanımaz bir hegemonik güç olan ABD tarafından, BM'ye rağmen tek taraflı hareketle İngiltere'yle birlikte ikinci Körfez Harekati'ni başlatmış ve Irak'ı işgal etmiştir (Pehlivanoğlu, 2004: 372). Ülkede ABD tarafından iddia edildiği gibi kitle imha silahı bulunamamıştır (Lefebvre, 2004: 67-68).

ABD bu savaşı gerçekleştirmek için uluslararası ve bölgesel ortamı şu şekilde biçimlendirmiştir:

- a) Avrupa Birliği, Rusya ve Çin'in sessizliği, desteği veya etkisiz muhalefeti
- b) Arap dnyasında ortaya çıkacak ABD aleyhtarlığını kontrol altına alacak siyasal ittifaklar
- c) Suriye ve İnan'ın mutlak tarafsızlığı
- d) Suudi Arabistan, Kuveyt ve Ürdün'ün dolaylı veya dolaysız desteği
- e) BM'nin etkisiz kılınması

Sonuçta Irak, üç haftada işgal altına alınmış ve Irak eski lideri Saddam Hüseyin, 30 Aralık 2006 tarihinde idam edilmiştir. Ülkede çeşitli toplulukların temsilcilerinin oluşturduğu geçici bir hükümet kurulmuştur. Hükümetin başına, eski büyükelçi ve aynı zamanda, anti-terör bürosu başkanı Paul Bremer'in atanmasından sonra, Paul Bremer "Irak Geçici Yönetim Konseyi" kurulmasını ve 2005 yılındaki genel seçimlere kadar Irak Geçici Hükümetinin ülke içindeki egemenliği onaylamıştır. Ocak 2005'te yapılan seçimlerde Şii siyasi oluşumunu simgeleyen Birleşik Irak İttifakı, seçimlerde 275 üyeli parlamentoda 140 sandalye kazanmıştır. Irak Devlet Başkanlığı'na Celal Talabani, Başbakanlığına ise İbrahim Caferi atanmıştır (Çelik, Gürtuna, 2005: 46). Ancak kurulan hükümet başarısız olduğu gerekçesiyle uzun süreli olamamış ve Caferi hükümetinin yerine, El Maliki hükümeti oluşturulmuştur.

Yönetim Konseyi, 8 Mart 2004'te Amerikalı hukukçularca yazılmış ve yürürlüğe girişinden önce az sayıda Iraklı tarafından görülmüş Geçici İdari Yasa adı verilen anayasayı uygulamaya koymuştur. Bu anayasada Irak'ın gevşek federatif bir sistemle yönetilmesi gerektiği vurgulanarak bölünme ve düşmanlıklar körüklenmiştir. Ayrıca Irak Anayasası, petrol gelirlerinin paylaşımı, güvenliğin kontrolü, mali yönetim ve dinin rolü gibi maddeleriyle merkezi hükümeti zayıflatmış; etnik gruplara ayrılma ve geniş özerklik konusunda yetki vermiştir. Ancak, bu anayasa da eski anayasa gibi halka çok az güvenen bir anlayışın yansıması olmuştur (Polk, 2007: 203). El Maliki hükümeti, hükümet eliyle yürüttüğü Sünnilere yönelik katliamı sürdürmekte, Sünniler de bu duruma farklı direniş grupları ve El Kaide'yle cevap vermektedir. El Kaide'nin sadece Irak'la sınırlı olmayan Şii düşmanlığı, Irak'ta ABD işgaline karşı destek olmayı gerekçe göstererek tam anlamıyla bir katliama dönüşmüştür (Çubukçu, Çalışkan, 2007: 77). Ancak, Afganistan'a gelmediği gibi Irak'a da demokrasi gelmemiştir. Hatta savaş sonrası

ABD'nin Irak'ın yeniden yapılanması konusunda göstermiş olduğu tutum, asayiş ve güvenliği sağlamaktan oldukça uzaktır. Ayrıca, 11 Eylülle kazandığı uluslar arası sempati ve desteği büyük ölçüde kaybetmiştir. 2003 Mart'ında kamuoyu anketleri, öteden beri müttefik olarak görülen pek çok ülkede Amerika'ya karşı güçlü bir halk muhalefeti olduğunu ortaya koymuştur (Kloby, 2005: 387).

13 Eylül 2007 tarihli konuşmasında Başkan G.W. Bush, Temmuz 2008'e kadar Irak'ta bulunan 20 tugayın 5'inin çekileceğini açıklamış ve 2007'nin başlarında Irak birliklerinin komutanı olarak atadığı Orgeneral Petraeus'un ABD'yi Irak açmazından kurtarmak için uygulamaya koyduğu yeni Irak stratejisini benimsediğini açıklamıştır. Petraeus planına göre (Eslen, 2007: 18);

- Bağdat vilayeti ve çevresinin güvenliğinin sağlanması
- Ülkede çatışma halinde olan farklı etnik ve mezhep gruplarının arasında uzun vadede uzlaşma sağlamak
- El Kaide'nin etkinliğini kırmak
- Irak ordusu ve polis gücünün yetkilerini arttırmak ve uzun vadede güvenlik sorumluluğunu bu güçlere devretmek
- Merkezi yönetimin güçlenmesini sağlamak
- Irak'ta yeni bir devletin oluşumu için 18 politik hedefin gerçekleşmesini sağlamak

Petraeus'un planında dikkat çeken nokta, planın uzun vadeler üzerine kurulmuş olmasıdır. Eslen'e göre, ABD bölgede yaklaşan seçimler öncesinde zaman kazanmak, böylece Irak'taki sorunları ve yükümlülükleri ABD'nin yeni başkanına devretmek istemektedir.

Bugünkü şartlar altında, ABD Irak'tan çekilmeye kalkarsa, bu yenilgiyi kabul edip, bölgedeki çıkarlarından vazgeçmesi ve başta İran olmak üzere pusuda bekleyen diğer güçler tarafından değiştirilecek yeni bir jeopolitik denge anlamına gelmektedir. Ayrıca, ABD açısından dünya çapında küresel liderlik prestiji de sarsılmış olacaktır. Irak'ta kalması durumunda ise, özellikle Amerikan kamuoyunun daha çok tepkisini alıp, üzerindeki baskılar yoğunlaşacak ve askeri ve mali kaynaklar konusunda sıkıntı yaşayacaktır. Büyük Ortadoğu Projesi'nin yürürlüğe konduğu

ikinci ülke olan Irak da, ABD'nin Afganistan'dan sonra üstesinden kolayca gelmeyi başaramayacağı çıkmaz bir sokak olarak görünmektedir.

4. 3. Projenin Perde Arkası

“Prens iyi yürekli, sadık, insancıl, namuslu ve dindar görünebilir. Hatta gerçekten de öyle olabilir; fakat gerektiğinde tam tersini yapabilmeye hazır olmalıdır. Prens dilinde barış ve sadakat gibi sözcükler eksik olmamalıdır. Bu sözcüklerin düşmanı bile olsa! Çünkü halk gördüğüne inanır; gerçeği ise pek az kişi fark eder” (Machiavelli, 2004: 110). İtalyan siyaset bilimci Machiavelli'nin 1500'lü yıllarda yazdığı Prens adlı eserinden alınan bu cümleler, günümüze uyarlandığında ABD'nin Irak'ı işgalini ve Ortadoğu'yu “yeniden düzenleme” söylemini kamuoyunu yanına alarak Ortadoğu Savaşında haklılığını ispatlamak için kullandığı yöntemi akla getirmektedir.

Demokrasi, özgürlük, insan hakları, okuma yazma oranının arttırılması, kitle imha silahlarının kontrolü ve terörizmin yok edilip dünyaya huzur ve barış getirme söylemi, yerini Irak'ta günde 180 saldırıya, ayda 3000 Iraklı sivilin ölmesine ve sonu karanlık görünen mezhep savaşlarına bırakmıştır (Baker, Hamilton, 2006: 6-10). Bu açıdan, Büyük Ortadoğu Projesi, Amerika'nın kendi yarattığı canavarı dizginlemenin, onu demokrasi, liberalizm ve insan hakları terimlerinin arkasına sığınarak Ortadoğu bölgesine hapsetmenin diğer adıdır. 11 Eylül sonrası yaşanan özgür ve demokratik dünya ve asi, terörist devletler (şer eksenli) ikilisi, Soğuk Savaş dönemi kapitalist/özgür dünya ile sosyalist/demir perde ikilisinin arasındaki mücadeleye benzetilmektedir. Demir perde kalkınca, kapitalist dünyanın güneşi Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'ne yanlışlıklarıyla liberalizmi, kapitalizmi, etnik ayrımcılığı, silah, kan ve ölümü akıtmıştır denilmektedir (Örtlek, 2007).

4. 3. 1. Bölgedeki Enerji Kaynaklarının Rakip Ülkelerin Kontrolüne Geçmesinin Engellenmesi

Irak'ın işgalinin dayandığı asıl amaç, ABD'nin Irak petrollerini ele geçirerek Suudi Arabistan'la birlikte bölgede ikinci petrol devi olmak ve bölge petrollerine muhtaç olan Almanya, Fransa, Çin ve Japonya gibi ülkeler üzerinde

kontrol mekanizması kurmaktır. Yani, Ortadoğu'daki enerji kaynakları üzerinde bölge dışı rakip bir gücün bölgeye girişini engellemektir. Çünkü ABD'nin küresel üstünlüğü, ekonomik güç üstünlüğünü muhafazasına bağlıdır ve bu da ekonomik ilişkiler ağını etkin bir şekilde yönlendirebilmesiyle mümkündür (Çelik, Gürtuna, 2005: 44-45). Saddam'ın devrilmesiyle birlikte, Rusya'nın enerji alanında Irak'la 40 milyar dolarlık anlaşmasının önü kesilmiş, Fransız Total Fina Elf şirketinin İran sınırında 30 milyar varil olduğu ifade edilen petrol rezervi konusunda Bağdat'la bağlantı kurması engellenmiştir (Kaynak, Gürses, 2007: 26).

İran'dan sonra dünyanın ikinci büyük petrol rezervlerine sahip olan Irak, yeni petrol yasasının onaylanmasıyla, Irak petrolünü hükümetin denetiminden çıkararak 20 ila 35 yıl arasında bir süreyle Exxon Mobil, Chevron, Shell ve BP olmak üzere uluslararası şirketlere açacaktır. Böylece, Mart 2001'de Ulusal Enerji Geliştirme Grubu'nun Amerikan yönetimine sunduğu Ortadoğu ülkelerinin enerjilerini yabancı yatırımlara açma önerisi gerçekleşmiş olurken, Irak ekonomisi, demokrasisi ve egemenliği büyük ölçüde bu durumdan zarar görecektir (Juhasz, 2007). Irak Petrol Yasası taslağının ana hatları şunlardır (Balbay, 2007):

1. Irak'ın 1972 yılında devletleştirdiği tüm petrol kuyuları ve işletmeleri uluslar arası şirketlere açılacaktır.
2. Petrolün çıkarımını-pazarlamasını üstlenecek şirketlerde özel koşullar aranacaktır (4 dev şirketin tarifi).
3. Sözleşmeler 30'ar yıllık olacaktır.
4. Irak'a gelecek şirketler yatırım giderlerini karşılayıncaya dek gelirin %75'ine el koyacak, devamında ise bu oran % 20'ye düşecektir.

Dünya doğalgazının % 49'u yani 72.13 trilyon metreküpü Ortadoğu coğrafyasında bulunmaktadır. İran, Rusya'dan sonra (Rusya 47.82, İran 26.74) en büyük doğalgaz rezervlerine sahip ikinci ülke konumundadır (BP, 2006). Avrupa Birliği'nin petrol ve gaz alanlarında dışa bağımlılığı 2030'da % 50'den % 70'e çıkacaktır. Büyük oranda Rusya'ya bağımlı olan Avrupa enerjisi, Rusya-Ukrayna arasında yaşanan krizden dolayı enerji akışının %40 kesintiye uğramasıyla, alternatif kaynak ve yol aramaya girişmiştir (Altınbaş, 2006: 10). Bu nedenle, Avrupa enerji konusunda İran'la işbirliğine gitmektedir. İran'ın Çin ve Avrupa Birliği ülkeleriyle önemli petrol ve enerji anlaşmaları bulunmaktadır. İran'dan en çok ithalat yapan ülke

100 milyon dolarlık petrol ve enerji ithalatıyla Çin'dir. Avrupa ülkeleri de İran konusunda barışçıl ve güçler dengesini gözetten bir politika izleme gayreti içerisindeyler. İran'ın Rusya'yla ortak hareket edip, doğal gazın küresel pazara aktarılmasında söz sahibi olma durumu da ABD tarafından tedirgin edici bulunmaktadır.

4. 3. 1. 1. Rusya, Çin ve Hindistan'ın Kontrol Altına Alınması

Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren emperyalist devletlerin amacı, zengin yeraltı kaynaklarına sahip ve stratejik olarak önemli olan Ortadoğu'da kendilerinden başka güçlü bir aktörün yer almamasıdır. 1900'lerin başında amaç, Osmanlı Devleti'ni küçültüp, İran'ı sınırlandırmak ve Osmanlı-İran rekabeti çerçevesinde Basra Körfezi'ndeki dengeyi değiştirmektir. 2000'lerin başında da küresel aktörler farklı olsa da amaç aynıdır. Soğuk Savaş sonrası tek kutuplu düzeni sürdürmek isteyen ABD, statükoyu korumak için çabalamıştır.

11 Eylül sonrasında G. W. Bush'un imzasını taşıyan Amerikan Güvenlik Doktrini, hedef olarak terörü ve terörün arkasındaki odaklarla devletleri göstermekle birlikte, özü itibariyle ABD'nin tek kutupluluğuna meydan okuyabilecek büyük güçleri hedef almaktadır. Genişletilmiş Ortadoğu bölgesinde Rusya, Çin ve Hindistan'ın varlığı ve bu devletlerin oluşturdukları Şangay İşbirliği Örgütü ABD için bölgede çok büyük bir tehdittir. Özellikle Fransa ve Almanya gibi Avrupa Birliği üyesi ülkelerin Şangay İşbirliği Örgütü'yle bölgedeki menfaatlerinin örtüşmesi ve yaklaşması Amerika açısından büyük bir risk unsurudur. 21.yüzyılla birlikte, Çin'de büyük boyutlarda ekonomik büyüme, yanında aşırı enerji tüketimini de getirmiştir. Bu yüzden, Çin'in uzun vadede ülkesi yönünde güvenli bir enerji akışına ihtiyacı vardır. Bugün dünya enerji tüketiminde %40'lık payı olan Çin, bu enerjinin büyük bir kısmını Ortadoğu'dan elde etmektedir. Çin ve Hindistan gibi ekonomik ve teknolojik alanda büyük güç olma yolundaki ülkelerin enerji ve petrol konusundaki dışa bağımlılığı 2030'a gelindiğinde iki kat daha fazla olacaktır (Altınbaş, 2006: 10). ABD'nin Afganistan'ı ardından Irak'ı işgal etmesi, Çin'in bölgedeki varlığını tehlikeye sokmuş ve Çin'i İran'a yaklaştırmıştır. ABD ise tecrit politikası uyguladığı İran'ın Çin'le yaklaşmasını kabul edememektedir. Buna karşılık Çin de

Ortadoğu'da barışa giden bir yol olduğu takdirde buna destek vereceğini, başka bir deyişle ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında şekillendireceği Ortadoğu planlarını desteklemeyeceğini belirtmektedir. Çin'in bu konuda benimsediği politika, İran'la ABD arasında arabulucu rolü oynayarak, diplomatik gücünü ortaya koymaktır (Balbay, 2006: 58).

Rusya veya Çin kadar güçlü olmayan ancak ellerinde bulundurdukları nükleer silahları kullanabileceklerine dair tehditler savuran İran ve Kuzey Kore gibi ülkeler, haydut devlet kavramıyla tanımlanmakta ve ABD tarafından kontrol altında tutulmaya çalışılmaktadır. ABD'ye göre, bu tip ülkeler, Çin ve Rusya'nın bölgede daha fazla söz sahibi olmalarına ve güç kazanmalarına ortam hazırlayabilmektedirler (Çelik, Gürtuna, 2005: 12). Bazı stratejistlere göre, ABD'nin Ortadoğu'yu yeniden düzenleme arzusunun nedenini büyük bir güç haline gelen Çin oluşturmaktadır.

Rusya'yla ABD arasındaki rekabet ise, kendisini daha çok eski SSCB ülkeleri üzerinde kontrol sahibi olma konusunda göstermektedir. Rusya, yeni bağımsız olmuş devletlerin arasında kendisini bir arabulucu olarak görmekte ve bu yolla bölgede söz sahibi olmak istemektedir. Ayrıca, Orta Asya enerji kaynaklarının Rusya üzerinden pazarlanması da ABD'nin işine gelmemektedir. Rusya, 1996'dan bugüne kadar, İran'la nükleer ilişkilerini geliştirmiş ve ABD'ye veya AB'ye bu konuyla ilgili hiç bağlayıcı söz vermemiştir. İran, Rusya açısından önemli bir pazar konumundadır. Aynı şekilde, İran Rusya'yı nükleer güç konusunda önemli bir ortak olarak nitelendirmektedir. 26 Şubat 2005'te iki ülke arasında yapılan kapsamlı anlaşma da bu sıkı ilişkinin en önemli kanıtlarından biridir (Balbay, 2006: 57).

Balbay'a göre, Hindistan, Afganistan'ın yeniden inşası alanında İran ve Afganistan'la işbirliği içindedir. İran doğalgazının önce Pakistan'a sonra Hindistan'a uzatılması gündemde olan stratejik bir projedir. Üç ülke, gazın sorunsuz olarak Hindistan'a ulaştırılmasına ve bir barış ortamının tesisine çaba göstermektedir (Balbay, 2006: 65).

Brzezinski, Avrasya'yı dört bölgeye ayırmıştır; Batı (Batı Avrupa ülkeleri), Orta (Rusya ve Bağımsız Devletler Topluluğu), Güney (Ortadoğu) ve Doğu (Uzakdoğu). Brzezinski'ye göre, Rusya'nın Çin ve Hindistan'la birleşip Güney bölgesi olarak adlandırılan Ortadoğu'yu kontrol altına alması halinde, bu durum Amerika'nın küresel liderliğine zarar verebilecektir (Brzezinski, 1998: 35). Soğuk

Savaş sonrası dönemde enerji kaynaklarına egemen olmak ve kendisine meydan okuyabilecek potansiyele sahip bir rakibi engellemek ABD'nin Ortadoğu stratejisinin temel unsurudur. Bunu gerçekleştirebilmek için, kendisine karşı açık bir cepheleşme eğiliminde olan ülkelerle belli ölçülerde yakınlık kurarak onları kendi sistemine empoze etmeye çalışmaktadır. Rusya'nın NATO üyeliği ve Orta Asya ve Kafkaslarda sürdürdüğü etkinliğe ses çıkarmama nedeni bu şekilde açıklanabilmektedir (Çelik, Görtuna, 2005: 11). Ayrıca, ABD'nin Afganistan'ın çevre kuşağına yerleşmesi, Amerikan askeri jeopolitik gücüne Avrasya ekseninde yeni açılım alanları sağlamış, ABD başta Batı Türkistan'ın enerji kaynakları olmak üzere, zengin yeraltı kaynakları üstünde hakimiyet kurmuş ve Çin, Rusya, Hindistan, Pakistan ve İran'a karşı coğrafi bir üstünlük elde etmiştir.

4. 3. 1. 2. AB ve Müttefiklerin Kontrolü

ABD, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte, tek taraflılık (unilateralism) politikasını tercih etmiş ve ortaya çıkabilecek potansiyel rakipleri kontrolü altında tutmayı hedeflemiştir. Soğuk Savaş'ın başlamasıyla birlikte, Sovyetler Birliği'ni ve müttefiklerini kontrol etmek ve ortadan kaldırmak gibi açıktan bir politika yürütse de; kendi müttefikleri olan başta Almanya ve Japonya'ya kontrol altında tutmak en önemli amaçlardan biridir. 1949'da NATO'nun, 1951'de Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun kurulması ve Soğuk Savaş boyunca Amerika'nın askerlerini en çok Almanya ve Japonya'da bulundurmasının nedeni budur. NATO'nun ilk genel sekreteri Lord Ismay: "*NATO, Rusları dışarıda, Amerikalıları içeride ve Almanları aşağıda tutmak için kurulmuştur*" demiştir (Aydın, 2006: 10-11).

Bugün hem Batı Avrupa hem de Japonya enerji açısından dışa bağımlıdır. İki bölge de ekonomik güç konusunda ABD'ye rakip olabilecek konumdadırlar ve enerji zengini bölgelerde etkinlik sağlama çabası içerisindedirler. Enerji ihtiyacını önemli oranda Ortadoğu'dan ya da Kuzey Afrika'dan karşılayan ve kendi ordusunu kurmuş bir Avrupa, ABD'nin kontrolünden çıkarsa ABD'nin refahını endekslediği uluslararası sistem bozulabilecektir. Bu durum, gerek Avrupa Birliği'nin, gerekse Japonya'nın enerji konusunda bağımsızlık elde etmelerine ve dünya politikasında

bağımsız bir aktör olarak hareket etmesine yol açabilecektir (Kaynak, Gürses, 2007 :13).

Almanya, Büyük Ortadoğu Projesi'ne pek sıcak bakmamaktadır. 2004 yılı Şubat ayında Almanya Dışişleri Bakanı Fischer'ın Münih'te yapılan Güvenlik Konferansı'nda Ortadoğu'da istikrarın iki aşamalı olarak sağlanması gerektiğini içeren projesi, Fransa tarafından da desteklenmiştir. Temelleri 1995 yılında Barcelona'da AB – Akdeniz Girişimi'yle atılan projenin içeriği; bölgede ekonomik reformların desteklenmesi ve 2010'da bir Serbest Ticaret Bölgesinin kurulmasıdır. Böyle bir gelişme, bölgedeki rekabeti kaçınılmaz olarak şiddetlendirecektir (Akar, 2004:173).

AB'yle ABD arasındaki bir diğer anlaşmazlık konusu da, İran'dır. İran politikasında üç baskın –İngiltere, Fransa, Almanya- devletten biri olan Almanya, İran'la kurduğu ekonomik ilişkilere zarar verecek bir adım atmamaya özen gösterirken, ABD gibi İran'ın nükleer silah üretme faaliyetine karşı durmaktadır. AB'nin İran tezi kısaca özetlenecek olursa (Balbay, 2006: 56):

1. İran içindeki reformcuların güçlenmesi ve rejimin yumuşaması için, İran'ın uluslar arası kamuoyu ile ilişkilerinin ilerlemesi gerekmektedir.
2. İran içinde gerçekleşecek olan yumuşama, İran'ın nükleer silahlardaki ısrarını ve terörizme desteğini azaltabilecektir.
3. İran'ın tecritte tutulması kimseye bir fayda sağlamayacaktır, bu yüzden uluslararası dünyanın bir parçası olmalıdır.

4. 3. 1. 3. İran ve Şii Tehlikesinin Önlenmesi

İran jeopolitik konumu açısından oldukça önemli bir güçtür. Hem Körfez ülkelerini, hem Hürmüz Boğazı'nı kontrol eden bir konumdadır. Ayrıca, enerji kaynakları ve bölgede nükleer silahlanma yarışını harekete geçirme potansiyeliyle de ABD'nin bölgedeki çıkarlarıyla çatışmaktadır. İran, petrol üretiminde, 137.5 milyar varillik rezervi ile dünya rezervlerinin %10'una sahiptir. 1954 yılında yapılan bir anlaşma ile üretilecek ya da ihraç edilecek ham petrolün sadece %25'lik hissesi İran'a kalırken, geri kalan miktar, en büyük hissedarın The British Petroleum Company olduğu bir konsorsiyuma verilmiştir (Balbay, 2006: 103-

104). 1979 İnan İslam Devrimi'yle kurulan yeni rejim ABD'nin İnan'daki petrol kaynakları üzerindeki denetimini yok etmiş ve coğrafyadaki hedeflerine sekte vurmuştur. Soğuk Savaş'tan sonra ise İnan'ın sadece Ortadoğu'da değil, serbest bırakılması halinde Kafkaslarda ve Hazar bölgesinde de etkin olabileceği düşünülmektedir. Orta Asya enerji kaynaklarının İnan üzerinden dünya pazarına ulaştırılmasına ABD kesinlikle karşıdır.

Ancak Amerika'nın Ortadoğu planlarından ve bölgedeki gelişmelerden, özellikle Irak saldırısından, en çok yararlanan devlet İnan gibi gözükmektedir. Bölgede en yakın iki rakibi olan Taliban ve Saddam Hüseyin yönetimleri yok edilmiş, Irak'taki Şii nüfus İnan'a yaklaşmış, son üç yılda petrolün varil fiyatının 30 dolardan 100 dolara çıkmasıyla petrol ihracatçısı ülkelerden biri olan İnan fazlasıyla kazanç elde etmiştir. Ayrıca, İsrail'in Lübnan'a saldırısı da bölgede artan Şii gücünü perçinlemiş ve İnan'ın Şii liderliğine soyunmasına sebep olmuştur. Irak'ın işgaliyle birlikte buradaki Şiilerin güçlenmesi, İnan'ın Irak'taki Şiiler aracılığıyla Irak içişlerine müdahale yeteneğinin gelişmesi ve Lübnan'da muhalefette bulunan ancak asıl söz sahibi olan Hizbullah'ın yükselişi, ABD'nin Ortadoğu konusundaki endişelerini attırmaktadır (Hasan, 2006).

Ortadoğu bölgesinde ABD'nin menfaatlerine açıkça meydan okuyan iki ülke bulunmaktadır. Bunlar İnan ve Suriye'dir. ABD yönetimince, İnan'dan Lübnan'daki Hizbullah'a, oradan Irak'taki Şiilere ve son olarak da Suriye'ye uzanan bölge Şii hilalinin doruğu olarak algılanmaktadır. İnan'ın bu hilal içindeki etkin nüfuzu, ABD'nin rakibi olmadan enerji kaynakları üzerinde etkin kontrol sağlama hedefine meydan okumaktadır. Bunun yanı sıra, Şiilerin çoğunlukta olduğu coğrafya, Ortadoğu'daki petrol yataklarının en fazla bulunduğu yerdir (Chomsky, 2007).

Amerika'nın "Şii hilal" tehlikesine karşı müttefikleri, bölgedeki Arap ülkeleridir. Ürdün, Mısır, Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri de Şii oluşumun yükselişinden rahatsızlık duymuş ve Irak'ın bölünmesi durumunda İnan'ın avantajlarını göz önünde bulundurarak, bütün imkanlarıyla Irak'taki siyasi eyleme katılmaktan ve Bağdat'la yakın diplomatik ilişki kurmaktan uzak durmuşlardır. Arapların "Şii hilal"ın gerçekleşmesinden ve Iraklı Şiilerin güçlenmesinden

duydıkları endişe, Irak'taki durumun kendi ülkelerindeki Şii'leri etkilemesinden kaynaklanmaktadır (Hasan,2006).

Bütün bu nedenlerle, ABD, BOP'ta İran'ın sınırlardan kuşatılmasını, nükleer gücünü ve petrol kaynaklarının atıl duruma getirilip bölgeden izole edilmesini sağlamaya çalışmaktadır. ABD için İran'da Şii gücünün bertaraf edilmesi ve rejim değişikliği şarttır.

ABD yönetimi, Irak'ta tahayyül edilemez bir felaket yaratmış ve kurduğu kukla devlet de başarısız olmuştur. ABD'nin 2008'de Irak'tan çekilecek olması, Ortadoğu'daki enerji kaynaklarını riske atması demektir. Bu riski yok edebilmek için, ABD'nin önünde birkaç alternatif vardır. Bunlardan biri, İran'ı içerden istikrarsızlaştırmak yönünde faaliyet yürütme olasılığıdır. İran'ın heterojen bir etnik yapısının olması ve nüfusunun büyük bölümünün Farsi olmaması da böyle bir olasılığı güçlendirmektedir. ABD İran'a ekonomik açıdan çevreleme politikası uygulamaya çalışmaktadır. Bugün İran, Afganistan, Türkiye, Irak (güneyi hariç) ve Körfez'deki Amerikan güçleriyle çevrelenmiş ve nükleer güce sahip Pakistan'la ABD'nin bölgede stratejik ortağı olan İsrail tarafından kuşatılmıştır (Chomsky, 2007).

İran'ın nükleer silah elde etme girişimi ABD'nin kaygılarını daha da arttırmakta ve bu nedeni kullanarak İran'ı bölgede yalnızlaştırma politikasını garanti altına almaya çalışmaktadır. İkinci bir alternatif İran'a düzenlenecek bir askeri operasyondur. İran'ın nükleer çalışmalarının büyük bir bölümünün yeraltındaki tesislerde sürdürülmesi, İran'a karşı son zamanlarda askeri operasyon düzenlemeyi düşünen ABD'nin, çok büyük bedeller ödemesine neden olabilecektir. İran'ın Müslüman dünya ve başka bir takım ülkelerin sempatisini kazanma ihtimalinin yüksek olduğu böyle bir durumda, İran'daki nükleer çalışmalar geriletirse bile, tam anlamıyla durdurulamayacaktır. Ayrıca, İran askeri saldırıya karşılık olarak (Balbay, 2006: 50-51);

- ✓ Terörist saldırıları destekleyebilir
- ✓ Irak'ta askeri faaliyetlerde bulunabilir
- ✓ Körfezdeki nakliye yollarını kapatabilir
- ✓ Petrol kaynaklarını felç etme girişimlerinde bulunabilir

İran'da liberal ve demokratik kesimlerin desteklenmesiyle, ülkede siyasi bir değişim yaratmak ABD'nin başka bir alternatifidir. İran'ın modern kesimlerine çeşitli iletişim yolları kullanılarak ulaşmak, sendikalara, insan hakları gruplarına ve diğer sivil gruplarla birlikte rejim aleyhtarı diğer dini gruplara uluslararası destek vererek örgütlemek, rejimi destekleyen seçkin ticaret tabakasını zorlayacak yaptırımlar dayatmak İran'da siyasi değişimi gerçekleştirebilmek, İran'ın nükleer tehdit olmasını engellemek için atılabilecek bir takım adımlardır (Kagan, 2006).

4. 3. 2. ABD Çıkarlarını Gözeten Bölgesel Dengenin Oluşturulması ve İsrail'in Güvenliğinin Sağlanması

ABD'nin geleneksel Ortadoğu politikasının yansımalarından biri, ABD'nin kendisine yakın bulduğu rejimleri desteklemesidir. Bu nedenle 1948'den beri İsrail'i desteklemektedir. Amerika'nın bölgedeki stratejik ortağı olan İsrail çok önemlidir. İsrail'den çıkan oradan Lübnan'a, Suriye'ye ve Irak'ın kuzeyinde Kürt devletinin kurulduğu yere giren ve Anadolu'nun doğusuna girerek, GAP bölgesiyle Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattını da içine alan, Güney Kafkasya'dan Ortadoğu'ya doğru uzanacak bir yay çizildiğinde İsrail'in jeostratejik ilgi ve etki alanı ortaya çıkmaktadır (Eslen, 2006:21) Ayrıca, ABD'nin Irak'ı işgal etmesinin en önemli nedenlerinden biri, bölgedeki müttefiki İsrail'e meydan okuyan bir devletin varlığına son vermek olarak tanımlanmaktadır.

ABD yönetiminin İsrail politikasında, hem bölgesel hem de yurt içi etkenler söz konusudur. Özellikle seçim dönemlerinde, ABD-İsrail ilişkileri hassasiyet kazanmaktadır. Ayrıca, Başkan W. George Bush'un Evanjelik Hıristiyan inancına bağlı olması ABD ve İsrail arasındaki ilişkileri belirleyen önemli bir faktördür.

4. 3. 3. Yahudilerin Ortadoğu'ya Yerleşmesi ve İsrail-Filistin Sorunu

1880'lerde Rusya ve Doğu Avrupa'da başlayan antisemitizmin etkisiyle, Yahudiler örgütlenme girişimlerine ve Filistin'i yurt edinmeye yönelik Siyonist hareketlere başlamıştır. Bu girişim başarısız olsa da, 1899'da Theodor Herzl'in 1. Dünya Yahudi Kongresi'nde kurulan Dünya Siyonist Teşkilatının başına

getirilmesiyle, daha somut adımlar atılmaya başlanmıştır. Kongreyle, Siyonizm'in hedefinin bir kere daha Filistin'de Yahudi halka bir yurt yaratmak olduğu kabul edilmiştir. Bunun için, Osmanlı İmparatorluğu yönetiminde olan Filistin'in kendilerine verilmesi konusunda padişaha çeşitli teklifler götürülmüştür. 1908'de meşruiyetin ilanına kadar bu talep karşısında bir sonuç çıkmamışsa da, o dönemde yönetime gelen İttihat ve Terakki Yahudilerin bu isteğine sıcak bakmış, ancak daha sonra Arap ulusların tepkisini çekmekten korktukları için Filistin'i verme kararlarından vazgeçmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Osmanlı toprakları bölüşülmeye başlayınca, Yahudilere de bekledikleri fırsat doğmuştur. 1917 Balfour Deklarasyonu'yla, hem Yahudiler Filistin'e yerleşme konusunda İngilizlerden söz almış hem de bölgedeki İngiliz çıkarları garanti altına alınmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda 60.000 dolayında olan Yahudi nüfusu, 1920'de Filistin'in İngiliz mandası olmasıyla 1947'de İngiltere'nin manda yönetimini sona erdirmesi arasında geçen zamanda 600.000 civarına ulaşmıştır (Arı, 2004: 112-122).

İsrail Devleti, Birleşmiş Milletlerin 1947 yılında kabul ettiği Filistin topraklarını, Yahudiler, Müslümanlar ve tarafsız Kudüs şeklinde üçe ayıran 181 sayılı Bölünme Kararı üzerine, 1948'de kurulmuştur. ABD, İsrail Devleti'ni kuruluşundan 6 saat sonra tanımış ve buraya büyükelçisini atamıştır. O andan itibaren, İsrail Devleti genişlemeye ve Ortadoğu'da güç dengesi oyunlarında belirleyici bir aktör olmaya başlamıştır. İsrail'in önemli bir devlet olmasında ABD'yle İsrail'in karşılıklı çıkarlarının olması büyük bir faktördür. ABD, İsrail'in güvenliğini korumak için bölgesel manevralara girerek, İsrail'in bölgedeki varlığını pekiştirmiş; İsrail de ABD'nin bölgedeki çıkarlarına hizmet ederek ABD'nin desteğini almıştır (Gözen, 2004: 646). Büyük Ortadoğu Projesi'nin ayaklarından birini oluşturan İsrail Devleti'nin varlığının güvenli bir şekilde sürdürülmesi, projenin bazı çevrelerde Büyük İsrail Projesi olarak anılmasına neden olmuştur.

1948'de bölgede Müslüman olmayan bir ülkenin Filistin toprakları üzerinde kurulmasıyla, Arap-İsrail Savaşları bugüne kadar süregelmiştir. Savaşlar kronolojik olarak sıralanarak ayrıntılarıyla açıklanmıştır.

4. 3. 3. 1. 1948 Arap-İsrail Savaşı

1948'de İngilizlerin Filistin'den çekilmesiyle, Birinci Arap-İsrail Savaşı başlamıştır. Savaşın sonunda, İsrail BM Taksim Planı'nda öngörülenden çok daha fazla toprak elde etmiş ve İsrail işgalinden kaçan 780.000 üzerinde Filistinli mülteci durumuna düşmüştür (Arı,2004:235).

4. 3. 3. 2. 1956 İkinci Arap-İsrail Savaşı

1956'da Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi, kanalla ilgili çıkarları bozulan İngiliz ve Fransızları yaklaştırmıştır. Bunun üzerine, İngiltere, Fransa ve İsrail 29-30 Ekimde başta Kanal bölgesi olmak üzere Sina'yı ve Mısır'ın bazı önemli limanlarını işgal etmişlerdir. Arap cephesinde, Mısır, Suriye ve Ürdün, hareket öncesinde güç birliği yaparak kuvvetlerini birleştirmişlerdir. Ancak, ABD'nin işgalin karşısında bir tavır alması savaşı durdurmuştur. Kasım 1956'da İngiliz ve Fransızların boşalttığı yerlere ve Sina Yarımadası'na BM Kuvvetleri yerleştirilmiştir (Erendil, 1992: 77).

Bu savaş, Süveyş Kanalı'nın jeo-stratejisinin İngiltere ve Fransa açısından ne kadar vazgeçilmez olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

4. 3. 3. 3. 1967 Üçüncü Arap-İsrail Savaşı

Ocak 1964'te ilk Arap zirvesi toplanmış ve Araplar İsrail'den 1959'da başlatmış olduğu Ulusal Su taşıma Projesini durdurmasını istemişlerdir. Bu zirvede, ayrıca Filistin Kurtuluş Örgütü kurulmasına karar verilmiştir. Ancak, İsrail'den proje konusunda olumlu yanıt çıkmamıştır.

5 Haziran 1967'de İsrail Mısır'a sürpriz bir şekilde saldırmıştır. Mısır hava gücü etkisiz bırakılmış ve Mısır askeri kuvvetleri ağır kayıplar vermiştir. Ayrıca, Suriye'nin 50 ve Ürdün'ün 20 uçağı daha yerdeyken imha edilmiştir. İkinci cephede, Batı Şeria'ya saldıran İsrail'in ilk hedefi Doğu Kudüs'ü ele geçirmektir ve bunu Ürdün kuvvetlerinin şehri boşaltmalarıyla beraber 6 Haziranda gerçekleştirmiştir. Böylece, İsrail Mısır ve komşusu Arap ülkelerinde toplam 25 havaalanına saldırmış,

sonra Sina'ya karadan yürümüş, iki cephe sürdürdüğü bu harekatı sonucu 9 Haziran'da Sina, Batı Şeria ve Golan Tepeleri İsrail'in eline geçmiştir (Arı, 2004: 250).

Bu savaş sonunda Batı aleyhtarlığının daha da şiddetlenmesi ve Ortadoğu'daki Sovyet varlığının daha da güçlenmesi gerekmektedir. Ancak, kendisiyle yıllar içinde geliştirdikleri yakınlığa güvenerek, SSCB'nin yardıma koşacağını uman fakat Soğuk Savaş'ın çözüldüğünü göremeyen Arap ülkeleri böyle bir destek bulamayınca hayal kırıklığına uğramışlardır. Başta Nasır'ın liderliğindeki Mısır olmak üzere, birçok Arap ülkesi ABD'yle ilişkilerini düzeltmek gerektiğini görmüşler ve batıya yaklaşmışlardır (Kürkçüoğlu, 2003:10).

4. 3. 3. 4. 1973 Dördüncü Arap-İsrail Savaşı

6 Ekim 1973'te bu kez Mısır ve Suriye askerleri İsrail'e sürpriz bir saldırıya geçmişler, Mısır Süveyş Kanalı'nı ve Kanalin karşı tarafında belli bir bölgeyi, Suriye de Golan Tepeleri'nin bir kısmını geri almıştır. Ancak İsrail 11 Ekimde hava üstünlüğünü tekrar ele geçirecek aynı gün Golan'ı geri almış, Hermon Dağı'nı aşarak Şam'ın 20km.yakınlarına kadar gelmiştir.13 Ekim'de Mısır cephesine geçilmiş Sina'nın kuzeyinden Süveyş'in batı yakasına geçmeyi başararak güneye yönelmiş ve Mısır'ın Kahire'yle bağlantısı kesilmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin 338 sayılı kararıyla taraflar arasında Ortadoğu'da kalıcı ve adil bir barışın tesisi için müzakerelerin başlaması öngörülmüştür ve Aralık 1973'te Cenevre'de Ortadoğu Barış Konferansı düzenlenmiştir. Görüşmelerin ve Kissenger'ın mekik diplomasisinin ardından tarafların birbirlerine bir sürpriz saldırı düzenleme olasılığını ortadan kaldıran ve askeri güçlerini birbirlerinden ayırmayı öngören İsrail-Mısır Ayırma Anlaşmasının ilki gerçekleştirilmiştir. Bu anlaşmanın bir benzeri, Ocak 1974'te İsrail'le Suriye arasında yapılmış, buna göre İsrail, Golan Tepelerindeki Kuneitra kasabasını da içine alan 1967'de işgal ettiği bir parça topraktan çekilmeyi kabul ederken, taraflar ateşkese uymayı ve her türlü askeri harekatı durdurmayı kabul etmiştir. Eylül 1975'te İsrail ve Mısır arasında ikinci Ayırma Anlaşması imzalanmış ve İsrail Gidi ve Mitla geçitleriyle Rudais petrol bölgesindeki kuvvetlerini yeni

ateşkes hattına çekmiş, böylelikle Mısır'ın bir kısım kuvvetini İsrail'in daha önce işgal ettiği topraklara yerleştirmesine imkan sağlamıştır (Arı, 2004: 235-386).

1960'larda ABD İsrail-Filistin arasında dengeli bir politika izlemiş, 1967 Arap- İsrail savaşında, hem İsrail'in işgal ettiği topraklardan çıkmasını hem de Arapların İsrail'in mevcut sınırları içinde yaşama hakkını kabul etmesi gerektiğini vurgulamıştır. 1973 Arap-İsrail savaşında ise, İsrail'i desteklemiş ve barış görüşmeleri için girişimlerde bulunmuştur (Çelik, Gürtuna, 2005: 24).

Haziran 1982'de İsrail'in Lübnan'ı işgal etmesi ve Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) gerillalarının Beyrut'tan atılmalarının üzerine, Aralık 1987'den itibaren, FKÖ hareketini yönlendiren Arafat'ın Tunus'tan yaptığı çağrı üzerine, İsrail'in işgali altında bulunan Batı Şeria ve Gazze bölgesinde intifada³ olarak adlandırılan büyük bir ayaklanma başlamıştır. Uluslararası bir boyut kazanan bu hareketin ardından, Filistin Ulusal Konseyi, Cezayir'de 15 Kasım 1988'de Filistin devletinin kurulduğunu ilan etmiştir. İntifada, İsrail-Filistin ilişkilerinde Körfez Savaşı'ndan sonra başlayan barış sürecinde önemli bir rol oynamıştır (Fırat, 2002:150-151).

G. W. Bush yönetiminin 2002 tarihinde açıkladığı Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde sözü geçen önleyici saldırı stratejisi, İsrail'e cesaret vermiş ve Filistinlilere karşı giriştiği eylemlerde ABD'nin küresel alanda uyguladığı politikaları bölgesel çapta uygulamaya çalışmıştır (Çelik, Gürtuna, 2005: 82). *“Önceden savaş ilan etmeyi savunmak, doğaları gereği önceden savaş ilan edebilir gerekçesiyle düşmanlarına saldırı düzenlemelerini haklı çıkarmak isteyecek diğer ülkelere pekala cesaret verebilir”* (Kloby, 2005: 337).

21. yüzyılda, Arap-İsrail gerginliği devam etmekte ve Ortadoğu bölgesinde İsrail'e olan nefret, ABD'nin bölgede yaptıklarıyla doğru oranda artmaktadır. Birçok siyaset bilimcinin ortak fikri, Arap-İsrail probleminin çözülmeden Ortadoğu'ya istikrar ve barışın getirilemeyeceği yönündedir. Bölge ülkelerinin Amerika'ya karşı negatif duygular beslemesinde de İsrail'le Amerika arasında bulunan yakın bağlar söz konusudur. Proje kapsamında ele alındığında, Amerika'nın Afganistan ve Irak'ta başarısız olmasının en önemli nedenlerinden biri Arap toplumunun ABD'ye güven duymaması olarak değerlendirilmektedir. Bu güvensizlik duygusunda, İsrail'in ABD

³ İntifada Arapça'da silkinmek anlamına gelmektedir.

desteğiyle bir devlet haline getirilmesi ve bu devletin bölgede ABD'nin stratejik ortağı olarak varlığını devam etmesi gösterilmektedir.

5. BÖLGENİN GELECEĞİNE YÖNELİK PROJEKSİYONLAR

Ortadoğu farklı bir sürece evrilmektedir. Bölgedeki en önemli güç ABD olsa da tek belirleyici güç değildir. Amerika'nın yanı sıra Ortadoğu'da bölgesel aktörlerin rolü de giderek artacak gibi görünmektedir. Nitekim Şii ve Kürt grupların bölgedeki ağırlığı, Irak'ın işgalinden itibaren ivme kazanmıştır. Ayrıca, Irak'ta savaş sonrası direnişler giderek radikal İslami bir harekete bürünmektedir. ABD'nin bölgede başarısız olmasıyla küresel terörizm büyük boyutlara ulaşabilecektir. Bunun bilincinde olan ABD, Irak'ta ılımlı İslam değerlerine dayalı demokratik bir rejim kurulmasına hız verecektir.

İran'ın etkisinin Lübnan, Suriye ve Irak'a kadar yayılması, ABD'nin İran'ı çevreleme politikasına ve bölgede "Şii hilal"ine karşılık Sünni eksen oluşturmaya neden olmaktadır. Suudi Arabistan, Ürdün ve Mısır'ın ABD'nin yanında yer aldığı bloğa, Lübnan'daki Sinyora hükümeti ve Suriye halkının büyük bir bölümünü oluşturan Sünni kesimin katılma olasılığı güçlüdür. Bunun için, Fransa'da düzenlenen 36 ülkenin katıldığı Lübnan Konferansı'nda, Lübnan hükümetine destek için 7.6 milyar dolarlık yardım sözü çıkmıştır. Diğer taraftan, Suriye'de yönetim Nusayri⁴ azınlığının elinde bulunmaktadır ve bu da ABD'nin ülkeyi karıştırmak için elindeki en önemli kozlardan biridir (Vurmay, 2007: 12-13).

Bu birleşmeye karşılık, son dönemde bölgedeki popüleritesi ve gücü artan Hizbullah ve İran, ABD'ye karşı Ortadoğu'da artan nefret göz önüne alındığında, bölge halklarını birleştirici bir rol oynayabilir mi sorusu akla gelmektedir. İran'ın müttefikleri, Rusya ve Çin de bölgede söz sahibi olabilmek için böyle bir hareketi destekleyebileceklerdir. Bu çerçevede, ABD'nin önünde hem Irak hem de İran'da mevcut anti-Amerikan rejimlerin yıkılarak yerlerine Amerikan yanlısı iktidarların gelmesi seçeneği vardır. Irak'ta kurulabilecek bu tarz bir yönetim konusunda üç alternatif vardır (Irak'ta Amerikan ve Türk Politikaları, 2003: 9-11):

⁴Nusayri, Türkiye'de Adana, Mersin ve Hatay'da yerleşmiş yerli halkın büyük çoğunluğunun ve Suriye yönetimindeki Esadların da mensub olduğu Aleviliğin bir koludur. Şu anda dünya genelinde yaşayan Nusayri'lerin büyük kısmı Türkiye (Çukurova bölgesi) ve Suriye'dedir. Suriye'de nüfusun %15' ini oluşturmaktadırlar. Anadilleri Arapça'dır . Ayrıntılı bilgi için bkzn. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Nusayri>

- Üniter Irak (Otoriter veya Demokratik):

- ✓ Güçlü bir yönetici çevresinde, Anti-Baas özellikleri ağır basan bir demokratik yönetim biçimidir. Bu model 1970 Anayasası'nda var olduğu için Irak seçkinleri tarafından kabulü kolay ve bölgesel istikrar açısından da en uygun modeldir. Bu model Kürt ve Türkmen azınlıklar için otonom bölge modeliyle desteklenebilir.

- ✓ Demokratik bir rejime doğru hızlı geçiş modeli de başka bir üniter devlet tipidir. Ancak, bu model, Amerikan işgal yönetimi altında kurulacak bir parlamentoyla gerçekleştirilmeye çalışılırsa, kısa zaman içinde sosyal huzursuzluklara ve etnik bölünmelere yol açabilir. Kuzey Irak'a hakim olan KDP ve KYB sadece demokratik bir çözümle yetinmeyip, etnik bir çözüm çerçevesi üzerinde duracaklardır. Ayrıca, demokratik bir Irak'ta, çoğunluğu oluşturan Şii Arapların yönetimi ele geçirmesi, Sünni Arapların buna gösterecekleri tepki ve İran'ın bu durumdan faydalanma ihtimalinin de hesaba katılması gerekmektedir.

- Gevşek Federasyon veya Konfederasyon: Bugünkü gelişmeler federatif bir Irak'ın oluşacağına işaret etmektedir. Ayrıca, yeni yapılan Anayasada da federal sistem ön plana çıkarılmıştır. Federasyon modelinde, Sünni ve Şii Araplar, Kürtler ve Türkmenler göz önüne alınıp bir federatif yapı oluşturulacaktır. Oluşum sürecinde, Irak'ı yine büyük huzursuzluklar ve çatışmalar beklemektedir, zira sınırların belirlenmesinde, iç dinamikler etkin olduğu kadar dış dinamiklerin de etkisi olacaktır. Petrol rezervlerinin büyük bir kısmını bulunduran Kerkük için Araplar, Türkmenler ve Kürtler arasında ABD'nin, Türkiye'nin, Arap ülkelerinin ve dünya petrol şirketlerinin karışacağı bir çatışmanın yaşanma ihtimali vardır. Sonuçta, Kerkük için özel bir statü bulunabilir ve kontrolü Bağdat'ta kalmak üzere gelirlerinin paylaşıldığı bir sistem üzerine oturtulabilir.

Etnik hatlarla oluşturulmuş federatif bir model kalıcı olmayıp, bölge devletlerinde huzursuzlukları arttırabilecektir. Özellikle Kürt bölgesi bölge için istikrarsızlık kaynağı olmaya devam edecektir.

- Irak'ın Bölünmesi: Bu model Irak'ın en az ikiye bölünerek yeni devletlerin oluşmasını öngörmektedir.

✓ Kuzeyde bir Kürt devleti kurulması, Orta Irak'ın Ürdün Krallığı ile birleşmesi ve Şii nüfusun çoğunlukta olduğu Güney Irak'ın Kuveyt'le birleşmesi bu tip bir modeldir.

✓ Irak'ın Kürt ve Arap esasında ikiye bölünmesi modeli de bölgede ABD desteğine bağlı ikinci bir İsrail devletinin ortaya çıkması anlamına gelmektedir. Ancak, Kerkük petroleri, Kürt devletine verilecek olursa, bu devlet kendi kendine yetebileceği gibi saldırganlığını da finanse edecek boyutlara ulaşmış olacaktır.

Bu durumda, Türkiye bağımsız bir Türkmen devletinin ortaya çıkması için destek verecek ve bunun için çarpışmayı da göze alabilecektir. Türk Devleti'nin Kürt Devletine müdahalesi durumunda, Türk ve Amerikan kuvvetleri arasında çatışma yaşanma olasılığı güçlüdür. Son dönemlerde, 17 Ekim 2007 tarihli artan PKK saldırılarına karşı Irak'ta sınır ötesi operasyon konusunda TBMM'de oybirliğiyle kabul edilen tezkere bile ABD'de büyük kaygılar uyandırmıştır. G. W. Bush sınır ötesi bir hareketin Türkiye'nin zararına olacağına vurgu yapmış ve Türkiye'nin Irak'a daha fazla asker göndermesinin Türkiye'nin çıkarlarıyla uyuşmayacağını belirtmiştir (NTVMSNBC, 2007). İki ülke arasında yaşanmakta olan, daha çok Kuzey Irak konulu, menfaat çatışmaları ileriki dönemlerde Büyük Ortadoğu Projesi'nin ABD için ne kadar elzem olduğu göz önüne alınırsa daha da artacakmış görüntüsü vermektedir.

ÜÇÜNCÜ KESİM

TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİNDE TÜRKİYE’NİN ROLÜ

6. TÜRKİYE VE BOP

Proje kapsamında, ABD Ortadoğu ülkelerine ılımlı İslam ülkesi modeli olarak Türkiye’yi örnek göstermiş ve bu şekilde demokratik rejimleri yaymayı hedeflemiştir. Ancak, demokratik ve laik bir ülke olan Türkiye’nin ılımlı İslam adı altında tanımlanmasına, bir çok kamu kuruluşu ve Türk kamuoyu tepki göstermiştir. Bunun üzerine, İstanbul’da yapılan NATO zirvesi öncesinde ABD bu tutumunu değiştirmiş ve ABD Başkanı G.W. Bush Türkiye’nin laik ve demokratik kimliğine vurgu yapmıştır (Çelik, Gürtuna, 2005: 55). Türkiye’nin BOP’taki rolünü ve yerini kendisinin tayin etmesi ve taraflar arasında denge olması gerektiği kamuoyunda hala tartışılan bir konudur.

Büyük Ortadoğu Projesi başarıya ulaşırsa da ulaşmasa da Türkiye bir dönüşümün eşiğindedir. Bu dönüşüm nedeniyle de dışardan baskı görmektedir. AB üyeliği ve BOP’un uygulanması sürecinde olan ekonomik, sosyal ve siyasal alandaki baskıların yanı sıra Türkiye’nin kendi iç dinamiklerinden kaynaklı baskılar Türkiye’de kalıcı ve derin etkiler yaratabilecektir (Çelik, Gürtuna, 2005: 95).

6. 1. Türkiye’nin Önemi

Türkiye, batı açısından önemli bir İslam ülkesidir. Hem Avrupa ülkeleriyle sınırı vardır, hem de Osmanlı Devleti döneminde Avrupa’nın bir bölgesinde egemenlik kurmuştur. Ayrıca, Ortadoğu’da laik ve demokrat olup nüfusunun çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu tek ülkedir.

185 dünya ülkesi içinde nüfus itibariyle 16., toprak büyüklüğü itibariyle 11. ve ekonomik güç itibariyle 16. sırada olan bir dünya devletidir. Dünyanın en önemli petrol kaynaklarına sahip olan Ortadoğu ve Hazar petrol havzalarıyla Avrupa arasında köprü konumundadır. Kerkük-Yumurtalık-Ceyhan, Bakü-Tiflis-Ceyhan,

İstanbul Boğazı ve inşa edilecek Samsun-Ceyhan, AB'nin asla vazgeçemeyeceği en güvenilir, en karlı ve en kısa enerji güzergahlarıdır. NATO'nun Güneydoğu kanat ülkesi konumunda olan Türkiye, SSCB ve Yugoslavya'nın dağılmasından sonra yeniden oluşan Avrasya coğrafyasında, demokratik ve laik siyasi sistemiyle Orta Avrupa'dan Orta Asya'ya kadar model olarak gösterilen bir ülke konumuna gelmiştir (Ayaydın, 2006).

6. 2. Türk Dış Politikası

Geleneksel Türk dış politikasını oluşturan dört ana unsur bulunmaktadır: (Murinson, 2006 :945)

- a) Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihi deneyimleri
- b)Kemalist devrim ve cumhuriyetin yaratılması
- c)Batılılaşma politikası ve modernleşme
- d)Sevr Anlaşması sendromu

M. Kemal Atatürk'ün "Yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesi dış politika yapımcıları tarafından yön gösterici olarak algılanmış ve Sevr Anlaşması sendromu her zaman temkinli ve içe kapalı bir dış politika üretilmesine neden olmuştur. Türk dış politikasının belirlenmesinde, iç ve dış etkenler, birbirleriyle etkileşim içine girmiş ve belirleyici bir etken olmuşlardır (Kürkçüoğlu, 1980: 319).

Osmanlıdan günümüz dış politikasına miras kalan güç dengesi politikası, Tanzimat hareketiyle başlamıştır. 19.yüzyılda Sultan Abdülmecid döneminde, Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa'nın başlattığı bu politikayla, Osmanlı devleti iki büyük buhranı atlattırmakta başarılı olmuştur. İlk olarak, 1841 yılındaki Mısır sorununun, İngiltere ve Fransa'nın müdahalesiyle çözümlenmesidir. Mısır valisi Mehmet Ali imzaladığı Mısır fermanıyla Osmanlı'dan kaçırılan donanmayı geri göndermiş, Adana ve Filistin'i boşaltmıştır ve böylece isyan sona ermiştir. İkinci denge politikası ürünü ise, Islahat Fermanı'dır. Islahat Fermanı'yla Osmanlı Devleti "büyük devletlerin Osmanlı azınlıkları üzerindeki garantörlük isteklerini savmak ve gerekli reformları Osmanlı devletinin yapacağını göstermek" istemişlerdir. Böylece büyük devletlerin isteklerine boyun eğmiş gibi görünüp, Kırım Savaşı ile ortaya çıkan buhran denge politikasıyla atlatılmıştır (Ortaylı, 2006: 111-113).

Sultan II. Abdülhamit de Osmanlı İmparatorluğu'nun üzerine oynanan oyunları bertaraf etmek için denge politikasını seçmiş ve birbirleriyle rekabet halindeki ülkeleri bölge üzerinde çekiştirerek Osmanlı'nın hakimiyetini devam ettirmeyi amaçlamıştır. Denge siyasetini uygularken, Bağdat demiryolu imtiyazını Almanlara vermiş, İngilizlerin baskısını azaltmak için de Şatt-ül Arab ve Fırat sularının düzenlenmesi projesini Osmanlı-İngiliz işbirliğiyle gerçekleştirmeye çalışmıştır. Sultan II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesiyle denge politikası da sona ermiş ve bunu fırsat bilen İngilizler ve Almanlar Ortadoğu petrolü üzerindeki çekişmelerini daha da arttırmışlardır. İngiliz hükümeti, Birinci Dünya Savaşı'nın nedenlerinden biri olan Ortadoğu petrolünün önemli bir bölümü olan Musul petrol sahalarının imtiyazını Osmanlı İmparatorluğu'ndan istemiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla, İngiltere'nin baskılarına dayanamayan Osmanlı, İngiltere'ye Musul petrol sahalarının imtiyazını vermiştir. Bu sırada, İngilizler, Lawrence gibi casuslarla Arap Yarımadasında, Mekke Şerifi olan Hüseyin Bin Ali'yi tüm Arap dünyasının halifesi ve oğulları Prens Abdullah ve Prens Faysal'ı Arap Devleti'nin kralları olacakları vaatleriyle kandırarak Arapları Osmanlı'ya karşı kıskırtmışlardır (Öke,1995: 26). Bu durum, günümüzde de etkisini korumuş ve Türklerde Araplara karşı güvensizlik duygusu bugüne kadar süregelmiştir.

1923'ten bugünlere kadar olan dönemde, Türkiye'nin Ortadoğu politikası istikrarlı bir çizgide yürümemiştir. Bu politikanın belirlenmesinde ve değişiminde Türkiye'nin iç ve dış politika unsurlarının yanı sıra, Ortadoğu bölgesinin kendi yapısından kaynaklanan unsurlar da önemli rol oynamıştır. Bölgeye has unsurlar, daha çok çatışmalarla belirleyici olmuştur. Dini, milliyetçi, ideolojik ve sosyal boyutun yanında, Ortadoğu coğrafyasında bulunan devletlerarası çıkar ve güç mücadeleleri de bölgede sürekli bir istikrarsızlığa neden olmaktadır. Cumhuriyetin ilk kurulduğu yıllarda, Türkiye Ortadoğu'da meydana gelen olaylarla ilgilenmemiş ve bölgedeki gelişmelerde doğrudan bir rol oynamamıştır.

6. 3. ABD ve Türkiye

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, iki kutuplu uluslararası sistemin oluşmasıyla Türkiye kendini Soğuk Savaş'ın tam ortasında bulmuştur, ancak savaş

boyunca izlediği tarafsızlık politikasından dolayı uluslararası siyasette yalnızdır. Bu dönemde Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını gelişmiş ülkeler desteğiyle gerçekleştirebilmek ve çağdaş uygarlık düzeyi olarak batının örnek alınması, Türkiye'nin batı bloğu içinde yer almasına neden olmuştur. 12 Temmuz 1947'de Truman Doktrini⁵ çerçevesinde, ABD'yle yardım anlaşması imzalanmıştır. 1949'da Türkiye Avrupa Konseyi'ne üye olarak alınıp, aynı yıl İsrail'i ilk tanıyan devlet olmuştur. Türkiye'nin NATO'ya katılması söz konusu olduğunda İngiltere, Türkiye'yi Ortadoğu savunma sistemine sokmak istediği için Türkiye'nin NATO'ya alınmasına karşı çıkmış, ancak Türkiye'nin Kore Savaşı'na katılması ve Ortadoğu'nun savunulmasında aktif bir rol oynayacağı vaatleri karşısında, NATO Bakanlar Konseyi 16-21 Eylül 1951'de Türkiye ve Yunanistan'ı NATO'ya üye olarak almaya karar vermiştir (Pehlivanoglu, 2004: 301).

NATO üyeliğinden itibaren, Türk dış politikasında batı faktörü esas ağırlığını göstermeye başlamıştır. 1950'de patlak veren Kore Savaşı'ndan SSCB sorumlu tutulmuş, aynı zamanda SSCB'nin etki alanı içerisinde olan Orta Doğu'nun önemi giderek artmıştır. Yapılması gereken şey Sovyetler Birliği'ni çevrelemek ve burada bir "güvenlik kordonu" meydana getirmektir. Bu da ancak bölge ülkelerinin kendi aralarında oluşturacakları ortak güvenlik sistemiyle gerçekleştirilebilecektir. Bu amaçla, Ortadoğu ile batı arasında köprü konumunda olan Türkiye ve onun destekçisi olan Irak'ın aracılığıyla bölge ülkelerini kapsayacak bir pakt oluşturma fikri ortaya çıkmıştır. Ortadoğu ülkelerini bir araya getireceği düşünülen Bağdat Paktı 1955 yılında Türkiye, Irak, İran, Pakistan arasında kurulmuştur. Ancak umulanın tam tersine, Arap devletleri pakta büyük tepki göstermiş ve Türkiye'yi Amerikan ajanı olmakla suçlamışlardır. Sonuç olarak, Mısır'ın başını çektiği Arap milliyetçiliği ve Rusya'nın Ortadoğu'ya sokulması Arap ülkeleriyle Türkiye'nin arasını açmış ve Türkiye'yi bölgeden daha da uzaklaştırmıştır. Tepkinin asıl nedeni, paktın kuruluş amacıyla ilgilidir. Ortadoğu ülkelerine göre, paktın kuruluş amacı olan "Sovyet tehlikesi", Arap ülkelerinin sınır komşusu bile olmadıkları bir ülkedir. Aynı zamanda, pakta katılmak demek batıya bir şekilde bağlanmak demektir. Batı ise

⁵ Truman Doktrini, 1947 yılında ABD Başkanı Harry Truman tarafından Sovyet tehdidine karşı hazırlanmış plandır. ABD'nin uluslar arası politikasının değiştiğini ve Sovyet düşmanlığının bu yeni politikada temel olduğunu ilan etmiştir. Bu doktrinle ABD "komünizm tehdidi" altındaki devletlere mali ve askeri yardım yapacağını açıklamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://tr.wikipedia.org>

Araplar için, İsrail'in kurulmasından sorumlu olarak gördükleri en önemli tehdittir (Sander, 1998:110). “Bağdat Paktının imzalanmasından sonra, Pakta karşı çıkan ülkeler tutumlarını sertleştirdikçe, Türkiye de gittikçe sertleşen bir tutum almış ve Pakta gösterilen tepkiyi, Arap dünyasındaki liderlik yarışına bağlamıştır” (Kürkçüoğlu, 1972: 74).

Türkiye, 1957’de Ortadoğu bölgesindeki tüm gelişmelerde ABD’nin yanında yer almıştır (Ateş, 2004: 37). 1959’da ise Eisenhower Doktrini’nin⁶ uygulamaya konulması ve ABD’yle Türkiye arasında imzalanan bir anlaşmayla iki ülke arasındaki ilişkiler zirveye taşınmıştır (Armaoğlu, 1984: 502-503).

1970’lerin sonu ve 1980’lerin başında, Ortadoğu’da SSCB’nin etkisinin artması, İran yanlısı rejimin yayılmaya başlaması, 1980’de başlayan İran-İrak savaşı ve bu savaşta İran’ın galip gelebilme olasılığı Türkiye’yi ve ABD’yi endişelendiren gelişmelerdir ve iki ülkenin de bölge politikalarında birtakım değişikliklere gitmelerine neden olmuştur.

1981’de ABD’nin girişimleriyle Körfez İşbirliği Örgütü kurulmuştur. Ardından, Türkiye, Pakistan ve Afrika Boynuzunu da içeren bir alanda stratejik işbirliği çalışmaları başlatılmıştır. Diğer taraftan da, Türkiye’yle İsrail arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine çalışılmıştır. ABD’nin amacı, Ortadoğu bölgesinde manipulasyon yeteneğini ve kapasitesini arttırmaktır. Böylece, bölgedeki müttefikleri, Türkiye, İsrail ve Camp David’den sonra Arap dünyasının dışladığı Mısır sayesinde kendi konumunu güçlendirmiş olacaktır (Uzgel, 2002: 34-51). Bu dönemde başlayan Yeşil Kuşak Projesi ile, Türkiye Avrupa’dan giderek uzaklaşmış; İslam ülkeleri ve ABD’yle hem siyasi hem de ekonomik ilişkilerini sıkılaştırmıştır. Türkiye, Ortadoğu bölgesinde ABD’nin başta petrol olmak üzere tüm menfaatlerini koruyan ve kollayan müttefik rolünü üstlenmiştir (Fırat, Kürkçüoğlu, 2002: 124-125).

1990’ların başında Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte, Türkiye Türk-Amerikan ortaklığının stratejik öneminin azaldığı yönünde kaygılar duymaya başlamıştır. Ancak, coğrafyanın değişmez yapısı ve Türkiye’nin jeopolitik gücüyle Ortadoğu istikrarına katkı potansiyeli, Türkiye için önemli sayılabilecek fırsatların

⁶ Eisenhower Doktrini, 1953 yılından itibaren 8 sene ABD başkanlığı yapan Dwight Eisenhower’ın 5 Ocak 1957’de kongreye gönderdiği yetki talebi isteğidir. 1954’te “Barış İçin Atom” programını başlatmış ve 5 Ocak 1957’de ünlü Eisenhower Doktrinini açıklamıştır. Bu doktrinle Ortadoğu ülkelerine askeri ve ekonomik yardımda bulunulmuştur. Yardımın amacı komünizmin yayılmasının önlenmesidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. [http://www.babylon.com/ definition/ Eisenhower _ Doktrini/Turkish](http://www.babylon.com/definition/Eisenhower_Doktrini/Turkish)

ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. İlk olarak, Sovyetler Birliği'nin dağılmış olması ve altı Türk devletinin bağımsızlıklarını kazanmış olmaları, Türkiye'nin bölgede daha etkin ve daha büyük bir rol oynamasının da önünü açmıştır. İkinci fırsat ise, Türkiye bağımsızlığını yeni kazanan Kafkas ve Orta Asya cumhuriyetleriyle yakın ilişkiler kurup, bu bölgelerdeki enerji kaynaklarının dünya pazarına aktarılmasında kilit bir konumda bulunabilecektir (Baharçipek, 2004: 73). Türkiye'nin jeostratejik özelliği, ABD'yle her dönemde önemli ittifaklarda bulunmasına neden olmuştur. 1991'e kadar, daha çok askeri ve ekonomik konuları içeren işbirliği anlaşmaları, hem ilişkilerin çeşitlendirilmesi hem de gerçekçi bir zeminde yürütülebilmesi amacıyla 1991'de Geliştirilmiş Ortaklık adı verilen yeni bir girişimle devam etmiştir. Soğuk Savaş'ın bitiminden birkaç yıl sonra başlayan Birinci Körfez Savaşı'nda, Türkiye ABD'nin kullanımına tahsis ettiği, Adana-İncirlik ve Diyarbakır üsleri ile ABD Hava Kuvvetleri hareketini, savaş sonrasında Geliştirilmiş Ortaklık ve Stratejik Ortaklık çerçevesinde Birleşmiş Milletler kararlarının uygulanmasını ve ABD'nin Irak'a yönelik hava hareketini desteklemiştir (Pehlivanoglu, 2004: 305). 20 Ocak 1991'de alınan bir kararla Çevik Kuvvet Türkiye'de konuşlandırılmış, üslerin ABD kullanıma açılması ve savaşta TBMM'nin onayı alınmadan üslerin Irak'a karşı kullandırılmaları kamuoyunun tepkisini çekmiştir. Türkiye'nin, savaşın başından itibaren izlediği politika, Irak topraklarının bölünmesi ve Kuzey Irak'taki askeri gücün zayıflatılması yönündedir. Ancak, Kuzey Irak'taki gelişmeler ve ABD'nin Irak ambargosunu delmesi bunun yanlış bir politika olduğunu kanıtlamıştır (Ateş, 2004: 51-52). 1990'ların sonunda da dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve Başbakan Bülent Ecevit'in ABD'ye yaptıkları resmi ziyaretler, iki ülke ilişkilerinin daha da derin bir boyut kazanmasını sağlamıştır.

11 Eylül 2001'den itibaren ABD'nin askeri hareketi tek çözüm yolu olarak görmesi ve Irak'a saldırı hazırlıkları yaptığı dönemde, ABD Türkiye'den Irak'ın kuzeyinde kullanılacak kara kuvvetleri unsurlarının Türk limanlarına çıkarılması, Türk topraklarından geçişleri, Türk topraklarında bir yığınak ve lojistik üs kurmayı amaçlayan taleplerde bulunmuştur. Ancak, 1 Mart 2003 günü bu talepleri içeren tezkere TBMM'de reddedilmiş ve ABD hareket planlarını değiştirmek zorunda

kalmıştır. Tezkerenin reddi, ABD yönetiminde büyük tepkiye yol açmış ve bu tepki Türk-Amerikan ilişkilerine olumsuz olarak yansımıştır (Pehlivanoglu, 2004: 312).

İki ülke arasındaki ilişkilerin eski doğrultusunda gitmediğinin en açık göstergesi, Temmuz 2003 başında 11 Türk subayının Süleymaniye’de tutuklanması olmuştur. 45 yıllık NATO müttefiki iki ülkenin askerleri arasındaki güveni derinden sarsacak bu olayın, ABD’nin PKK/KADEK/KONGRAGEL örgütünü kollamak istemesinden kaynaklanması ise, ikili ilişkilerdeki güvene yönelik önemli bir darbedir. Ancak, ABD’nin Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında bölgeyi, kendi çıkarları doğrultusunda yeniden yapılandırmaya yönelik girişiminde, Türkiye’nin hayati rolü Türk-Amerikan ilişkilerinde yeni bir yakınlaşmayı kaçınılmaz kılmıştır (Arı, 2004: 639).

2007 yılına gelindiğinde, müttefik iki ülke olduğu her zaman vurgulanan Türkiye ve ABD arasında, Kuzey Irak konusu ve ABD Temsilciler Meclisi’nin Dışişleri Komitesi’nde kabul edilen Ermeni soykırımı iddialarına ilişkin tasarı soğuk bir hava yaratmaktadır. Türkiye’de artan terör olayları ve ABD’nin bu konuda Türkiye’ye destek vermeyen tutumu karşısında son dönemde kabul edilen tezkere gerginliği iyice su üstüne çıkarmıştır. BOP kapsamında Türkiye’yi önemli bir ülke olarak değerlendiren ve Türkiye’nin bölgedeki ABD varlığına desteğinin mutlaka sağlanması gerektiğine her fırsatta vurgu yapan ABD yönetimi, Irak’ta müttefik bir ülke olmanın dışında hareket etmektedir.

DÖRDÜNCÜ KESİM

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

7. ÖNERİLER VE SONUÇ

Soğuk Savaş'ın ABD'nin önderliğini yaptığı batı bloğunun zaferiyle sonuçlanmasıyla birlikte, ABD Ortadoğu politikası açısından yeni düşman yaratma hazırlıklarına girişmiştir. SSCB gibi Ortadoğu coğrafyasının dışında değil de bu kez coğrafyanın göbeğindeki teokratik rejimle yönetilen ülkeler düşman kategorisine sokulmuştur. Dünyadaki enerji kaynaklarının büyük bir bölümünün bu ülkelerin topraklarında olması, Amerika'nın yeni düşmanını belirlemede önemli faktörlerden biri olduğunu düşündürmektedir. Büyük Ortadoğu Projesi tam olarak bu noktada ortaya çıkmış, ekonomik ayaklarının ağır bastığı bir projedir.

Büyük Ortadoğu Projesi'yle Ortadoğu bölgesinin sınırları yeniden çizilmeye ve Türkiye de dahil olmak üzere bölge ülkelerinde Amerika Birleşik Devletleri'nin ekonomik ve stratejik çıkarlarına uygun bir dönüşümün gerçekleştirilmesine çalışılmaktadır. Proje, resmen açıklanmamakla birlikte, ABD'nin önemli düşünce kuruluşlarının raporlarında ve Amerikan dış politikasına yön veren akademisyenlerin çalışmalarında, Ortadoğu'nun yeniden şekillenmesinin ve bazı ülkelerde rejim değişikliği yapılmasının gerekli olduğu üzerinde durulmaktadır.

Proje, 11 Eylül 2001 tarihinde, ABD'nin kalbi olan New York'taki Dünya Ticaret Merkezi kulelerine yapılan terörist saldırıların ardından Afganistan ve Irak'a savaş açılarak yürürlüğe konulmuştur. Bugün, Amerikan işgalinin başladığı, Irak ve Afganistan'ın yaşadığı sonu gelmeyen iç çatışmalar, terör ve istikrarsızlık tüm bölgeye yansımış, Ortadoğu'da Müslümanlar arasında var olan Şii-Sünni bloklaşması, dışardan yapılan müdahalelerle geriye dönüşün zor olduğu düşmanlıklar ve çatışmalar yönünde pekişmiştir. ABD, bölgeye özgürlük, demokrasi, insan hakları ve eğitim yerine, ülkelerin parçalanmalarına yol açacak ve bölgede ABD dışında hegemon herhangi bir gücün ortaya çıkmasını engelleyecek bir yapı getirmiştir.

Türkiye, batı ülkeleri açısından her dönemde önemini koruyan bir ülkedir. Avrupa'yla sınırının olmasının yanı sıra mirasçısı olduğu Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'nın bir kısmında hüküm sürmüştür. Bu özelliklerin yanında, laiklik ve

demokrasiyi benimseyen ve nüfusunun büyük bir bölümünün Müslüman olduğu belki de tek Ortadoğu ülkesi olan Türkiye, ABD'nin terörist devletler listesine aldığı ülkelere örnek gösterebileceği bir yapıdadır. 1 Mart 2003'te yaşanan ABD'nin Irak harekat planına destek niteliğindeki tezkerenin reddinde ve Ekim 2007'de Ermeni Yasa Tasarısı'nın ABD Temsilciler Meclisinin Dışişleri Komitesi tarafından kabulünde olduğu gibi, ABD-Türkiye ilişkileri dönem dönem gerginlikler yaşamaktadır. Ancak, Ortadoğu bölgesinde uzun dönemde oluşabilecek bir barış havası için ABD'nin Türkiye'ye ihtiyacı vardır. Bu nedenle, iki müttefik olarak karşılıklı çıkarlara saygı gösterilmeli ve ABD Kuzey Irak'taki gelişmeler doğrultusunda Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tehlikeye atacak herhangi bir girişime karşı müttefikinin yanında durduğunu göstererek istikrarlı bir tutum sergilemelidir.

Türkiye ise, Ortadoğu bölgesinde tüm ülkeleri kapsayan, standart bir politika uygulamak yerine, bölge ülkeleri arasındaki güç dengesi ilişkilerini, ideolojik farklılıkları, tarihsel mücadeleleri, etnik rekabetleri dikkate alarak dış politikasını şekillendirmelidir. Türkiye bölgesel sorunlarda aktif bir rol oynadığı zaman, Osmanlıyı çağrıştıran politik bir heves içinde olduğu ya da emperyalizmle işbirliği yapan bir ülke olduğu suçlamalarıyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu tür suçlamaların çoğu, Arap ülkelerindeki Türkiye karşıtı anti-propagandaların ve bilgi eksikliğinin neden olduğu tarihi önyargılardan kaynaklanmaktadır. Ortadoğu şekillenirken, Türkiye'nin aktif rol üstlenmesi kaçınılmazdır. Bu rol, çıkarların korunmasına olanak sağlayacak aktif politikaların tatbiki olarak tanımlanmalıdır.

Türkiye için en önemli noktalardan biri, Irak'ta Saddam sonrasında oluşturulacak politik sistemin Irak'ın dağılmasını ve saldırganlaşmasını engelleyecek bir sistem olmasının gerekliliğidir. Irak'ı üç parçaya bölen plan, başta Türkiye olmak üzere Suriye ve İran açısından da sıkıntı yaratabilecektir.

Bugün, kaos içinde kıvranan Ortadoğu bölgesinde Türkiye'nin de içinde olacağı bölgesel işbirliği modeliyle hem Ortadoğu ülkelerinin gözündeki farklı bir Türkiye oluşturulabilecek, hem de bölgedeki tüm kozlar ABD'nin eline bırakılmamış olup, bölge içinde çözüm aranmasına çalışılacaktır.

KAYNAKÇA

ADAKLI, Ergun (2006), Tarihi ve Bugünüyle Ortadoğu Bin Yıllık Selahaddin Eyyubi Ruhu, **Bilim ve Gelecek Dergisi**, sayı:31, s. 6-21

AKAR, Atilla (2004), **Büyük Ortadoğu Kuşatması “Yeni Dünya Düzeni”nin Ortadoğu Ayağı**, İstanbul: Timaş Yayınları

AKDEVELİOĞLU, Atay ve KÜRKÇÜOĞLU, Ömer (2002), “Arap Olmayan Devletlerle İlişkiler”, B. ORAN (Ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1980-2001)**, İstanbul: İletişim Yayıncılık, cilt:2, s. 152-157

ALTINBAŞ, Deniz (2006), “Avrupa, Enerjide Rusya’ya Bağımlılığını Kırmaya Çalışıyor”, **ASAM**, Haziran 2006, s.10-11
<http://www.asam.org.tr> (erişim tarihi:10.01.2007)

AMOS, Jordan A. ve WILLIAM, Taylor J. (1999), **American National Security, USA: The Johns Hopkins University Press**

Arab Human Development Report 2003,
http://hdr.undp.org/reports/regional/ABS_Arab/Arab_States_2003_en.pdf
(erişim tarihi:10.05.2007)

ARAS, Bülent (2003) **Ortadoğu ve Türkiye**, Q Matris Yayınları, İstanbul

ARI, Tayyar (2004) **Geçmişten Günümüze Ortadoğu**, İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım

ARI, Tayyar (2004) **Irak, İran ve ABD, Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya**, İstanbul: Alfa Basım, Yayım ve Dağıtım

- ARI, Tayyar (2004) “Geçmişten Günümüze Türkiye’nin Ortadoğu Politikasının Analizi ve İlişkileri Belirleyen Dinamikler” İ. BAL (Ed.), **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, s.667- 699
- ARMAOĞLU, Fahir (1984), **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1918**, Ankara: İş Bankası Yayınları
- ATEŞ, Nevin Y. (2004), “Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası ve Hükümet Programları” İ. BAL (Ed.), **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, s. 31-55
- ALTINBİLEK, Doğan (2004) “Fırat-Dicle Havzasının Gelişimi ve Yönetimi” Z. ŞEN ve S. SİRDAŞ (Ed.), **Ortadoğu’da Su Meselesi ve Türkiye**, İstanbul: Su Vakfı, s.19-41
- AYAYDIN, Aydın (2006) “Türkiye Avrupa’nın En Yakın, En Ucuz Enerji Koridoru”, **Sabah**, (2006, 30 Aralık)
- AYDIN, Mustafa (2006) **Genişletilmiş Ortadoğu Projesi (Panel)**, Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi
- BABANZADE, İsmail Hakkı (2002) **Irak Mektupları, Beyrut’tan Kuveyt’e**, İstanbul: Büke Yayınları
- BAĞIŞ, Ali İhsan (2004) “Ortadoğu Su Meselesinde Türkiye ve Gerçekler” Z. ŞEN ve S. SİRDAŞ (Ed.), **Ortadoğu’da Su Meselesi ve Türkiye**, İstanbul: Su Vakfı, s. 43-48
- BAHARÇİÇEK, Abdülkadir (2004) “Soğuk Savaş’ın Sona Ermesinin Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri” İ. BAL (Ed.), **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, s.57-74

BAKER, James ve HAMILTON, Lee (2006) **The Iraq Study Group Report**, 2006
http://www.usip.org/isg/iraq_study_group_report/report/1206/iraq_study_group_report.pdf (erişim tarihi: Ocak 2007)

BALBAY, Mustafa (2006) **İran Raporu**, Ankara: Cumhuriyet Kitapları

BALBAY, Mustafa (2007) “Gündem”, **Cumhuriyet** (2007, 9 Ocak)

BBC News,(2006, Eylül 13) “West Must Not Fail In Afghanistan”, erişim tarihi: 20 Ekim 2006, http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/5340892.stm

BOUCHER, Richard, South and CentralAsia
<http://usinfo.state.gov/journals/itps/0906/ijpe/sca.htm> (erişim tarihi:10.06.2006)

BP Statistical Review Of World Energy, Haziran 2006

BRZEZINSKI, Zbigniew (1998) **Büyük Satranç Tahtası- Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gerekleri** (çev. Ertuğrul Dikbaş ve Ergun Kocabıyık) İstanbul: Sabah Yayınları

CHOMSKY, Noam (2007) “A Predator Becomes More Dangerous When Wounded”, **The Guardian**, (2007, 9 Mart)

ÇELİK, Serkan ve GÜRTUNA, Aml (2005) **Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye'ye Etkileri**, Ankara: Global Strateji Enstitüsü

ÇUBUKÇU, Mete (2007) “Irak Kürdistanı'ndan Kerkük'e”, <http://www.birgun.net/> (erişim Tarihi: 14.03.2007)

- ÇUBUKÇU, Mete ve ÇALIŞKAN, Koray (2007) Üç İç Savaş: Irak, Lübnan ve Filistin Çözülürken Ortadoğu'da Siyaset, **Birikim Dergisi**, Ocak 2007, s.75-85
- DEDEOĞLU, Beril (2002) **Ortadoğu Üzerine Notlar**, İstanbul: Derin Yayınları
- DURMAZUÇAR, Vedat (2002) **Ortadoğu'da Suyun Artan Stratejik Değeri**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık
- DURSUN, Davut (2003) "Ortadoğu Neresi? Subjektif Bir Kavramın Anlam Çerçevesi ve Tarihi", **F.Y. Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Birinci Ortadoğu Semineri**, Elazığ, 2-31 Mayıs 2003
- DUVAR, Kadir (2005) "ABD'nin 11 Eylül Sonrası Politikası", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Gazi Üniversitesi, SBE, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara
- ELEKDAĞ, Şükrü (2006) "BOP:21.Yüzyıla Hâkim Olma Projesi" (2006, 14 Ağustos), **Cumhuriyet**, s. 9
- ERENDİL, Muzaffer (1992) **Çağdaş Ortadoğu Olayları**, Ankara: Genelkurmay Basımevi
- ERHAN, Çağrı ve KÜRKÇÜOĞLU, Ömer (2002) "İsrail'le İlişkiler", B. ORAN (Ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1980-2001)**, Cilt: 2, İstanbul: İletişim Yayıncılık, s. 149-152
- ESLEN, Nejat (2006) Emekli Tuğgeneral, **Ortadoğu'nun Bugünü ve Yarını**, (panel) 08.09.2006, Ankara Başkent Üniversitesi

ESLEN, Nejat (2007) “Genereal Petraeus’un Irak Stratejisi”, **Cumhuriyet Strateji Dergisi**, 24.09.2007, s.18

ESPOSITO, John L. (1992) **The Islamic Threat- Myth or Reality?**, London: Oxford University Press

EVCİOĞLU, Kemal (2005) **ABD’nin Büyük Ortadoğu Projesi**, İzmir: Umay Yayınları

FAKSH, Mahmud (1993) “Whithers Arab Nationalizm”, **ORBIS**, Cilt:37, Sayı:3

FIRAT, Melek ve KÜRKÇÜOĞLU, Ömer (2002) “Ortadoğu’yla İlişkiler” B.ORAN(Ed.) **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1980-2001)**, Cilt: 2, İstanbul: İletişim Yayıncılık, s. 551-563

FIRAT, Melek ve KÜRKÇÜOĞLU, Ömer (2002) “Ortadoğu’yla İlişkiler” B. ORAN (Ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980)**, Cilt 1, İstanbul: İletişim Yayıncılık, s. 194-203

GÜNAL, Altuğ (2005) “Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye”, <http://eab.ege.du.tr/pdf/4/c4-S1-2-%20M15.pdf> (10 Ağustos 2007), s.156-163

GÖNLÜBOL, Mehmet (1987) **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Ankara: Ankara Üniversitesi

GÖZEN, Ramazan (2004), “Ortadoğu’da Güç Dengeleri” İ. BAL(Ed.), **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, s.643-650

GÜRKAN, Uluç (2006) Öğretim Görevlisi, **Ortadoğu'nun Bugünü ve Yarını, (panel)**, 08.09.2006, Ankara: Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi

HASAN, Mazin (Ağustos, 2006) “Ortadoğu’da “Şii Hilal” Endişesi”, **ASAM** <http://www.asam.org.tr> (erişim tarihi:19.11.2006)

<http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.html>, Eylül 2002 (erişim tarihi:05.10.2006)

<http://ansiklopedi.turkcebilgi.com/> Carter_Doktrini (erişim tarihi:10.10.2007)

HUNTINGTON, Samuel P. (2004) **Amerika'nın Ulusal Kimlik Arayışı** (çev. Aytül Özer), İstanbul: Global Yayın Ajansı

“Irak'ta Amerikan ve Türk Politikaları” (2003), **Stratejik Analiz**, Cilt.3, Sayı:31, s.3-32

JUHASZ, Antonia (2007) “Irak Petrolü Peşkeş Çekiliyor”, **Radikal**, (2007, 16 Mart)

KAGAN, Robert (2006) “It's The Regime, Stupid”, **The Washington Post**, (2006, 29 Ocak)

KANGAS, Jack, (2003) “Yeni Güvenlik Sorunlarına İlişkin ABD Bakış ve Politikaları”, **Dünyada Yeni Güvenlik Arayışları, Türkiye'nin Durumu ve İhtiyaçları Sempozyumu**, 13-14 Mart 2003, İstanbul

KAYNAK, Mahir ve GÜRSES, Emin (2007) **Yeni Ortadoğu Haritası**, İstanbul: Profil Yayıncılık

KAZANCI, Hicran (2006) “ABD, Afganistan'da Başarısız”, **Cumhuriyet Strateji Dergisi** (27.11.2006), s.20

KAZANCI, Hicran (2007) “Kerkük Sorunu Isınıyor”, **Cumhuriyet Strateji Dergisi** (08.01.2007), s.18-19

KEYMAN, Fuat (2002) “Küreselleşme, Oryantalizm ve Öteki Sorunu, 11 Eylül Sonrası Dünya ve Adalet”, **Doğu Batı Dergisi**, Sayı 20, Cilt: II

KILINÇ, Ramazan (2000) “Soğuk Savaş Sonrasında Basra Körfezinde Güvenlik: Yapılanma, Algılamalar, Politikalar” Ü.ÖZDAĞ, B. ARAS, T. HACALOĞLU (Ed.), **Avrasya Dosyası**, Ankara: ASAM, s.6-27

Kırmızı Hat Programı, TRT 2, 13 ve 20 Şubat 2007

KLOBY, Jerry (2005) **Küreselleşmenin Sefaleti Eşitsizlik, Güç ve Kalkınma**, İstanbul: Güncel Yayıncılık

KOCAOĞLU, Mehmet (1995) **Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu**, Ankara: Genel Kurmay Basımevi

KONA, Gamze Güngörmüş (2004) “Ortadoğu’da Güvenlik Algılaması ve Dahili Risk Faktörlerinin Etkisi”, **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, (8), s.113-138

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer (1980) Dış Politika Nedir? Türkiye’deki Dünyü ve Bugünü, **A.Ü. SBF Dergisi**, Cilt: 35, Sayı: 1-4, s.319

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer (2003), Siyasal Tarih, Ders Notları, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, (1972) **Türkiye’nin Arap Ortadoğusu’na Karşı Politikası (1945-1970)**, Ankara: Sevinç Matbaası

LAWRENCE, Bruce B. (1989) **Defenders of God- The Fundamentalist Revolt Against The Modern Age**, New York: Harper and Row

LEFEBVRE, Maxime (2004) **Amerikan Dış Politikası**, (çev. İsmail Yerguz),
İstanbul: İletişim Yayınları

LEWIS, Bernard, (1964) “Orta Şarkın Tarihi Hüviyeti”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**,12, s.75-81

LİPOVSKY, Igor P, (1996) “Central Asia: In Search of a New Political Identity”,
Middle East Journal 50, No:2, s.223

MACHİAVELLİ (2004), **Prens**, (çev: Nazım Güvenç), İstanbul: Anahtar Kitaplar

McDOWALL, David (1991) “**The Kurds**”, London:Minority Rights Report

MUGHISUDDİN, Oya Akgönenç (1996) “Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu Ekseninde Türk Dış Politikası: Etkenler ve Tercihler”, **Yeni Türkiye**,Sayı:9,Yıl:2, s.255-263

MURINSON, Alexander (2006) “The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy”, **Middle Eastern Studies**,Vol.42, No. 6, s.945-964

NTVMSNBC, (2007, Ekim 18) “Bush: Sınırötesi Türkiye’nin Çıkarına Değil”
Washington <http://ntvmsnbc.com.tr/news/423292.asp#storyContinues>
(erişim tarihi:18 Ekim 2007)

ORAN, Baskın (2002) “Dönemin Bilançosu” B. ORAN (Ed.) **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1980-2001)**, Cilt: 2, İstanbul: İletişim Yayıncılık, s.29-33

ORTAYLI, İlber (2006) **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul: Alkım Yayınevi

- ÖKE, Mim Kemal (1995) **Musul-Kürdistan Sorunu 1918-1926**, İstanbul: İz Yayıncılık
- ÖRTLEK, Muhammed, (2007) “ABD İran’a Saldırır mı?”, **Radikal**, (2007, 15 Mart)
- PAMİR, Necdet (2005), “Çin ve Enerji Güvenliği”, **Stratejik Analiz**, Ekim 2005, ASAM, s.63-70
- PEAY, J.H. Binford (1995), “The Five Pillars of Peace in the Central Region”
http://www.dtic.mil/doctrine/jel/jfg_pubs/11.09.pdf
 (erişim tarihi:15.08.2007)
- PEHLIVANOĞLU, Öner (2004) **Ortadoğu ve Türkiye**, İstanbul: Kastaş Yayınevi
- POLK, William (2007) **Irak’ı Anlamak**, İstanbul: NTV Yayınları
- RUSSELL, James A., (2003) “Searching For a Post-Saddam Regional Security Architecture,” **Middle East Review of International Affairs**, Vol.7, No.1, March, s.23-37
- SANDER, Oral (1998) **Siyasi Tarih (1918-1994)**, Ankara: İmge Kitabevi
- SANDER, Oral, (1999) **Siyasi Tarih -İlkçağdan 1918’e-**, Ankara: İmge Kitabevi
- ŞEN, Zekai (2004), “Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye” Z. ŞEN ve S. SIRDAŞ (Ed.)
Ortadoğu’da Su Meselesi ve Türkiye, İstanbul: Su Vakfı, s. 9-17
- HELVACIOĞLU, Ender (2006),”Tarihi ve Bugünüyle Ortadoğu Bin Yıllık Selahaddin Eyyubi Ruhu”, **Bilim ve Gelecek**, sayı:31, s.6-21

UZGEL, İlhan (2002) “ABD ve NATO’yla İlişkiler” B. ORAN (Ed.) **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1980-2001)**, Cilt: 2, İstanbul: İletişim Yayıncılık, s.34-82

VURMAY, Miray (2007) “Ortadoğu’da Şii Sünni Cepheleşmesi”, **Strateji Dergisi**, 05.02.2007, sayı:136, s.12-13

<http://www.wikipedia.com.tr>

WALTZ, Susan (1986) Islamist Appeal in Tunisia, **The Middle East Journal**, Vol. 40. no.4, s.651-670

YENİÇERİ, Özcan, **Jeopolitik ve Stratejik Konumunun Türkiye’ye Yönelttiği Tehditler**, <http://www.ulkuocakları.org.tr> (erişim tarihi: 15.08.2007)